

Bijlage 2

Overzicht documenten vallend onder het Wob-verzoek met betrekking tot het monumentencomplex Openluchtwembad de Papiermolen te Groningen

Correspondentie betreffende de aanwijzing als beschermd monument

Nr.	Jaar	Datum	Korte weergave inhoud
1	2008	Mei	Voorstel tot aanwijzing met omschrijving en afbeeldingen
2	2008	16 juli	Adviesaanvragen en kennisgevingen Bijlage: foto's en kaart
3	2009	3 augustus	Adviesaanvraag Raad voor Cultuur
4	2009	18 november	Advies Raad voor Cultuur
5	2009	18 december	Aanvulling voorstel tot aanwijzing en kennisgeving Bijlage: omschrijving en kaart
6	2010	21 april	Advies gemeente Groningen: Bijlage: - begeleidend schrijven - advies van de gemeente - verslag hoorzittingen (3x) - zienswijze
7	2010	18 juni	Adviesaanvraag Raad voor Cultuur Bijlage: omschrijving
8	2010	12 oktober	Advies Raad voor Cultuur
9	2010	8 november	Besluit tot aanwijzing: - begeleidend schrijven (4x) - omschrijvingen - besluitmotivering - dico
10	2011	17 januari	Inschrijving in Kadaster

Correspondentie betreffende de omgevingsvergunning

Nr.	Jaar	Datum	Korte weergave inhoud
11	2014	14, 15 januari	Verslag van gesprek met de gemeente en de RCE over voorgenomen wijziging van de Ring Zuid en de gevolgen voor o.a. het Openluchtwembad
12	2014	15 januari	E-mailbericht intern
13	2014	27 februari	Preadvies RCE
14	2015	22 juli	Presentatie van de gemeente
15	2015	28 juli	Advies RCE omgevingsvergunning

033
30052000

①

Groningen, openluchtwembad De Papiermolen

adres:

Papiermolenlaan 22, 9721 GR, Groningen

ontwerper:

Jac. Koolhaas

bouwtijd:

1949-1955

korte typering monumentwaarden:

De Papiermolen gold in de jaren '50 van de twintigste eeuw als een technisch modern openluchtwembad waarvan het ontwerp was geïnspireerd op buitenlandse en met name Zwitserse voorbeelden hetgeen te herkennen is aan de toepassing van ligweiden, boogbruggen en een parkachtig karakter (noviteitswaarde).

Vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum in de op hygiëne gerichte benadering van de naoorlogse periode.

De Papiermolen vervult een symboolfunctie voor de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten.

In de Papiermolen was gemengd zwemmen mogelijk; voorheen was gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk; in die zin herbergt het bad een emancipatoir element dat zich later in de eeuw verder zou ontwikkelen.

Architectuurhistorische waarden bestaan in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit waarbij De Papiermolen binnen het oeuvre van Jac. Koolhaas als magnum opus kan worden aangemerkt.

De Papiermolen vertegenwoordigt in nationaal opzicht zeldzaamheidswaarde.

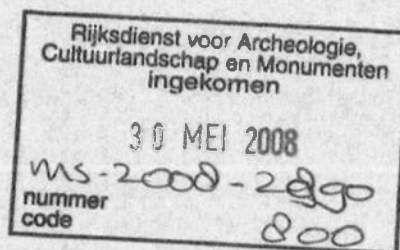
Stedenbouwkundige betekenis ligt besloten in de ruime opzet en de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toegepaste kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas.

geraadpleegde bronnen:

Beek, Joh. van der en Blonk, A., *1900-1990 Architectuurgids Groningen*, Groningen 1990, p. 247.

Korte, M. de, "Bouwwoede bedreigt vroeg-naoorlogse sportaccomodaties" in: *Nieuwsbrief Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten 1* (2006) september nr. 1, p. 26-28.

Overbeek, R. en Alberts, J., "Een gemeentelijk paradepaard uit de jaren vijftig – De bouwgeschiedenis van het openluchtwembad De Papiermolen in Groningen (1949-1955)" in: *Hervonden Stad 2001- Jaarboek voor archeologie, bouwhistorie en restauratie in de gemeente Groningen*, Groningen 2001, p. 107-120.

Redengevende omschrijving – Papiermolenlaan 3
Openluchtwembad 'De Papiermolen'
Bouwjaren: 1949-1955
Ontwerp: architect Jac. Koolhaas, Den Haag
Opdrachtgever: Dienst Gemeentewerken

Huidige bestemming
Openluchtwembad

Inleiding

Openluchtwembad 'De Papiermolen', gesitueerd in het zuidelijke deel van de stad ten westen van de R.K. begraafplaats – ten zuiden van de ringweg, de Weg der Verenigde Naties - en via een toegangsweg vanaf de Hereweg bereikbaar, bestaande uit een hoofdentreegebouw met oorspronkelijk kleedaccommodatie, een badmeesterwoning, diverse bassins met grote zittribune, een centrale middenruimte met ronde kiosk voor de badmeester en ligweiden met bijbehorende groenvoorzieningen en speelwerktuigen van beton en metaal, gerealiseerd tussen 1949-1955 naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (Dienst Gemeentewerken) in opdracht van de gemeente. Het complex is voor zijn tijd een van de modernste die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog werden gebouwd. Voor aanleg en ontwerp van dit gemeentelijk paradepaard waren kosten noch moeite gespaard. De totale kosten bedroegen het voor die tijd astronomische bedrag van f 1.400.000,00 (inclusief aankoop grond, gebouw, inventaris, meubilair, speelwerktuigen, bassins, grondwerken, voorbereiding en adviezen).

Het openluchtbad is het resultaat van een intensieve samenwerking van de gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksopvoeding met twee externe adviseurs. In 1952 brengt Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki, Finland en heeft een ontmoeting met architect Aminoff. Koolhaas heeft ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki.

De Nederlandse Zwembond is geraadpleegd over de minimale sportaccommodatie-eisen.

In een kort onderhoud met Prof. Bijhouwer is Koolhaas geattendeerd op enkele buitenlandse projecten. Hierdoor is gekozen voor de meer landschappelijke vorm van de bassins en dit heeft de indeling en ordening bepaald. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben te Zurich, Zwitserland hebben ook als inspiratie gediend.

De kosten zijn begroot op f 850.000 (hele zweminrichting + grond)

In 198 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie op de verdiepingen. Sinds 198 zijn de twee verdiepingen van het hoofdgebouw verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars. Daar toe is een groot deel van de betonnen galerijen dichtgezet en van glas voorzien. Op het middenterrein werd een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd

In 1995 kreeg het bad een fikse opknapbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien.

Omschrijving

Het hele complex, bestaande uit een hoofd (kleed) gebouw met betonnen hellingbanen, vijf bassins, een tribune, een speel- en zonneweide en een kleuterafdeling beslaat een oppervlakte van drie 3 ha. Een toegangsweg leidt van de Verlengde Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen en 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is een dienstwoning voor de directeur van de stichting, die dit bad exploiteert, gebouwd.

De aanleg is zo ruim van opzet dat elk onderdeel een eigen specifieke vorm heeft gekregen. Het plan heeft een centraliserende opzet met een ringvormige groepering van de diverse bassins waarbij het hoofd(kleed)gebouw als centraal punt fungeert.

Het hoofdgebouw

Het hoofdgebouw is uitgevoerd als betonskelet met uitkragende vloeren en fungeert tevens als windscherm en scheidt het zwembad van de aangrenzende ringweg, de Laan der Verenigde Naties die pas in 1965-1971 wordt aangelegd. Deze zijden van het gebouw zijn bekleed met cementen golfplaten. Het gebouw bevat op de begane grond een overdekte ingang met loketten, een uitgang met twee tourniquets, een administratiekamer, een bestuurskamer en een cafézaal met keuken en overdekt terras. In het souterrain zijn de technische installaties ondergebracht. Op de verdiepingen waren de kleedruimten (1ste voor de damesafdeling, de 2e voor de herenafdeling). Ieder verdieping bevatte 76 zeshoekige wisselcabines, die in honingggtaatverband in groepen van tien waren geplaatst. Na het verkleeden en na het afgeven van de klerenhangers aan de garderobe passeerden de zwemmers de douches en toiletten om, via een open hellingbaan van beton aan de westzijde (het zogenaamde 'slakkenhuis') en een waadgoot, de perrons langs de zwembassins te bereiken.

Voor het gebouw dat tevens als windscherm fungeert, ligt aan de zuidkant een groot en hooggelegen terras, waar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden.

De baden

Het diepe bad is tevens wedstrijdbad (50 x 20 meter). Aan de kant van het eiland is een instructiebaan, waarlangs een verdiept perron loopt zodat een instructeur op gelijke hoogte met de zwemmer kan staan en via patrijspoorten zelfs de zwembewegingen onder water kan volgen. Ook het ondiep bad is voorzien van patrijspoorten. Hiertussen ligt het halfdiepe bad. De scheiding tussen de drie bassins is duidelijk aangegeven door twee betonnen boogbruggen. Tussen het diep en halfdiepe bassin was als scheiding oorspronkelijk een soort sluis van betonpalen aangebracht om te voorkomen dat een zwemmer ongemerkt in te diep water raakt. Dit element was overgenomen van de wembaden in Zurich. Aan de westkant liggen, afgesloten door twee bruggen, het instructiebad en de kleutervijver. Op het middenterrein bevindt zich de kiosk met vlaggenmast en klok voor de badmeester(s).

Zonne- en speelweiden

Westelijk van de baden en de kleuterafdeling ligt de grote zonneweide, omzoomd met een dichte beplanting en verdeeld in 'groen kamers'. Het terrein is bewust glooiend gemaakt om de intimiteit te bevorderen. Aan deze zonneweide grenst nog een speelweide voor balspelen

Waardering

Openluchtzwembad "De Papiermolen", bestaande uit een hoofdentreegebouw dat oorspronkelijk kleedaccomodatie bevatte, een badmeesterwoning, diverse zwembassins, een centrale middenruimte met ronde kiosk voor de badmeester, een grote zittribune en ligweiden met bijbehorende groenvoorzieningen en speelwerktuigen van beton en metaal, na de Tweede Wereldoorlog een van de modernste openluchtzwembaden die in Nederland werden gerealiseerd, van algemeen belang voor de gemeente Groningen:

- vanwege zijn cultuurhistorische waarden, als uiting van de emotionele band met dit complex van duizenden inwoners van Groningen en vanwege zijn maatschappelijk/recreatieve betekenis als afspiegeling van de vroeg naoorlogse idealen over de opvoedkundige en vormende waarden van het zwemmen om de jeugd meer toekomst te geven; vanwege het feit dat het zwembad het startpunt markeert van de opkomende massarecreatie in de jaren vijftig; vanwege het feit dat het complex te beschouwen is als het meest ambitieuze prestigeobject dat de gemeente heeft uitgevoerd in de vroeg naoorlogse wederopbouwperiode;
- vanwege zijn architectuurhistorische waarden vanwege de esthetische kwaliteiten van het ontwerp, zoals die tot uiting komen in de ultramoderne, helder functionele opzet en vormgeving van het hoofdgebouw, uitgevoerd als betonskelet met zijn gescheiden loopcircuits in de vorm van schuin aflopende, open betonnen hellingbanen ('slakkenhuizen') aan de kopse kanten van het gebouw en de situering van de ingang met originele 'zwevende' vitrinekasten; de vormgeving van de diverse

bassins en de artistieke kwaliteit van de diverse speelwerktuigen; vanwege de plaats die het ontwerp inneemt in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas als zijnde een van zijn belangrijkste ontwerpen;

- vanwege zijn stedenbouwkundige waarden tot uiting komend in de ruime en originele opzet van de totale aanleg, inclusief groenvoorzieningen in de vorm van vijf zwembassins die ringvormig om een centraal middenterrein zijn gegroepeerd, waarbij gerefereerd is aan de historische structuur van de voormalige vestingwerken van de Linie van Helpman; vanwege de situering van het hoofdgebouw ten opzichte van het middenterrein, omringende bassins en grote zittribune; vanwege de geïntegreerde planontwikkeling waarbij tal van gemeentelijke diensten betrokken waren;
- vanwege zijn zeldzaamheidswaarde als zijnde een van de modernste zwembaden van Nederland die na de Tweede Wereldoorlog werden aangelegd, waarbij talloze vindingen en ontwerptechnische ideeën uit andere baden en zelfs van buitenlandse voorbeelden (Zwitserland Finland) werden overgenomen. In die zin is het openluchtbad uniek te noemen en van nationaal belang;
- vanwege de gaafheid en herkenbaarheid van de totaalaanleg;

2.130708239006

Groningen, openluchtzwembad De Papiermolen.

Afbeeldingen

Exterieur: Beek, Joh. van der en Blonk, A. (1990), p. 247; Hervonden (Stad 2001), p. 107 e.v.

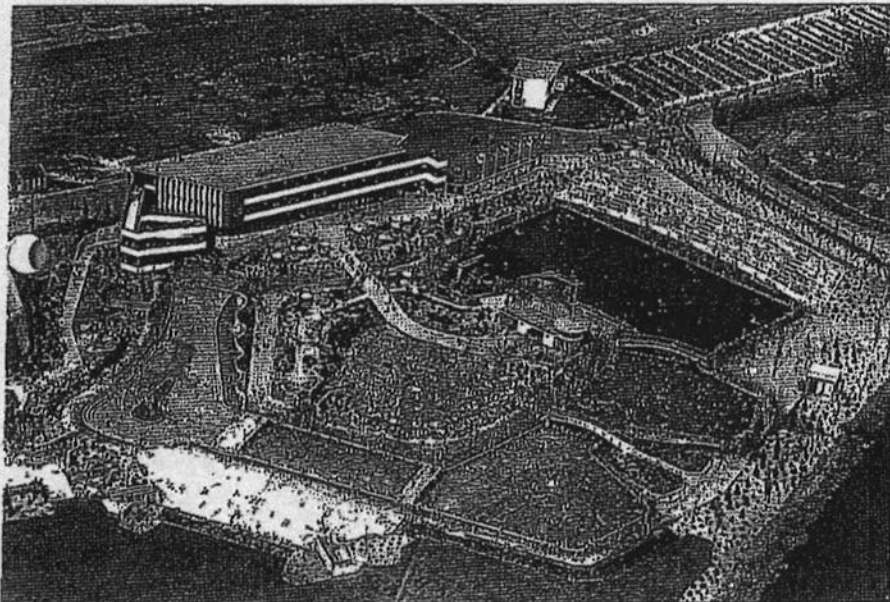
Interieur:

Plattegrond: Hervonden (Stad 2001), p. 113-114.

Overig: Hervonden (Stad 2001), p. 107 e.v.

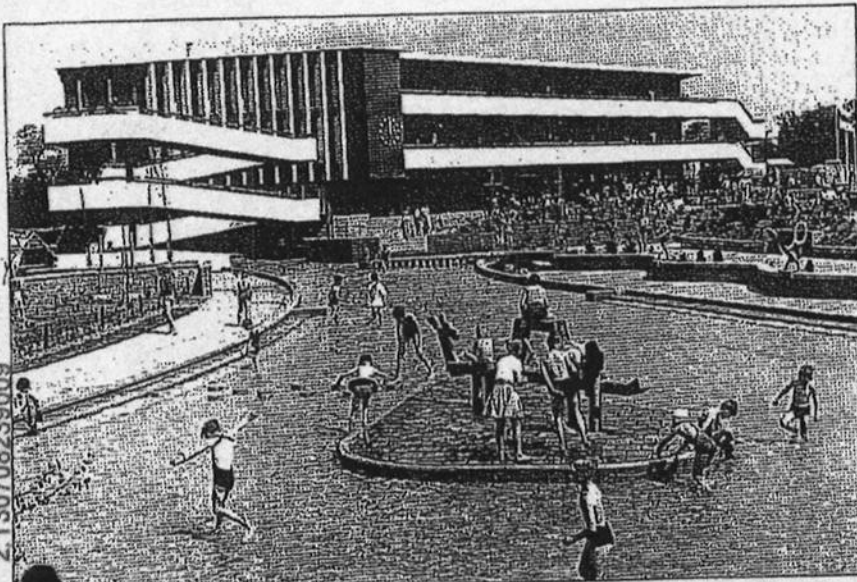

Figuur 1

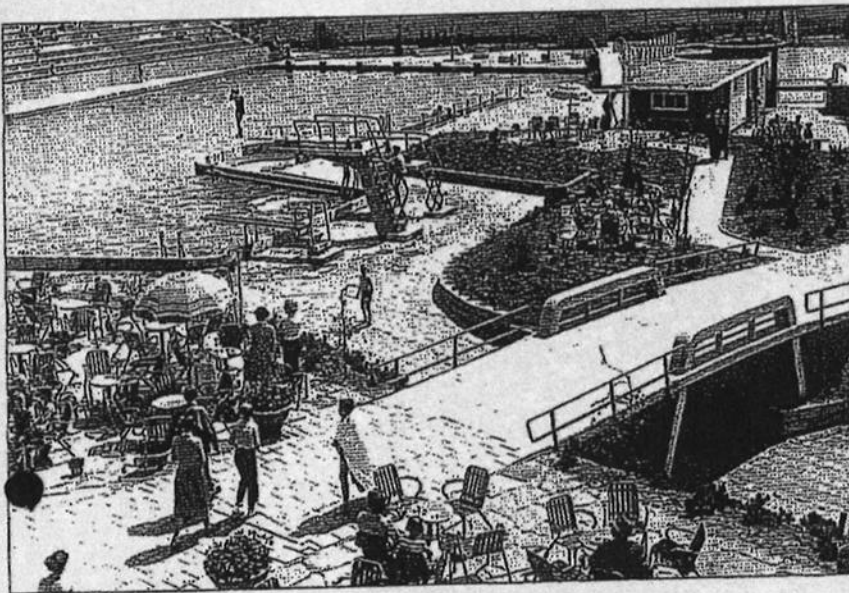
. 12. Luchtfoto van De Papiermolen, kort na de opening, 1935. Foto: collectie Dienst RO/EZ.

Figuur 2

2.130709239009
 Gezicht op het hoofgebouw met links het stakkenhuis en op de voorgrond de kleuterafdeling, 1955.

Foto: collectie Dienst RO/EZ.

De geschiedde loopcircuits met het 'blote-voeten-pad' en het 'schoenenpad', 1955.

Foto: collectie Dienst RO/EZ.

Figuur 3

Adres

Groningen, Papiermolenlaan 22.

naam ontwerper(s)

Koolhaas, Jac. (1913-.....).

bouwtijd

1949-1955.

korte typering monumentwaarden (mijlpaal/toonbeeld)

De Papiermolen gold in de jaren '50 van de twintigste eeuw als een technisch modern openluchtzwembad waarvan het ontwerp was geïnspireerd op buitenlandse en met name Zwitserse

voorbeelden hetgeen te herkennen is aan de toepassing van ligweiden, boogbruggen en een parkachtig karakter (noviteitswaarde).

Vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum in de op hygiëne gerichte benadering van de naoorlogse periode.

De Papiermolen vervult een symboolfunctie voor de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten.

In de Papiermolen was gemengd zwemmen mogelijk; voorheen was gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk; in die zin herbergt het bad een emancipatoir element dat zich later in de eeuw verder zou ontwikkelen.

Architectuurhistorische waarden bestaan in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit waarbij De Papiermolen binnen het oeuvre van Jac. Koolhaas als magnum opus kan worden aangemerkt.

De Papiermolen vertegenwoordigt in nationaal opzicht zeldzaamheidswaarde.

Stedenbouwkundige betekenis ligt besloten in de ruime opzet en de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toegepaste kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas.

geraadpleegde bronnen:

Beek, Joh. van der en Blonk, A., 1900-1990 Architectuurgids Groningen, Groningen 1990, p. 247.

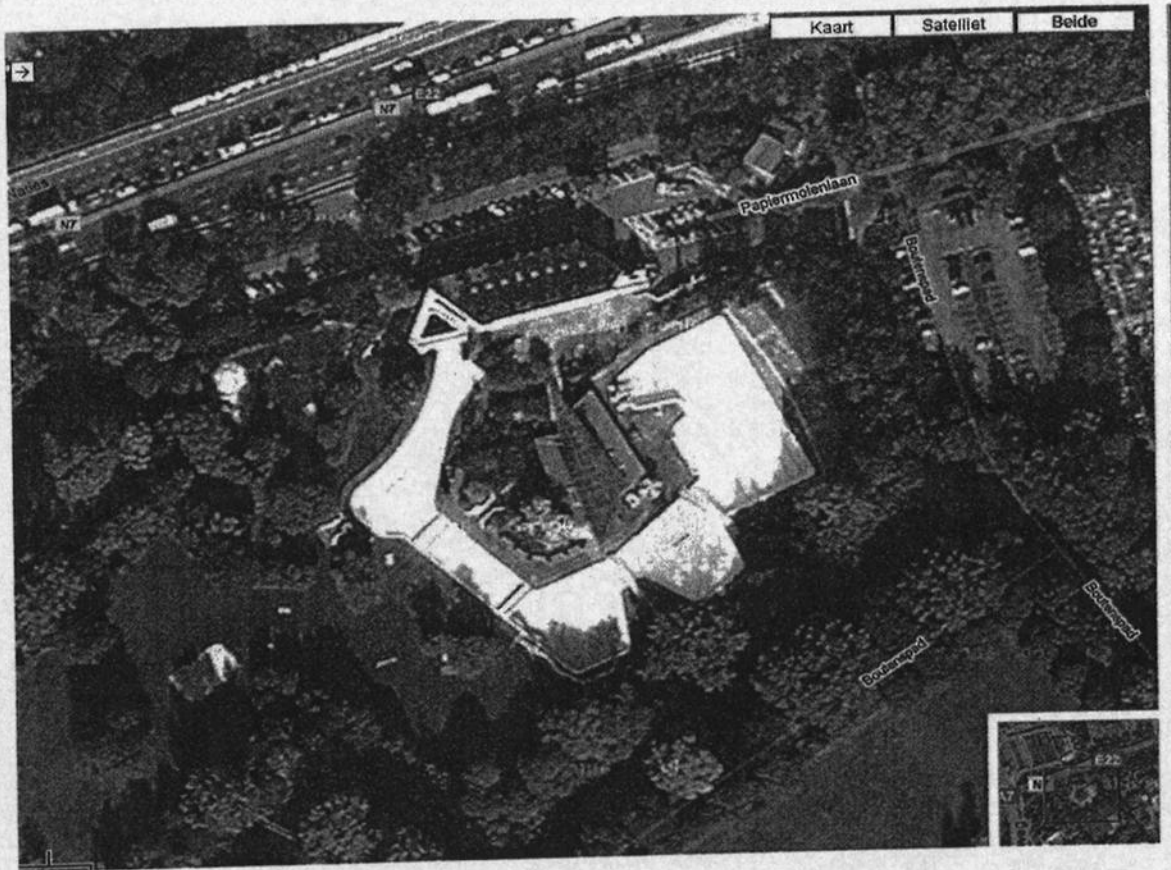
Korte, M. de, "Bouwwoede bedreigt vroeg-naoorlogse sportaccomodaties" in: Nieuwsbrief Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten 1 (2006) september nr. 1, p. 26-28.

Overbeek, R. en Alberts, J., "Een gemeentelijk paradepaard uit de jaren vijftig – De bouwgeschiedenis van het openluchtwembad De Papiermolen in Groningen (1949-1955)" in: Hervonden Stad 2001- Jaarboek voor archeologie, bouwhistorie en restauratie in de gemeente Groningen, Groningen 2001, p. 107-120.

(8/2007/

NB wat niet bekend is of niet van toepassing open laten

2.130706239011

Figur 1

2.130708239013

523400.tif

523401.tif

523402.tif

523403.tif

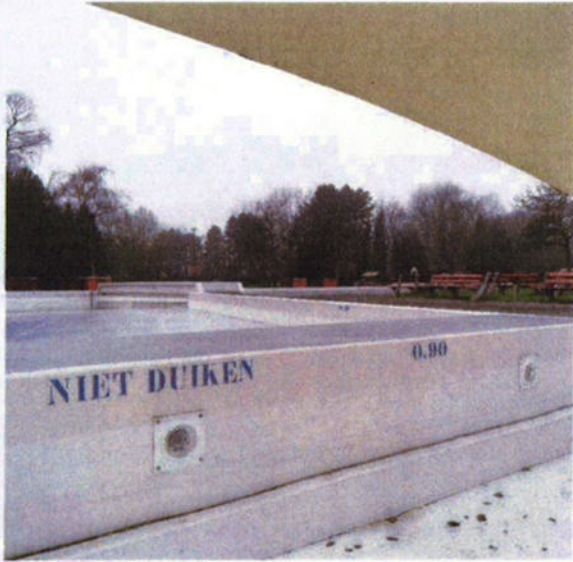

523404.tif

523405.tif

2.130708239014

523406.tif

523407.tif

523408.tif

523409.tif

523410.tif

NB
Deze brief bevat belangrijke informatie voor medewerkers binnen uw organisatie die zich bezighouden met de dagelijkse praktijk op het gebied van de monumentenzorg.

rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten

410
ONDER
NOSSGM
L T U U R
N E I E M
S C H A P

16072008

College van burgemeester en wethouders
van de Gemeente Groningen
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN

(2)

uw brief/kenmerk

ons nummer
MS-2008-2890

behandeld door
OWT/register rijksmonumenten

onderwerp
Aanwijzing beschermd monument
Gemeente : Groningen
Papiermolenlaan 3 te Groningen
zwembad De Papiermolen
Monumentnummer: 530946

bijlage
div.
1 x foto's

datum

16 JULI 2008

Onder verwijzing naar artikel 3, tweede lid, van de Monumentenwet 1988 zend ik u hierbij een afschrift van een verzoek/voorstel tot aanwijzing als beschermd monument van één of meer objecten met bovenvermelde adresgegevens; om welke objecten het precies gaat is in het verzoek/voorstel aangegeven.

Gelet op artikel 3, vijfde lid, van de Monumentenwet 1988, verzoek ik u mij zo spoedig mogelijk, maar in elk geval binnen vijf maanden na dagtekening van deze brief uw advies uit brengen.

Met het oog op de bepalingen van de Monumentenwet 1988 ontvang ik van u graag de volgende informatie:

- A Advies met betrekking tot het aanwijzingsverzoek/voorstel
- B Verslag van het horen van belanghebbenden
- C Verslag van het overleg met de eigenaar van een kerkelijk monument (indien van toepassing)
- D Gegeven: object is gelegen BINNEN of BUITEN de bebouwde kom

Op 1 juli 2007 is de Tijdelijke beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2007 in werking getreden (Stcrt. 2007, nr. 116); zie ook www.racm.nl onder het kopje *Wet- en regelgeving*.

Ad. A

Op grond van artikel 3, vijfde lid, van de Monumentenwet 1988, wordt u verzocht binnen vijf maanden advies uit te brengen.

Mocht ik binnen de termijn van vijf maanden geen advies of een verzoek om verlenging van de adviestermin hebben ontvangen, dan neem ik aan dat u van advisering afziet.

In dat geval ontvang ik van u echter toch graag binnen de termijn van 5 maanden de onder B, C

Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
T 033-42 17 421
F 033-42 17 999
info@racm.nl
www.racm.nl

RACM Amersfoort
Kerkstraat 1
3811 CV Amersfoort
T 033-42 27 777
F 033-42 27 799

RACM Lelystad
Oostvaardersdijk 01-04
8244 PA Lelystad
T 0320-269 700
F 0320-269 750

RACM Zeist
Broederplein 41
3703 CD Zeist
T 030-69 83 211
F 030-69 16 189

BRF.01A

2.130708239026

en D gevraagde informatie.

Ad. B

Van deze adviesaanvraag heb ik bij aangetekend schrijven mededeling gedaan aan de belanghebbenden, als bedoeld in artikel 3, derde lid, van de Monumentenwet 1988, te weten de eigenaren en beperkt gerechtigden die in de kadastrale registratie bekend zijn, alsmede de ingeschreven hypothecaire schuldeisers en de verzoeker. Een lijst van aangeschreven belanghebbenden treft u hieronder aan. Mochten u nog andere belanghebbenden bekend zijn, dan verzoek ik u mij dit mede te delen.

Op grond van het bepaalde in artikel 3, vierde lid, van de Monumentenwet 1988 stelt u de belanghebbenden in de gelegenheid zich in persoon of bij gemachtigde te doen horen. Graag ontvang ik van u binnen de termijn van 5 maanden een verslag van het horen van belanghebbenden.

Ad. C

Ingevolge artikel 2, tweede lid, van de Monumentenwet 1988 wordt met betrekking tot een kerkelijk monument overleg gevoerd met de eigenaar. Indien van toepassing ontvang ik graag van u binnen de termijn van 5 maanden een verslag van dit overleg, ook als u afziet van advisering.

Ad. D

Ter verifiëring van de mij reeds ter beschikking staande gegevens verzoek ik u mij mede te delen of het object is gelegen BINNEN of BUITEN de bebouwde kom.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
dr. Ronald H.A. Plasterk,
namens deze,
het hoofd van de afdeling Ondersteuning Wettelijke Taken,

mr. M.P. Otten

Bijlage voor de gemeente
Overzicht betrokkenen

Behoort bij ons nummer : MS-2008-2890
Blad : 1

rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten

O N D E R
N C S I M
L T U U R
N E I E M
S C H A P

Betrokkenen bij aanwijzing beschermd monument:

Gemeente : Groningen
Papiermolenlaan 3 te Groningen
zwembad De Papiermolen

- Recht van eigendom
Gemeente Groningen
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN
- Recht van erfpacht

Postbus
9701 JC GRONINGEN

2.130708239027

Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
T 033-42 17 421
F 033-42 17 999
info@racm.nl
www.racm.nl

RACM Amersfoort
Kerkstraat 1
3811 CV Amersfoort
T 033-42 27 777
F 033-42 27 799

RACM Lelystad
Oostvaardersdijk 01-04
8244 PA Lelystad
T 0320-269 700
F 0320-269 750

RACM Zeist
Broederplein 41
3703 CD Zeist
T 030-69 83 211
F 030-69 16 189

BRF.01A

Bijlage voor de gemeente
Overzicht percelen

Behoort bij ons nummer : MS-2008-2890
Blad : 1

rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten

ONDER
NCSM
LTUUR
NETEM
SCHAP

Percelen waarop aanwijzingsverzoek betrekking heeft:

Gemeente Groningen A t/m R, Sectie C Nummer 12219
Gemeente Groningen A t/m R, Sectie C Nummer 12220
Gemeente Groningen A t/m R, Sectie C Nummer 12421

Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
T 033-42 17 421
F 033-42 17 999
info@racm.nl
www.racm.nl

RACM Amersfoort
Kerkstraat 1
3811 CV Amersfoort
T 033-42 27 777
F 033-42 27 799

RACM Lelystad
Ooervaardersdijk 01-04
8244 PA Lelystad
T 0320-269 700
F 0320-269 750

RACM Zeist
Broederplein 41
3703 CD Zeist
T 030-69 83 211
F 030-69 16 189

AANTEKENEN
Gemeente Groningen
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN

2.130708239028

uw brief/kenmerk

ons nummer
MS-2008-2890

behandeld door
OWT/register rijksmonumenten

onderwerp

Aanvraag aanwijzing beschermd monument
Gemeente : Groningen
Papiermolenlaan 3 te Groningen
zwembad De Papiermolen
Monumentnummer: 530946

bijlage

- Div.
- 1xFoto's

datum

16 JULI 2008

Hierbij deel ik u mede, dat ik heb ontvangen een verzoek/voorstel tot aanwijzing als beschermd monument in de zin van artikel 1, aanhef en onder d, van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988, 638) van één of meer objecten met bovenvermelde adresgegevens; om welke objecten het precies gaat is in het verzoek/voorstel aangegeven.

Inmiddels heb ik advies gevraagd aan burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen en, indien het object is gelegen buiten de bebouwde kom, aan gedeputeerde staten van de betrokken provincie. De adviestermijn bedraagt ten hoogste vijf maanden.

Een brief met onderstaande inhoud is verzonden aan alle bij het Kadaster bekende eigenaren en beperkt gerechtigden.

Ingevolge artikel 5 van de Monumentenwet 1988 (de zogenoemde voorbescherming) zijn vanaf heden de artikelen 11 tot en met 33 van de Monumentenwet 1988 van toepassing op het bovenvermelde object. Daarin is bepaald dat voor een wijziging aan het object een vergunning op grond van de Monumentenwet 1988 moet worden aangevraagd bij burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het object is gelegen. De voorbescherming gaat over in de definitieve bescherming wanneer het object wordt ingeschreven in het register als bedoeld in artikel 6 of artikel 7 van de Monumentenwet 1988. Het object wordt ingeschreven wanneer een besluit tot aanwijzen als beschermd monument onherroepelijk is geworden, dat wil zeggen wanneer de beroepstermijn van 6 weken is verstreken of, indien beroep is ingesteld, op het beroep negatief is beslist.

Een besluit tot afwijzen van het verzoek leidt tot opheffing van de voorbescherming wanneer de

Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
T 033-42 17 421
F 033-42 17 999
info@racm.nl
www.racm.nl

RACM Amersfoort
Kerkstraat 1
3811 CV Amersfoort
T 033-42 27 777
F 033-42 27 799

RACM Lelystad
Oostvaardersdijk 01-04
8244 PA Lelystad
T 0320-269 700
F 0320-269 750

RACM Zeist
Broederplein 41
3703 CD Zeist
T 030-69 83 211
F 030-69 16 189

BRF.01D

beroepstermijn van 6 weken is verstreken of, indien beroep is ingesteld, op het beroep negatief is beslist.

Burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het object is gelegen zullen u in de gelegenheid stellen te worden gehoord.

Bijzondere omstandigheden daargelaten, zal de beslissing op het verzoek/voorstel binnen tien maanden volgen, na de Raad voor Cultuur te hebben gehoord.

De tekst van de Monumentenwet 1988 kunt u vinden op de Internet-site van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (www.racm.nl). Een exemplaar van de Monumentenwet 1988 is te verkrijgen bij de afdeling communicatie (doorkiesnummer 033-4217456).

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
dr. Ronald H.A. Plasterk,
namens deze,
het hoofd van de afdeling Ondersteuning Wettelijke Taken,

mr. M.P. Otten

AANTEKENEN

Postbus
9701 JC GRONINGEN

2.130708239029

uw brief/kenmerk

ons nummer
MS-2008-2890

behandeld door
OWT/register rijksmonumenten

onderwerp
Aanvraag aanwijzing beschermd monument
Gemeente : Groningen
Papiermolenlaan 3 te Groningen
zwembad De Papiermolen
Monumentnummer: 530946

bijlage
- Div.
- 1xFoto's

datum
16 JULI 2008

Hierbij deel ik u mede, dat ik heb ontvangen een verzoek/voorstel tot aanwijzing als beschermd monument in de zin van artikel 1, aanhef en onder d, van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988, 638) van één of meer objecten met bovenvermelde adresgegevens; om welke objecten het precies gaat is in het verzoek/voorstel aangegeven.

Inmiddels heb ik advies gevraagd aan burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen en, indien het object is gelegen buiten de bebouwde kom, aan gedeputeerde staten van de betrokken provincie. De adviestermijn bedraagt ten hoogste vijf maanden.

Een brief met onderstaande inhoud is verzonden aan alle bij het Kadaster bekende eigenaren en beperkt gerechtigden.

Ingevolge artikel 5 van de Monumentenwet 1988 (de zogenoemde voorbescherming) zijn vanaf heden de artikelen 11 tot en met 33 van de Monumentenwet 1988 van toepassing op het bovenvermelde object. Daarin is bepaald dat voor een wijziging aan het object een vergunning op grond van de Monumentenwet 1988 moet worden aangevraagd bij burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het object is gelegen. De voorbescherming gaat over in de definitieve bescherming wanneer het object wordt ingeschreven in het register als bedoeld in artikel 6 of artikel 7 van de Monumentenwet 1988. Het object wordt ingeschreven wanneer een besluit tot aanwijzen als beschermd monument onherroepelijk is geworden, dat wil zeggen wanneer de beroepstermijn van 6 weken is verstreken of, indien beroep is ingesteld, op het beroep negatief is beslist.

Een besluit tot afwijzen van het verzoek leidt tot opheffing van de voorbescherming wanneer de

Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
T 033-42 17 421
F 033-42 17 999
info@racm.nl
www.racm.nl

RACM Amersfoort
Kerkstraat 1
3811 CV Amersfoort
T 033-42 27 777
F 033-42 27 799

RACM Lelystad
Oostvaardersdijk 01-04
8244 PA Lelystad
T 0320-269 700
F 0320-269 750

RACM Zeist
Broederplein 41
3703 CD Zeist
T 030-69 83 211
F 030-69 16 189

beroepstermijn van 6 weken is verstreken of, indien beroep is ingesteld, op het beroep negatief is beslist.

Burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het object is gelegen zullen u in de gelegenheid stellen te worden gehoord.

Bijzondere omstandigheden daargelaten, zal de beslissing op het verzoek/voorstel binnen tien maanden volgen, na de Raad voor Cultuur te hebben gehoord.

De tekst van de Monumentenwet 1988 kunt u vinden op de Internet-site van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (www.racm.nl). Een exemplaar van de Monumentenwet 1988 is te verkrijgen bij de afdeling communicatie (doorkiesnummer 033-4217456).

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
dr. Ronald H.A. Plasterk,
namens deze,
het hoofd van de afdeling Ondersteuning Wettelijke Taken,

mr. M.P. Otten

025
15072008

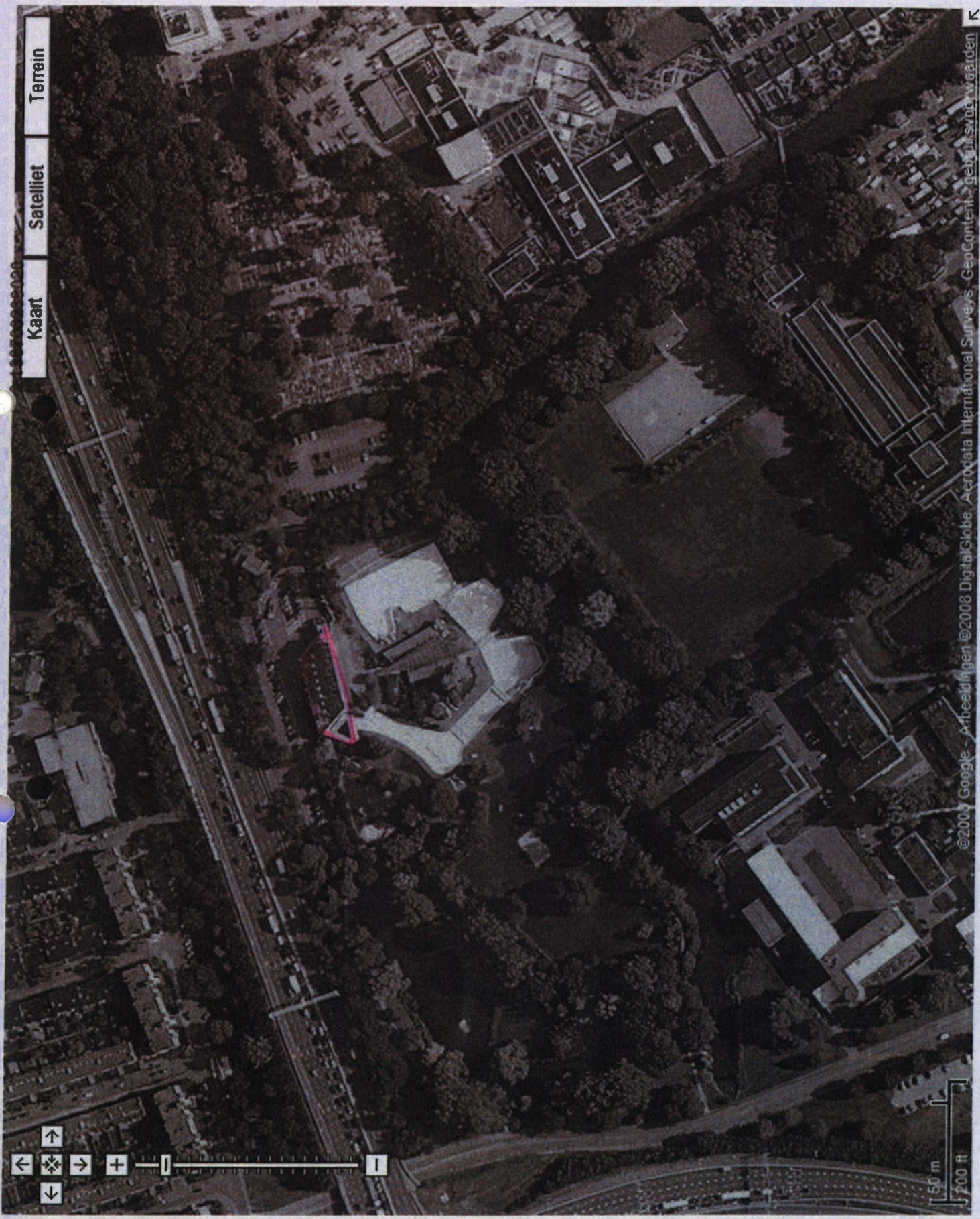
Groningen

Openluchtwembad De Papiermolen

2.130708239019

1201300

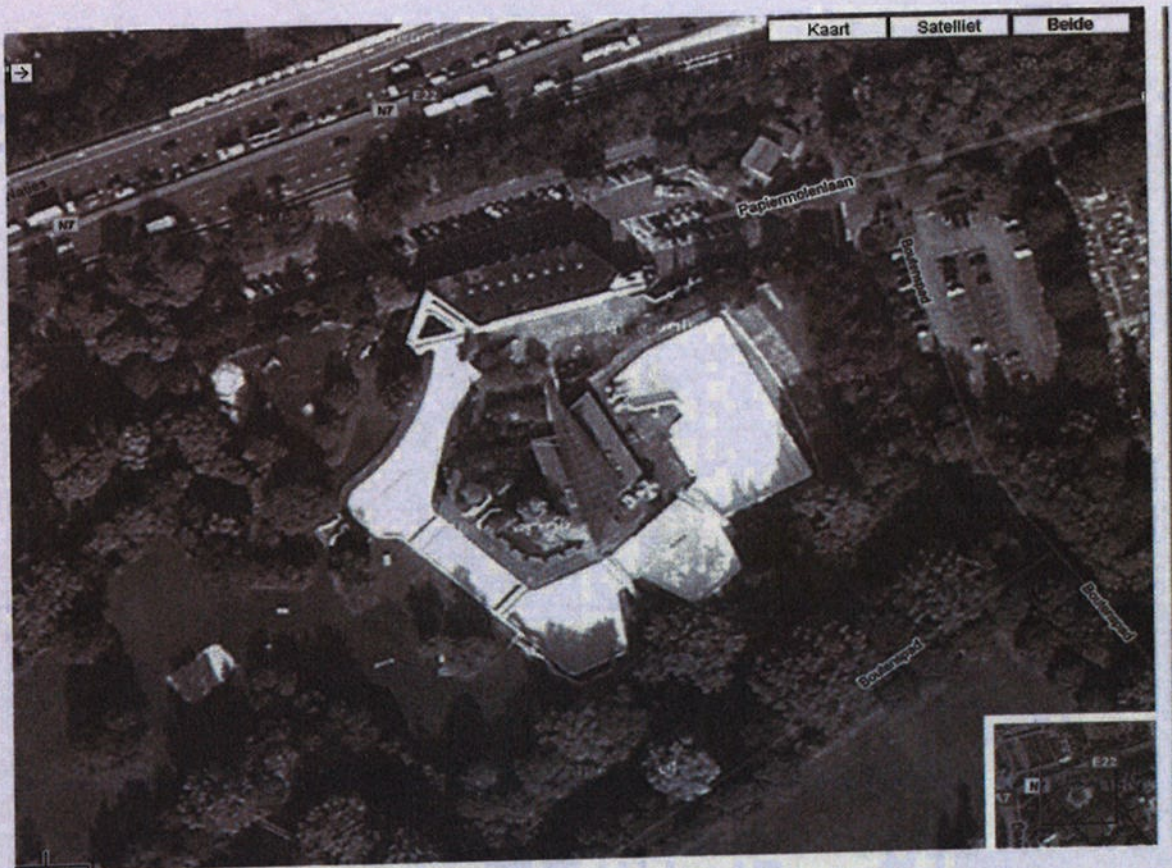
Kaart Satelliet Terrein

50 m
200 ft

©2008 Google - Arbeidslijnen ©2008 DigitalGlobe, Aerodata International Surveys, GeoContent - gebouwschakelwaarden

2.190708239021

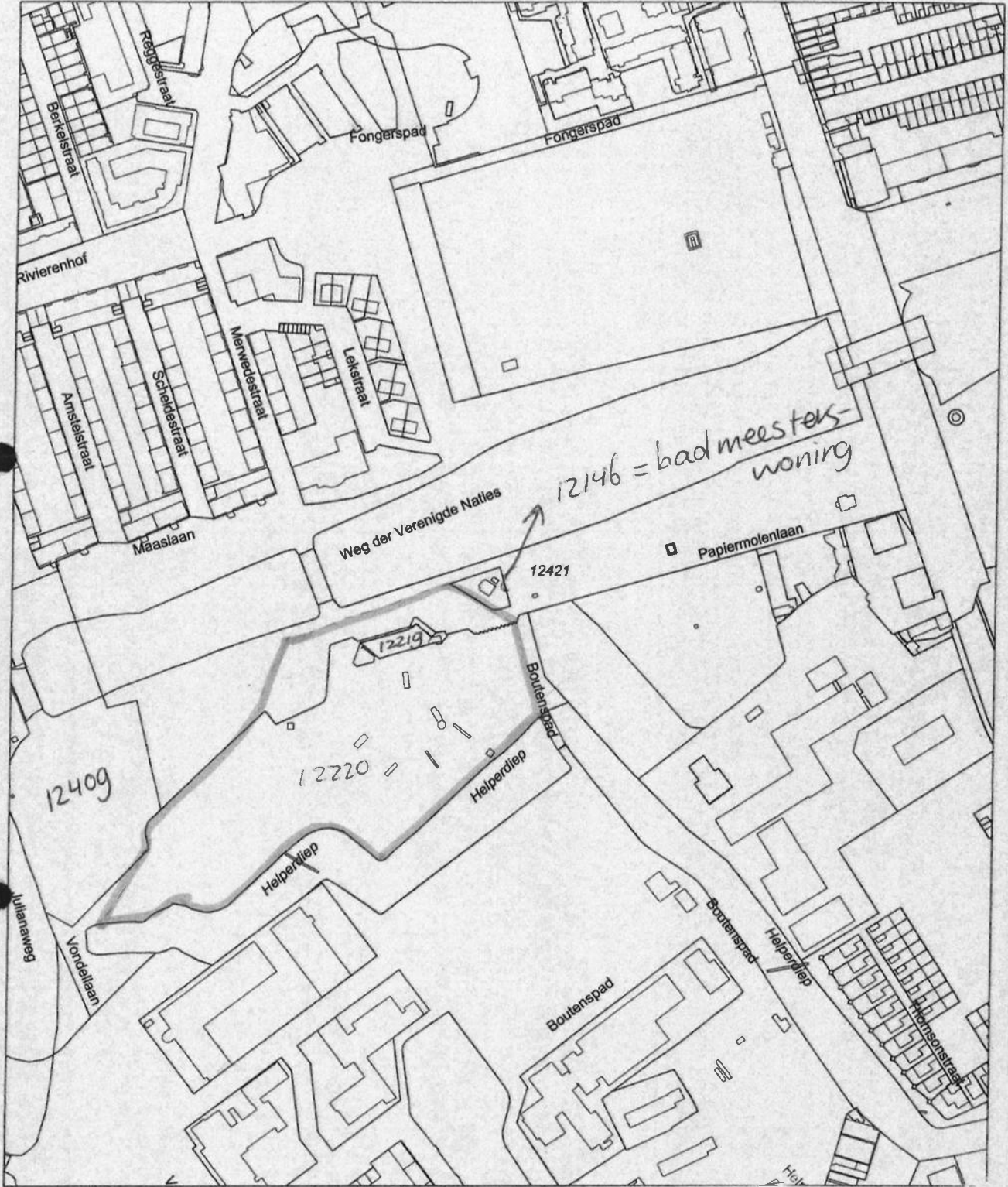
Figuur 1

oude dico

040
15072008

Uittreksel Kadastrale Kaart

2.1.30708239016

0 m 35 m 175 m

Deze kaart is noordgericht		Schaal 1:3500	
12345	Perceelnummer	Kadastrale gemeente	GRONINGEN
25	Huisnummer	Sectie	C
—	Kadastrale grens	Perceel	12421
—	Bebouwing		
—	Overige topografie		

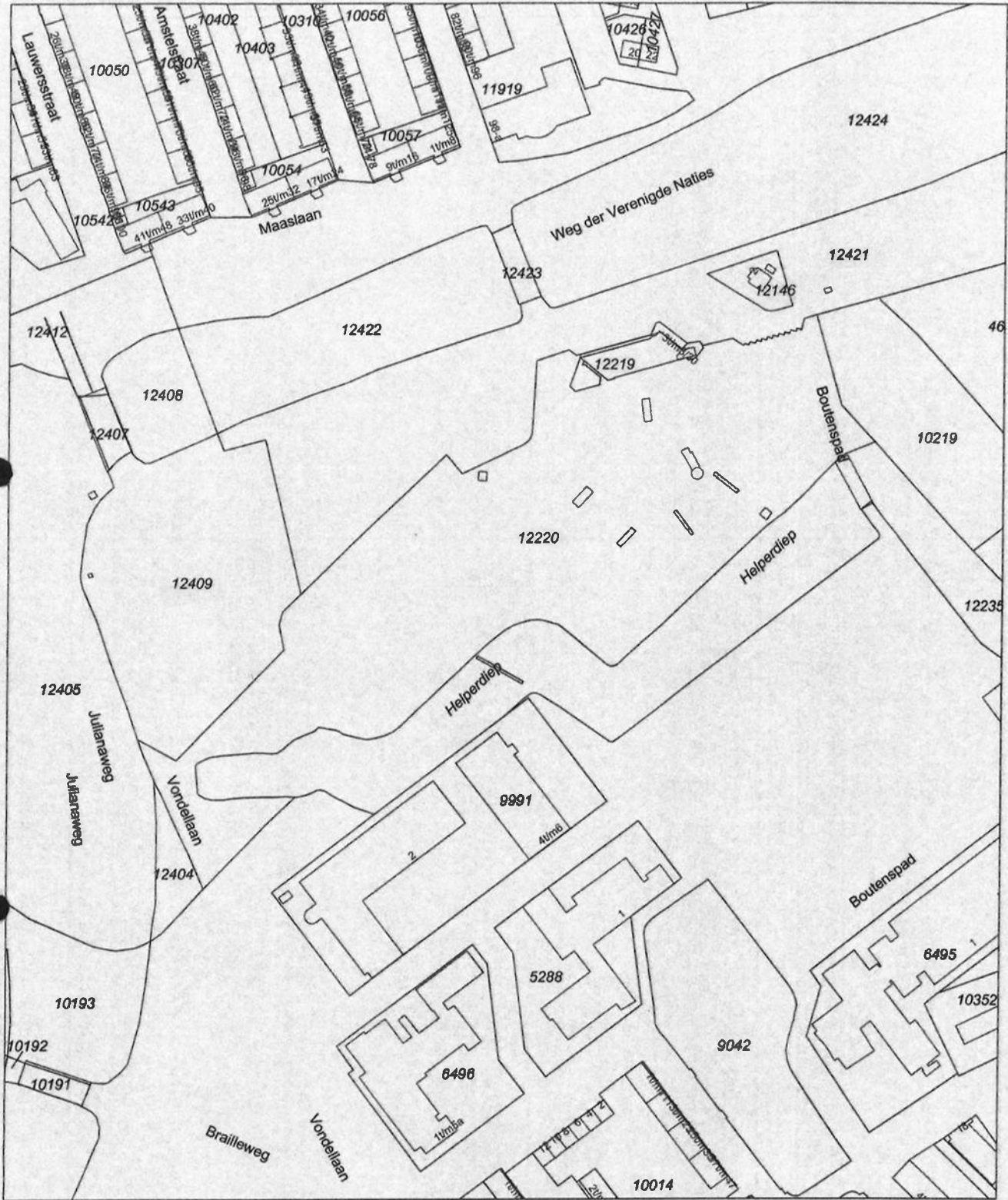
Voor een eenaluidend uittreksel, GRONINGEN, 21 september 2007
De bewaarder van het kadaster en de openbare registers

Aan dit uittreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend.
De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankenrecht.

Uittreksel Kadastrale Kaart

2.130708239017

Deze kaart is noordgericht		Schaal 1:2500		
12345	Perceelnummer	Kadastrale gemeente		GRONINGEN
25	Hulenummer	Stctie		C
—	Kadastrale grens	Perceel		12220
—	Bebouwing			
—	Overige topografie			
<p>Voor een eensluidend uitreksel, GRONINGEN, 15 juli 2008 De bewaarder van het kadaster en de openbare registers</p> <p>Aan dit uitreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend. De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankenrecht.</p>				

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

410
03082009

③

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Raad voor Cultuur
Postbus 61243
2506 AE DEN HAAG

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 71
F 033 421 77 99
info@cultureelerfgoed.nl

Onze referentie
MS-2008-2890

- 3 AUG. 2009

Datum
Betreft Aanwijzing beschermd monument
Gemeente : Groningen, Papiermolenlaan 3
Monumentnummer: 530946

Onder verwijzing naar artikel 3, zevende lid, van de Monumentenwet 1988 zend ik u hierbij een afschrift van een verzoek/voorstel tot aanwijzing als beschermd monument van het object met bovenvermelde adresgegevens; om welk object het precies gaat is in het verzoek/voorstel aangegeven.

Ik verzoek u mij binnen een termijn van twee maanden te adviseren.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
dr. Ronald H.A. Plasterk,
namens deze,
het hoofd Monumentenregistratie & Subsidies,

mr. Tjeu Otten

Bijlagen:

- voorstel tot aanwijzing
- objectdocumentatie
- concept-besluitmotivering
- concept-registeromschrijving

2.130706239040

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

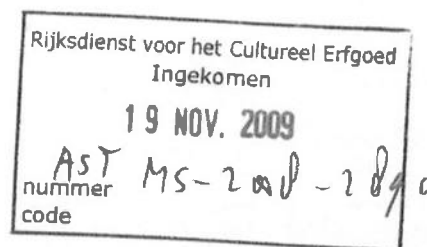
R.J. Schimmelpennincklaan 3
postbus 61243
2506 AE Den Haag
telefoon +31(0)70 310 66 86
fax +31(0)70 361 47 27
e-mail cultuur@cultuur.nl
www.cultuur.nl

dep
006
19112009

(4)

De Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
p/a Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP AMERSFOORT

datum: 18 november 2009
uw kenmerk: MS-2008-2890
uw brief van: 3 augustus 2009
ons kenmerk: bcma-2009.05427/2

onderwerp: Aanwijzing De Papiermolen
Papiermolenlaan 22, Groningen (gemeente Groningen)

Zeer geachte heer Plasterk,

Bij bovenvermeld adviesverzoek verzocht u de Raad voor Cultuur te adviseren over de aanwijzing tot rijksmonument van openluchtwembad De Papiermolen te Groningen. Onder verwijzing naar artikel 3:7, eerste lid, van de Algemene wet bestuursrecht heeft de Raad dit advies gebaseerd op de bij het adviesverzoek verstrekte gegevens. Na afweging van deze gegevens heeft de Raad het volgende geconcludeerd.

Openluchtwembad De Papiermolen werd in 1949-1955 gebouwd naar ontwerp van Jac. Koolhaas. Het zwembad gold in de jaren vijftig van de twintigste eeuw als een technisch modern openluchtwembad. Het ontwerp was geïnspireerd op voorbeelden in Finland en Zwitserland, te herkennen aan de toepassing van ligweiden, boogbruggen en een parkachtig karakter. Daarnaast was de op hygiëne gerichte benadering van De Papiermolen vernieuwend en was het zwembad van meet af aan bestemd voor gemengd zwemmen; eveneens een novum, aangezien gescheiden zwemmen op verschillende tijdstippen voor die tijd gebruikelijk was.

Openluchtwembad De Papiermolen staat op de lijst met 100 meest waardevolle gebouwen en ensembles die in de periode 1940 tot en met 1958 tot stand kwamen. In de brief van 17 oktober 2007 aan de Raad voor Cultuur gaf de minister aan het voornemen te hebben om de objecten op deze lijst aan te wijzen als rijksmonument. De Raad is over deze selectie om advies gevraagd. Bij brief van 13 februari 2008 (kenmerk: mon-2007.04199/2) heeft hij hierover positief geadviseerd.

130708239118

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

pagina: 2
bcma-2009.05427/2

De Raad voor Cultuur sluit zich aan bij de inhoud van de omschrijving van De Papiermolen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Hij acht het openluchtzwembad bijzonder en van nationale betekenis. De Raad stemt daarom in met uw voornemen De Papiermolen aan te wijzen als beschermd monument.

Hoogachtend,

Els H. Swaab
Voorzitter

Kees Weeda
Algemeen secretaris

2.130708239110

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

04g
18122009

(5)

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

College van burgemeester en wethouders
van de Gemeente Groningen
T.a.v. de heer
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon
N

T 033 421 7
F 033 421 77 99
@cultureelerfgoed.nl

Onze referentie
MS-2008-2890

2.130708239050

18 DEC. 2009

Datum
Betreft De Papiermolen, monumentnummer 530946

Op 16 juli 2008 heb ik u een voorstel tot aanwijzing als beschermd monument van bovenvermeld object toegezonden met het verzoek advies uit te brengen.

Gebleden is dat de gemeente nog graag aan het voorstel de badmeesterswoning toegevoegd zou zien. Daarom is heden per brief het voorstel tot aanwijzing gezonden aan mevrouw belanghebbende. Een kopie hiervan is als bijlage toegevoegd.

Ik verzoek u op grond van het bepaalde in artikel 3, vierde lid, van de Monumentenwet 1988 belanghebbende te doen horen.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
dr. Ronald H.A. Plasterk,
namens deze,
het hoofd Monumentenregistratie & Subsidies

mr. Tjeu Otten

bijlage

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

ajg
18122009

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Mevrouw

9721 GE GRONINGEN

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon

T 033 421 7
F 033 421 7 / 99
@cultureelerfgoed.nl

Onze referentie
MS-2008-2890

Bijlagen
4

18 DEC. 2009

Datum

Betreft

Aanvraag aanwijzing beschermd monument
Groningen, Papiermolenlaan 3
zwembad De Papiermolen, monumentnr. 530946

Hierbij deel ik u mede, dat ik heb ontvangen een voorstel tot aanwijzing als beschermd monument in de zin van artikel 1, aanhef en onder d, van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988, 638) van één of meer objecten met bovenvermelde adresgegevens; om welke objecten het precies gaat is in het voorstel aangegeven.

Aan burgemeester en wethouders van de gemeente Groningen, waarin het monument is gelegen heb ik advies gevraagd over dit aanwijzingsvoorstel. Een brief met onderstaande inhoud is verzonden aan alle bij het Kadaster bekende eigenaren en beperkt gerechtigden.

Ingevolge artikel 5 van de Monumentenwet 1988 (de zogenoemde voorbescherming) zijn vanaf heden de artikelen 11 tot en met 33 van de Monumentenwet 1988 van toepassing op het bovenvermelde object. Daarin is bepaald dat voor een wijziging van het object een vergunning op grond van de Monumentenwet 1988 moet worden aangevraagd bij burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het object is gelegen. De voorbescherming gaat over in de definitieve bescherming wanneer het object wordt ingeschreven in het register als bedoeld in artikel 6 of artikel 7 van de Monumentenwet 1988. Het object wordt ingeschreven wanneer een besluit tot aanwijzen als beschermd monument onherroepelijk is geworden, dat wil zeggen wanneer de beroepstermijn van 6 weken is verstreken of, indien beroep is ingesteld, op het beroep negatief is beslist.

Een besluit tot afwijzen van het voorstel leidt tot opheffing van de voorbescherming wanneer de beroepstermijn van 6 weken is verstreken of, indien beroep is ingesteld, op het beroep negatief is beslist.

Burgemeester en wethouders van de gemeente Groningen zullen u in de gelegenheid stellen uw zienswijze kenbaar te maken.

De tekst van de Monumentenwet 1988 kunt u vinden op de Internet-site van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (www.cultureelerfgoed.nl).

Onze referentie
MS-2008-2890

Een exemplaar van de Monumentenwet 1988 is te verkrijgen van de afdeling Communicatie (doorkiesnummer 033 - 42 17 456).

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap ,
dr. Ronald H.A. Plasterk,
namens deze,
het hoofd Monumentenregistratie & Subsidies

mr. M.P. Otten

Bijlagen:

- Voorstel tot aanwijzing
- Foto's
- Omschrijving De Papiermolen
- Digitale Contour De Papiermolen

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtzwembad dateren uit 1948.

In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerkhuizen) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden.

Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksopvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen.

In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd.

Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein.

Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blotevoeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden.

De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknapbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen.

Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen bestaat uit

- (1) hoofdgebouw;
- (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2);
- (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton;
- (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingmuur;
- (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden;

- (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met trap-treden, opvangbak en douches;
- (7) drie toiletgebouwtjes;
- (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Waardering

Het complex openluchtwembad De Papiermolen vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van speel- en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;
- de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;
- de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;
- de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;
- de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerp-kwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;
- de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;
- de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Omschrijving hoofdgebouw

Het onderkelderde, platgedekte hoofdgebouw heeft een langgerekte, rultvormige plattegrond, telt drie bouwlagen en is als betonskelet met uitkragende vloeren uitgevoerd. Drie zijden van het gebouw zijn bekleed met cementen golfplaten (noord, oost, west), de noordgevel is op de verdiepingen geleed met acht hoge en smalle, parallel aan elkaar geplaatste erkerachtige uitbouwen en heeft vier verticale vensterlinten. Het gebouw bevat op de begane grond aan de oostzijde een door de verdiepingen overdekte ingang met trappartij, hierboven een fors rechthoekig raam met roeden aan de linkerzijde en rechts hiervan het gevelopschrift "Openluchtbad de Papiermolen". De achter- of zuidgevel kent op de twee verdiepingen twee parallel en boven elkaar geplaatste vensterstroken, de begane grond geeft aansluiting op een betegeld terras. Tegen zowel de zuidoostelijke als de zuidwestelijke hoek van het hoofdgebouw zijn twee boven elkaar aangebrachte, meervoudig geknikte betonnen hellingbanen geplaatst ten behoeve van de badgasten. De hellingbanen (bekend als 'slakkenhuis') verbonden de kleedruimtes via een waadgoot en over de perrons of wandelbanen met de zwembassins. De hellingbanen van het hoofdgebouw zijn in 1995 met glas afgedekt. Inwendig biedt het hoofdgebouw onderdak aan inpandige kassa's, twee tourniquets en verder een administratiekamer, een bestuurskamer en een cafézaal met keuken en overdekt terras. In het souterrain zijn de technische installaties ondergebracht (op de twee verdiepingen bevonden zich tot de verbouwing in 1995 kleedruimten: de eerste voor dames, de tweede voor heren; deze ruimten zijn verbouwd en fungeren als atelier; per verdieping waren 76 zeshoekige wisselcabines in honingraatverband in groepen van tien geplaatst).

Waardering

Het hoofdgebouw vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de betekenis voor de architectuurgeschiedenis want het is een mijlpaal met bijzondere esthetische kwaliteiten uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas terwijl de structuur van het hoofdgebouw, opzet en inrichting gaaf en herkenbaar behouden zijn;
- de cultuurhistorische waarde aangezien eigentijds, modern gedachtegoed over hygiëne, sociale emancipatie en naoorlogse vrijetijdsbesteding erin tot uitdrukking zijn gebracht;
- de zeldzaamheid;
- de gave bouwkundige staat;
- de stedenbouwkundige positie: in zowel functioneel als ontwerp-kunstig opzicht fungeert het hoofdgebouw als kern en markeringspunt van de aanleg en vervult het een hoofdrol in de beleving van de ensemblewaarde van De Papiermolen.

Omschrijving dienstwoning

De ten dele onderkelderde dienstwoning naar ontwerp van Jac. Koolhaas heeft een rechthoekige plattegrond en telt twee bouwlagen. Tegen de noordwestelijke gevel is een taps toelopende ingangspartij geplaatst. Het tweedelige dak loopt naar de twee lange zijden van de woning op en eindigt in overstekken. De gevels van de woning zijn opgebouwd uit beton; voor ramen, deuren en dakconstructie is hout gebruikt, het rookkanaal is gemetseld.

Op de begane grond bestaat de indeling uit de entree met hal en trapopgang, wc, keuken en woonkamer terwijl op de verdieping een overloop, drie slaapkamers, twee kasten, douche en bergkamer zijn gesitueerd.

In 1982 is de dienstwoning aan de lange, op het zuidoosten gerichte zijde vergroot: ter plaatse van het terras werden keuken en woonkamer uitgelegd, daarboven kwam op de verdieping een balkon. De uitbreiding uit 1982 vertegenwoordigt geen monumentale waarde.

Waardering

De dienstwoning vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de betekenis voor de architectuurgeschiedenis want het is een belangrijk en zeldzaam werk met esthetische kwaliteiten uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;
- de cultuurhistorische betekenis want het contemporaine belang van "wonen naast het werk" komt in de dienstwoning tot uitdrukking;
- de ensemblewaarde want de dienstwoning maakt onlosmakelijk deel uit van de totale en coherente aanleg van De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige betekenis: de dienstwoning biedt een belangwekkend accent aan de noordoostzijde van de aanleg en fungeert, voor arriverende badgasten, als een architectonisch welkom op het verblijf in het zwembad.

Omschrijving vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiepe bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton

De Papiermolen telt vijf baden die in U-vorm om een middenterrein zijn geschikt. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie aan de zuidzijde van de stad Groningen. De verschillende baden staan in onderlinge verbinding, het bouw materiaal is gewapend beton. Het diepe bad of wedstrijdbad (50 x 20 meter) telt zes betonnen startblokken aan de zuidzijde, alle met een volgnummer (1-6). Het wedstrijdbad heeft aan de westkant een diepe uitleg in verband met drie daar opgestelde duikplanken/-torens, alle van gewapend beton en voorzien van een stalen trap met balustrade. Ten zuiden van het wedstrijdbad staan drie identieke, negenzijdige zitelementen van beton in de kleuren rood en wit. Aan de westkant is een instructiebaan, waarlangs een verdiept perron loopt zodat een zweminstructeur op gelijke hoogte met de zwemmer kan staan en via patrijspoorten de zwembewegingen onder water kan volgen. Ook het ondiepe bad is voorzien van patrijspoorten. Hiertussen ligt het halfdiepe bad. De scheiding tussen de drie bassins is duidelijk aangegeven door twee betonnen boogbruggen met traptreden en metalen leuningen. Tussen het diepe en halfdiepe bassin was als scheiding oorspronkelijk een soort sluis van betonpalen aangebracht om te voorkomen dat een zwemmer ongemerkt in te diep water raakt(e). Dit element nam Koolhaas over uit de zwembaden in Zürich. Aan de westkant liggen het instructiebad en de kleutervijver. In de kleutervijver ligt een geel geschilderd druppelvormig eiland, het is van gewapend beton. Dit eiland is over tien boven de waterlijn uitstekende kolommen van beton stapsteengewijs bereikbaar. Ten oosten van het kleuterbassin loopt een perron dat met betontegels is geplaveid en wordt begrensd door een slingerende, kniehoge, gemetselde bakstenen muur die is afgedekt met een rand van beton. Op deze rand staan vier buismetalen kunstwerken opgesteld, alle ajour uitgevoerd en ontworpen door Koolhaas: walvis, slang, nijlpaard en spuitgast. De slingerende lage muur sluit aan op een kamvormige betonconstructie die ter plaatse tot het midden van het bassin strekt, haaks op de badrand staat en in een cilindrische betonschacht eindigt. Naast deze betonconstructie en er pal tegenover zijn twee betonnen watertrappen geplaatst, ook elders is het kleuterbassin door middel van watertrappen ontsloten. Het kleuterbassin vertoont de vorm van een diabolo en beschikt aan de noordzijde over twee betonnen plantenbakken. Twee rechte bruggen met leuningen van gewapend beton tussen kleuterbassin en ondiep bad.

Waardering

De vijf baden van De Papiermolen met twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton vertegenwoordigen algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische waarde aangezien in de baden en in de bruggen eigentijds, modern gedachtegoed omtrent hygiëne, sociale emancipatie en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking komt en de baden in die zin als toonbeelden voor de naoorlogse periode gelden en tevens betekenis hebben voor de geschiedenis van de zwemrecreatie;
- de betekenis voor de geschiedenis van de architectuur zoals die in de artistieke kwaliteiten i.c. de esthetische hoedanigheid van het ontwerp, de gave staat en de zeldzaamheid tot uitdrukking is gebracht;
- de stedenbouwkundige waarde want de baden en de bruggen maken onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige positie: in zowel functioneel als ontwerp-kunstig opzicht fungeren de zwembaden als essentie en oriëntatiepunten van de aanleg terwijl de vorm en schikking van de baden een rechtstreekse verwijzing bieden naar de droge en natte historische verdedigingsstructuur ter plaatse, relictten van de Helperlinie uit 1699 (ten zuiden van De Papiermolen).

Omschrijving grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur

De grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur ligt aan de (lange) oostzijde van het wedstrijdbad en biedt plaats aan 900 toeschouwers. De lichtgebogen tribune is trapsgewijs opgebouwd en bevat zitbanken die met betontegels zijn bekleed en waarvan de rugleuning rood is geschilderd. De tribune telt vier compartimenten zitbanken, de compartimenten zijn door middel van trappen van elkaar gescheiden. Het perron tussen de tribune en de rand van het wedstrijdbad is geplaveid met betontegels. Op de grens van het perron en de tribune staat een heuphoge betonnen muur met hetzelfde gebogen verloop als de tribune. De grote zittribune wordt aan de noordkant door middel van een brede trap ontsloten; deze trap sluit aan op een hoge, in gele baksteen gemetselde scheidingsmuur tussen het hoofdgebouw en de tribune. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen.

Waardering

De grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische waarde want een tribune is een maatvast en onmisbaar recreatief element in de geschiedenis van sport en spel en voorziet in een structureel complement van wedstrijden en andere sportieve manifestaties;
- de architectuurhistorische betekenis aangezien het een fraai, lichtgebogen bouwvolume betreft naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas;
- de gaafheid;
- de stedenbouwkundige betekenis i.c. de ensemblewaarde want de grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur maakt onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen; het stedenbouwkundige belang want de tribune met trap en hoge scheidingsmuur sluit een hoek van De Papiermolen af en fungeert in die zin als erfscheiding en als decorstuk van de aanleg.

Omschrijving de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden

Vanaf het terras achter het hoofdgebouw voert een rechte betonnen brug van/naar de centrale middenruimte; in zowel geometrische zin als in functioneel opzicht vormt deze landschappelijk ingerichte ruimte de kern van De Papiermolen. De als gazon behandelde centrale middenruimte is omgeven door de vijf baden en heeft (globaal) een zeszijdige vorm. De indeling met beschuttende en geleedende bosschages en groensingels biedt ruimte aan speel- en zonneweiden. Aan de oostzijde van de centrale middenruimte staat een kiosk voor de badmeester(s). De driehoekige speelweide vormt het meeste zuidelijke onderdeel van de aanleg van De Papiermolen en staat aan de noordkant in open verbinding met de zonneweide. Westelijk van de baden ligt de grote zonneweide, aan noord- west- en zuidzijde omzoomd met een dichte beplanting en verdeeld in 'groene kamers'. Het terrein is glooiend ontworpen ter bevordering van de intimiteit. Met betontegels geplaveide wandelpaden van variërende breedte verbinden de verschillende droge en natte onderdelen van de aanleg en dragen bij aan de samenhang en de structuur van het complex.

Waardering

De aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages, groensingels en geplaveide wandelpaden vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische waarde want in de aanleg van De Papiermolen komt eigentijds i.c. naoorlogs gedachtegoed omtrent hygiëne, rust en ruimte, sociale emancipatie en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking - in dat opzicht fungeert de aanleg als mijlpaal en als toonbeeld;
- de architectuurhistorische betekenis - als belangwekkende proeve uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas, de artistieke kwaliteiten van het ontwerp met name op basis van de harmonische en sierlijke compositie met open en gesloten, golvende en vlakke partijen;
- de gaafheid en de zeldzaamheid;
- de ensemblewaarde want de aanleg fungeert als coherente onderlegger voor De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige betekenis en landschappelijke waarden met beplanting en "groene kamers": in ontwerp-kunstig opzicht verwijst de aanleg in vorm en schikking rechtstreeks naar de historische verdedigingstructuur ter plaatse, de Helperlinie (uit 1699, ten zuiden van De Papiermolen);
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Omschrijving kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches

Op de centrale middenruimte is aan de oostzijde een kiosk voor de badmeester(s) met aangrenzend betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches opgetrokken. De kiosk heeft een zeszijdige onderbouw en staat op een plint van beton; alle zijden zijn met vensters uitgevoerd, inwendig een tegelvloer. De bovenbouw is meerzijdig, wordt door middel van een ronde betonplaat van de onderbouw gescheiden en kraagt naar boven toe uit. Deze bovenbouw is aan alle kanten met zowel een borstwering als glasruiten uitgevoerd, de draagconstructie is van beton en ijzer, de vulling bestaat uit glas. Een gegalvaniseerde wenteltrap tussen onder- en bovenbouw tegen de westelijke flank van de kiosk leidt naar de deur in de bovenbouw. Het ronde dak heeft een dakrand met golfmotief. Uit het middelpunt van het ronde dak verheft zich een hoge vlaggenmast. Plint, deur- en raamomlijstingen, ronde verdiepingsvloer, raamsponningen en vlaggenmast zijn wit geschilderd terwijl de onderbouw, de borstwering van de bovenbouw en de gegolfde dakrand van een rode kleur zijn voorzien. Tegen de kiosk staan parallel aan elkaar, als een sluis, twee geknikte betonnen muurtjes opgesteld; ertussenin is in het plaveisel een betonnen waadbak met traptreden opgenomen, ernaast ligt een opvangbak, eveneens van beton. Boven de opvangbak zijn, in een van de twee muurtjes, twee douches aangebracht.

Waardering

De kiosk voor de badmeester(s) met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches bezit algemeen belang wegens:

- de architectuurhistorische betekenis want de kiosk is zowel gaaf als zeldzaam en brengt in zijn architectonische verschijningsvorm functie en vormgeving tot een optimale synthese;
- de cultuurhistorische waarde want de zorg voor goede hygiëne komt in de nabijheid en samenhang van de kiosk voor de badmeester(s) met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches eenduidig tot uitdrukking;
- de ensemblewaarde want de kiosk met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches maakt onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige plaats die de kiosk met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches inneemt: centraal, functioneel en goed zichtbaar in en binnen de aanleg van openluchtzwembad De Papiermolen.

Omschrijving drie toiletgebouwtjes

Er zijn drie toiletgebouwtjes op het complex De Papiermolen aanwezig: één ten zuiden van het wedstrijdbad, één ten noordwesten en één ten zuidwesten van de grote zonneweide. De toiletgebouwtjes hebben een vrijwel vierkante plattegrond, zijn opgetrokken in wit geschilderde baksteen, gemetseld in halfsteensverband en gedekt met twee lessenaarsdaken; de lage zijden van de lessenaarsdaken komen in het midden van het toiletgebouwtje uit, maar raken elkaar niet: hier is een gemene goot aangebracht. De toiletgebouwtjes bevatten drie toiletten voor dames en drie voor heren. Houten dakconstructie met ijzeren ondersteuning, de dakbedekking bestaat uit golfplaten.

Waardering

De drie toiletgebouwtjes vertegenwoordigen algemeen belang wegens:

- de sobere en doelmatige vormgeving;
- de functionele verbondenheid met openluchtwembad De Papiermolen;
- het voor de ontstaanstijd typerende bouwvolume met architectonische karakteristieken als dubbel lessenaarsdak en overstek;
- de cultuurhistorische waarde aangezien in de gebouwtjes eigentijds, modern gedachtegoed omtrent hygiëne en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking komt;
- het belang voor de architectuurgeschiedenis, als gave proeve uit het oeuvre van Jac. Koolhaas.

Omschrijving verschillende kunstwerken en speelwerktuigen

Op het complex van De Papiermolen staan ten oosten van het kleuterbad, op een slingerende, kniehoge, gemetselde bakstenen muur die is afgedekt met een rand van beton, vier buismetalen kunstwerken opgesteld, alle ajour uitgevoerd en ontworpen door Koolhaas: rijnpaard, slang, spuitgast en walvis. Verder zijn twee betonnen "baktafels" aanwezig waarop spelende kinderen met behulp van zand en vormpjes konden "taartjes bakken". De twee "baktafels" fungeren niet meer als zodanig, zijn inmiddels in gebruik als tafeltennistafels en staan ten westen en ten zuidwesten van het kleuterbad opgesteld. De vier kunstwerken en de twee baktafels maken deel uit van de oorspronkelijke inrichting van De Papiermolen.

Waardering

De kunstwerken en speelwerktuigen vertegenwoordigen algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische waarde aangezien eigentijds, modern gedachtegoed over zowel vrijetijdsbesteding als over toegepaste kunst in de objecten tot uitdrukking is gebracht; de vrijwel gave staat;
- de zeldzaamheid;
- de sierende betekenis voor het openluchtwembad;
- de functionele en ruimtelijke verbondenheid met openluchtwembad De Papiermolen;
- de betekenis voor het oeuvre van architect Jac. Koolhaas.

048
02122009

Uittreksel Kadastrale Kaart

2.130708239055

Deze kaart is noordgericht		Schaal 1:3500	
12345	Perceelnummer	Kadastrale gemeente	GRONINGEN
25	Huisnummer	Secitie	C
—	Kadastrale grens	Perceel	12421
—	Voortopige grens		
—	Bebouwing		
—	Overige topografie		

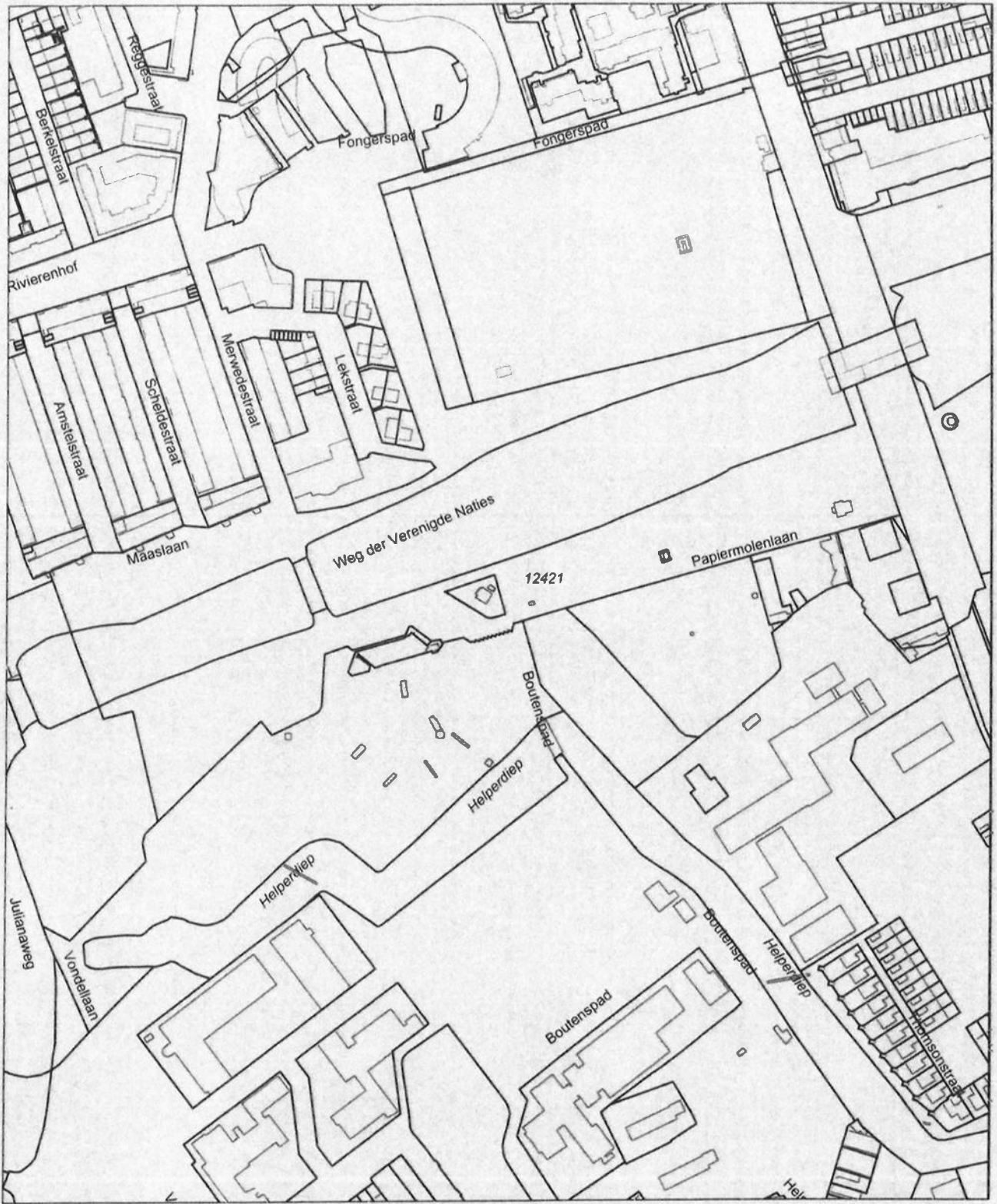
Voor een eensluitend uittreksel, GRONINGEN, 2 december 2009
De bewaarder van het kadaster en de openbare registers

Aan dit uittreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend.
De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankenrecht.

Uittreksel Kadastrale Kaart

2.130706239056

Deze kaart is noordgericht		Schaal 1:3500		
12345	Perceelnummer	Kadastrale gemeente		GRONINGEN
25	Huisnummer	Secție		C
—	Kadastrale grens	Perceel		12421
—	Voorlopige grens			
—	Bebouwing			
—	Overige topografie			
<p>Voor een eensluidend uittreksel, GRONINGEN, 2 december 2009 De bewaarder van het kadaster en de openbare registers</p>		<p>Aan dit uittreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend. De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankenrecht.</p>		

Afdeling Wonen en Monumenten

Bezoekadres
Gedempte Zuiderdiep 98
Postadres
Postbus 7081
9701 JB Groningen

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ingekomen
26 APR. 2010
nummer
code

Aan de minister van OCW
P/a. de Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed
t.a.v. de heer M.P. Otten
Postbus 1600
3800 BP AMERSFOORT

130709110044

Datum 21-04-2010 Bijlage(n) div Kenmerk RO10.2235582
Informatie Tel. (050) 367 Fax (050) 367 83 95
Onderwerp Aanwijzing naoorlogse rijksmonumenten in de gemeente Groningen

Geachte heer Otten,

Naar aanleiding van uw brieven d.d. 31 maart 2008, 10 april 2008, 16 juli 2008 en 18 december 2009, met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing van drie naoorlogse rijksmonumenten in de gemeente Groningen, berichten wij u het volgende.

De afhandeling is tot onze spijt vertraagd, hierover is contact onderhouden met uw dienst. Omdat alledrie de gebouwen/complexen reeds sinds 2004 als gemeentelijk monument zijn beschermd, heeft de instandhouding geen moment gevaar gelopen.

A. Advies met betrekking tot aanwijzingsvoorstel

De gemeente Groningen adviseert positief over het voornemen van de minister om de Wielewaalflat (Zaagmuldersweg 530 - 690), zwembad de Papiermolen (Papiermolenlaan 3) en het gebouw van Dudoks benzinstation (Turfsingel 16) aan te wijzen als van rijkswege beschermde monumenten.

Ten aanzien van de voorgenomen aanwijzing van de voormalige badmeesterswoning (Papiermolenlaan 2), moeten wij op dit moment echter nog een voorbehoud maken in verband met de voorgenomen verdiepte aanleg van de zuidelijke ringweg van Groningen. Het is onze intentie om de woning in stand te houden, maar wij adviseren de minister de aanwijzing van de voormalige badmeesterswoning pas definitief te effectueren als duidelijk is dat het pand behouden kan blijven.

B. Verslag van het horen van belanghebbenden

In de bijlagen treft u de verslagen van het horen van belanghebbenden van de betreffende gebouwen en een zienswijze van de eigenaren/bewoners van Papiermolenlaan 2. Met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing als Rijksmonument zijn er bij ons geen negatieve zienswijzen binnengekomen.

C. Verslag van het overleg met de eigenaar van een kerkelijk monument

Dit is niet van toepassing.

Volgvel 1

D. Ligging van de objecten binnen of buiten de bebouwde kom.
De objecten liggen alledrie binnen de bebouwde kom.

Wij verwachten u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Met vriendelijke groet,
burgemeester en wethouders van Groningen,
namens hen,
de algemeen directeur dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken,
namens, deze,

E. Schieven,
directeur Ruimtelijke Ontwikkeling

1.130709110045

Advies aan de minister van OCW inzake zijn voornemen om drie naoorlogse gebouwen/complexen aan te wijzen als van rijkswege beschermd monument.

Geacht college,

Op 15 oktober 2007 heeft minister Plasterk van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap onder grote belangstelling een lijst met 100 topmonumenten uit de periode 1940 – 1958 bekend gemaakt. Met drie exemplaren binnen onze grenzen viel de gemeente Groningen mooi in de prijzen! Het zijn de Wielewaalflat, zwembad de Papiermolen en het benzinstation aan de Turfsingel van architect Dudok.

In voorjaar en zomer van 2008 zijn de aanwijspcedures voor de drie gebouwen door de rijksdienst formeel opgestart. In dat kader moet de gemeente de belanghebbenden 'horen' en een advies aan de rijksdienst uitbrengen.

Om verschillende redenen heeft e.e.a. langer geduurd dan wenselijk is, daarover is overleg met de rijksdienst geweest. Omdat de drie gebouwen reeds sinds 2004 als gemeentelijk monument zijn beschermd, hebben de monumenten qua bescherming in de tussentijd geen enkel gevaar gelopen.

Voor u ligt nu een korte beschrijving per object, met aansluitend de samenvatting van het horen van de belanghebbenden (de verslagen daarvan zijn in een bijlage toegevoegd). Vervolgens gaan we in op planologische aspecten en tot slot leest u het conceptadvies aan de minister van OCW.

1. De Wielewaalflat, Zaagmuldersweg 530 - 690.

De Wielewaalflat, ontworpen door architect F. Klein is gebouwd in de jaren 1955 – 1957. De flat is stedenbouwkundig markant gelegen op de hoek van het Gorechtkanaal met zwaaiikom en het Oosterhamrikkanaal. Architectonisch van belang vanwege de compositie van de verschillende volumes (ondanks het feit dat 2 van de 4 volumes vanwege nieuwbouw intussen zijn gesloopt) en de esthetische kwaliteiten van het ontwerp. In de geschiedenis van het naoorlogse wonen is de flat het toonbeeld van moderne opvattingen. Dit komt ondermeer tot uiting in voorzieningen als de centrale verwarming, douches, gasgeiser, gemeenschappelijke televisiemast, liften, telefoonverbinding tussen de woningen en de hal, etc.

Op 12 februari 2009 heeft een informatieavond plaatsgevonden, in combinatie met een avond van de Vereniging van Eigenaren van de flat. Op deze goed bezochte avond is de aanwijspprocedure uiteen gezet, is een toelichting gegeven op de monumentale waarde van het complex en tot slot welke rechten en plichten er voor de eigenaren voortvloeien uit de aanwijzing tot rijksmonument. Van de avond is door een onafhankelijke notulist een verslag gemaakt (zie bijlage) dat aan alle aanwezigen is toegezonden. Tevens is duidelijk gemaakt dat 'zienswijzen' met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing op die avond konden worden gegeven, alsmede schriftelijk binnen 6 weken. Tot slot was er ruime gelegenheid voor het stellen van vragen. Op de avond zelf zijn geen mondelinge zienswijzen ingediend, noch schriftelijk in de periode daarna.

Een op 18 mei 2008 al eerder ingediende zienswijze aan het rijk, betreft niet de aanwijzing tot monument, maar de nieuwbouw die in de directe nabijheid zal worden opgericht. Hiertoe was al besloten ver voor de voorgenomen aanwijzing tot rijksmonument en ook voor de aanwijzing tot gemeentelijk monument in 2004.

Vragen/Zienswijzen van de kant van de gemeente (RO/EZ-VGO)

Er zit een gesloten ruimte aan de achterkant van het pompstation, de functie hiervan is onduidelijk. Zit hier misschien een traforuimte in, of zijn dit slechts opslag en toiletruimtes? Uit nader onderzoek mbt de gemeentelijke aanwijzing is gebleken de gemeente in 1954 heeft aangedrongen om het op deze plaats gewenste transformator huisje in het ontwerp van het benzine station te integreren. Als gevolg daarvan is aangepast ontwerp ontstaan, waarmee het station uniek is!

De vraag is, zouden wij de moeten horen? Zij zijn op basis van de kadastrale gegevens geen eigenaar. Merkwaardig genoeg stond de in 2004 bij het kadaster wel als eigenaar geregistreerd en heeft zij dientengevolge toen wel een brief gekregen. E.e.a. is inmiddels gecheckt (zie hiervoor).

Er ontstaat discussie over de mogelijke gevolgen van onduidelijke eigendomssituatie. De vraag is of het mogelijk is om vanuit de afdeling Vastgoedontwikkeling te regelen dat er een recht van opstal op het pompstation komt te liggen? In verband met bijvoorbeeld de milieuaansprakelijkheid mbt bodemvervuiling en het gegeven dat de vuiler betaalt. is volgens het kadaster nu geen eigenaar van de grond en dan begint het touw trekken wie de vervuiling mag betalen. De gemeente is immers eigenaar door natrekking. Het pompstation voldoet aan de milieueisen.

De gemeente heeft vanuit RO/EZ-Vastgoedontwikkeling geen bezwaren tegen het voornemen om het pompstation aan te wijzen als Rijksmonument en heeft geen behoefte nog een schriftelijke zienswijze in te dienen.

2. Zwembad de Papiermolen, Papiermolenlaan 2 en 3

Openlucht zwembad de Papiermolen is ontworpen door Jac. Koolhaas en aangelegd in de periode 1949 – 1955. Het ontwerp is geïnspireerd op buitenlandse voorbeelden en toont voor die tijd een voor Nederland unieke vormgeving van in een halve boog ontworpen grotendeels aan elkaar gekoppelde bassins gesitueerd in een parkachtige aanleg met ligweiden en paden met bruggen tbv gescheiden wegen voor blootsvoets en geschoeide voeten. In het hoofdgebouw waren de verkleedruimtes in verschillende verdiepingen boven elkaar gesitueerd. In het zwembad mocht gemengd gerecreëerd worden, in die zin herbergt het bad een emancipatoir element, dat zich snel verder zou ontwikkelen. Het gehele ontwerp ademt een naoorlogse vernieuwing uit, die zich ook uit in de ontwerp kwaliteit en de toegepaste kunstwerken. In nationaal opzicht vertegenwoordigt het openlucht zwembad de Papiermolen zeldzaamheidswaarde.

Met de belanghebbenden, de dienst OCSW van de gemeente als zwembadbeheerder en die recht van erfpacht op het hoofdgebouw heeft, zijn op 2 april 2009 gesprekken gevoerd om de aanwijspprocedure en de rechten en plichten die bij de aanwijzing als rijksmonument horen uit te leggen. Hiervan is verslag gemaakt (zie bijlage). De vragen konden merendeels voldoende worden beantwoord. Bedenkingen zijn noch tijdens het gesprek, noch nadien schriftelijk tot ons gekomen. Op grond van aanvullend onderzoek heeft de rijksdienst besloten ook de voormalige badmeesterswoning voor te dragen voor rijksbescherming. Hoewel ze in de loop der tijd aan een particulier is verkocht, behoort deze woning in opzet tot het ontwerp van het zwembad complex en vormt ze hiermee daarom ruimtelijk nog steeds een cultuurhistorische eenheid. De eigenaren van de woning zijn daarom in het kader van de aanwijspprocedure recent ook gehoord en het verslag hiervan is eveneens bijgevoegd.

3. Benzinstation Turfsingel 16

Na de 2^e Wereldoorlog lieten aardoliemaatschappijen zelfstandige benzinstations langs de Nederlandse wegen bouwen. Ze namen daarvoor gerenommeerde architecten in de arm. Het in 1953 door Dudok ontworpen voormalige Esso benzinstation in Groningen vertegenwoordigt belangrijke architectuurhistorische waarde. Het uit 1954-55 daterende tankstation is een relatief vroeg voorbeeld van dit type waarvan er in Nederland in totaal 112 zijn gebouwd. Het is echter het enige nog op zijn plaats staande en als benzinstation in gebruik zijnde exemplaar van deze serie.

Het gebouwtje is modern vormgegeven en ten opzichte van het oorspronkelijk ontwerp nog relatief gaaf. Uit bouwhistorisch oogpunt is de toegepaste constructie interessant. Als exponent van de naoorlogse jaren bezit het symboolwaarde voor de groeiende welvaart en de daarmee nauw verbonden toenemende automobilititeit.

Het perceel waarop het benzinstation staat is van de gemeente, het wordt verhuurd aan een aardoliemaatschappij. Beide zijn op 2 april 2008 gehoord, maar dit heeft niet tot het indienen van bedenkingen geleid.

De resultaten van het 'horen' van belanghebbenden

Samengevat kan worden geconstateerd dat er door eigenaren en belanghebbenden geen enkele negatieve bedenking is ingediend tegen het voornemen van de minister om de drie genoemde objecten aan te wijzen als van rijkswege beschermde monumenten. Wel is er door de eigenaren van de voormalige badmeesterswoning van de Papiermolen een positieve reactie ingediend. Een en ander zal voor een deel te maken hebben met het feit dat de gebouwen, met

uitzondering van de voormalige badmeesterswoning, sinds 2004 reeds als gemeentelijk monument zijn beschermd. De toen opgelegde beperkingen zijn door de rijksaanwijzing niet wezenlijk vergroot. Daar staat tegenover dat als gevolg van de rijksaanwijzing de mogelijkheden voor financiële ondersteuning bij instandhouding aanzienlijk gunstiger worden.

Overwegingen van planologische aard

Ad. 1. De Wielewaalflat.

De discussie over de sloop van de lage vleugel van de flat en het winkelcentrum is reeds vóór de aanwijzing als gemeentelijk monument gevoerd en vanwege een nieuwbouw-initiatief in het nadeel van de instandhouding van het totale flat-complex beslecht. De instandhouding van het hoofdgebouw en de vleugel langs de Zaagmuldersweg, waartoe de rijksaanwijzing zich nu beperkt, staat sinds de aanwijzing als gemeentelijk monument in 2004 niet ter discussie.

Ad. 2. Zwembad de Papiermolen

De instandhouding van het zwembadcomplex staat sinds de gemeentelijke aanwijzing in 2004 in principe niet ter discussie en is een randvoorwaarde bij de studie naar het verdiept aanleggen van de zuidelijke ringweg. De voormalige badmeesterswoning is, hoewel gelegen binnen het in 2004 aangewezen gebied, als object indertijd niet in de gemeentelijke aanwijzing meegenomen. De voorgenomen aanwijzing daarvan als (rijks)monument is nu dus een nieuw feit.

De voormalige badmeesterswoning ligt niet in het voorgenomen wegtracé van de verdiept aan te leggen zuidelijke ringweg, maar wel in de directe omgeving daarvan. Dientengevolge is eigenaren medegedeeld dat hun pand wel in de gevarenzone ligt. Eigenaren hebben zowel tijdens de informatie bijeenkomst over de zuidelijke ringweg als tijdens de hoorzitting in verband met de voorgenomen aanwijzing tot rijksmonument te kennen gegeven dat zij (ondanks de voorgenomen werkzaamheden aan de zuidelijke ringweg) heel graag op deze plek blijven wonen. Zij hopen van harte dat hun huis kan blijven staan en zij voelen zich gesteund door de voorgenomen bescherming als rijksmonument.

Ad. 3. Het benzinestation

De instandhouding van Dudoks tankstationgebouwtje staat sinds de gemeentelijke aanwijzing in 2004 in principe niet ter discussie. De tramplannen houden hier in zoverre ook rekening mee, dat het gebouwtje kan blijven staan. De oorspronkelijke functie als tankstation is daarbij echter helaas niet te behouden, omdat het tramtracé volgens de huidige tekeningen diagonaal over het emplacement van het tankstation is gepland.

Advies aan de Minister van OCW

Als college van burgemeester en wethouders van de gemeente Groningen zijn wij blij met de voorgenomen aanwijzing van drie naoorlogse gebouwen/complexen als van rijkswege beschermd monument. Wij zien dit als een belangrijke erkenning voor het naoorlogse cultuurhistorische erfgoed in Groningen en ook als blijk van waardering voor ons initiatief om in 2004 reeds 75 naoorlogse gebouwen en complexen op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen, waarvan er nu drie doorschuiven naar de rijkslijst.

Naar aanleiding van de door ons gehouden hoorzittingen zijn er bij ons geen negatieve bedenkingen ingediend, wel een positieve met betrekking tot Papiermolenlaan 2.

Ten aanzien van de voorgenomen aanwijzing van de voormalige badmeesterswoning (Papiermolenlaan 2) moeten we om planologische redenen een slag om de arm houden. Dit

als gevolg van het voornemen van rijk, provincie en gemeente om de zuidelijke ringweg van Groningen verdiept aan te leggen. Wij streven er daarbij naar om de voormalige badmeesterswoning in stand te houden, maar als dit niet mogelijk blijkt, zijn wij genoodzaakt het belang van de ringweg te laten prevaleren. Met betrekking tot de voormalige badmeesterwoning vragen wij u daarom de voorbescherming vooralsnog in stand te laten, maar de definitieve aanwijzing pas te effectueren als duidelijk is dat het pand behouden kan blijven.

Het college besluit:

1. Kennis te nemen van de uitkomst van het 'horen' van belanghebbenden (zie bijlagen) en e.e.a. door te sturen naar de minister van OCW.
2. De minister van OCW positief te adviseren over zijn voornemen om de Wielewaalflat (Zaagmuldersweg 530 – 690), zwembad de Papiermolen (Papiermolenlaan 3) en het gebouw van Dudoks benzinestation (Turfsingel 16) aan te wijzen als van rijkswege beschermde monumenten.
3. Bij punt 2 een voorbehoud te maken ten aanzien van de aanwijzing van de voormalige badmeesterswoning (Papiermolenlaan 2); de minister te adviseren de definitieve aanwijzing hiervan pas te effectueren als duidelijk is dat het pand ivm de voorgenomen verdiepte aanleg van de zuidelijke ringweg behouden kan blijven.

Zwembad de Papiermolen, papiermolenlaan 3 in Groningen**Procedure: aanwijzing als van rijkswege beschermd monument****Verslag van hoorzitting met : van woningcorporatie Lefier**

Datum: vrijdag 3 april
Tijd: 9.00 uur tot 10.00 uur
Plaats: Gemeente Groningen Dienst RO/EZ afdeling Juridische zaken kamer 3.15

Aanwezig: (Lefier) portefeuillemanager bedrijfsroerendgoed
(gemeente) Teamleider Monumenten & Archeologie RO/EZ
(gemeente) Juridisch Adviseur Dienst RO/EZ
Notulist

Inleiding

Zwembad de Papiermolen staat op een lijst van 100 na-oorlogse monumenten die het Rijk heeft opgesteld om aangewezen te worden als Rijksmonument. De Papiermolen is sinds 2004 al een gemeentelijk monument. De aanwijzing tot monument beoogt instandhouding van de cultuurhistorische waarden. Beschermd worden de waarden, die op het moment van aanwijzing aanwezig zijn. Op het hoofdgebouw van de Papiermolen rust het recht van erfpacht. Lefier verhuurt eenheden in het hoofdgebouw aan (startende) bedrijven.

Monumentenvergunning

Door de aanwijzing van de Papiermolen door het Rijk als Rijksmonument is er voor elke wijziging een monumentenvergunning nodig. Dat geldt nu ook al omdat het een gemeentelijk monument is. De Rijksmonumentenvergunning is niet strenger dan de gemeentelijke monumentenvergunning, mede vanwege de algemene openbare voorbereidingsprocedure duurt de procedure bij een RM wel langer, namelijk 6 maanden, ten opzichte van de 13 weken bij een gemeentelijk monument.

Financiële verhaal

Wat is de situatie voor Lefier? Heeft te maken met eigendomssituatie en de vraag of het in dit geval om een rendabel of onrendabel monument gaat. Lefier kan bij het Nationaal Restauratie Fonds te Hoevelaken nagaan in hoeverre het in aanmerking kan komen voor een BRIM subsidie ter ondersteuning van de instandhoudingskosten. In dat geval zal Lefier een zesjarig onderhoudsplan op moeten stellen. Dat is geen probleem, want de corporatie stelt sowieso meerjaren onderhoudsplannen op.

Andere kwestie

Lefier is ook eigenaar van het Peper Gasthuis (hofjeswoningen + kerk + ontvangstruimte). Verhuur van de woningen is rendabel, maar die van de kerk (+orgel) en ontvangstruimte niet, omdat er vanwege overlast maar heel beperkt gebruik van gemaakt kan worden. Wellicht kan de onrendabele kerk juridisch losgekoppeld worden van de rendabel te verhuren gasthuiswoningen en kan de kerk hierdoor in aanmerking komen voor BRIM-subsidie. Dit dient overlegd te worden met de RACM. De gemeente vindt het belangrijk dat de overheid meedenkt als monumenten niet rendabel te exploiteren zijn. De gemeente doet dit bij

gemeentelijke monumenten, bijvoorbeeld bij boerderijen met rieten daken. Vanwege de instandhoudingsverplichting krijgt de eigenaar van de gemeente 40% subsidie om zijn rieten dak te vernieuwen, want hij mag immers geen veel goedkopere golfplaten op zijn dak leggen.

De aanwijspprocedure

De aanwijzing als rijksmonument vindt zijn juridische basis in de Monumentenwet van 1988. De Minister van OC&W wijst aan en voor hem voert de RACM de aanwijspprocedure uit. Onderdeel van deze procedure is het horen van belanghebbenden, die rol is aan de gemeenten toebedeeld. Daarnaast moet het college van B&W waarin het monument gelegen is het rijk adviseren over de voorgenomen aanwijzing.

Het verslag van deze hoorzitting wordt betrokken in het collegevoorstel over het advies aan de Minister. Na het definitieve aanwijsbesluit van de Minister kan hiertegen bezwaar worden gemaakt.

Omvang van de aanwijzing

De aanwijzing van de Papiermolen als Rijksmonument betreft het totale zwembadcomplex, inclusief tribune, zonneweide en dergelijke. Onduidelijk is nog of de voormalige badmeesterswoning ook onderdeel van de aanwijzing uitmaakt. De gemeente zoekt dit uit.

Overigens geldt op dit moment reeds voorbescherming op grond van de Monumentenwet, hetgeen betekent dat wijzigingen (zoals de voorgenomen vervanging van hekwerken) nu reeds vergunningplichtig zijn voor de Monumentenwet. Regulier onderhoud, waarbij geen wijzigingen optreden in kleur, materiaalgebruik en detaillering zijn vergunningvrij. Bij twijfel graag in overleg treden met het Loket Bouwen en Wonen van de gemeente.

De geplande verbouwing door een van de huurders (bureau Onix) is in monumentenprocedure. Daarnaast is de gemeente, dienst OCSW, druk bezig met de zwembaden, aangezien deze van beton zijn en om de zoveel tijd voorzien moeten worden van een nieuwe coating. Anders komt er chloor in de grond onder de bodem van het zwembad. Het bijna jaarlijks aanbrengen van de coating gebeurt in overleg met RO/EZ-monumenten en valt onder onderhoud, daar is geen vergunning voor nodig.

Vragen/Zienswijzen van de kant van LeFier

Hoe zit het dan met het onderhoud van de parkeerplaatsen bij de Papiermolen? Is daar een vergunning voor nodig? Als dit onderhoud van het asfalteerwerk betreft is hier geen monumentenvergunning voor nodig.

Er is behoefte aan een fietsenhok om een eind aan de rommelige situatie te maken. Voor de bouw van een nieuwe fietsenstalling is een monumentenvergunning nodig omdat het gaat om een wijziging van de situatie.

Is het wel verstandig het perkeerderrein onder het monument te laten vallen? Voordeel van het eronder laten vallen is dat er gestuurd kan worden op kwaliteit van de inrichting. De gemeente is voorstander van het eronder laten vallen (evenals de voormalige badmeesterswoning en de toegangsweg), omdat al deze elementen tot het oorspronkelijke concept behoren. De gemeente zal hierover in contact treden met de RACM.

Lefier wil graag meewerken aan ordening en onderhoud van het voorterrein, omdat dat goed is voor het imago en de uitstraling van het gebouw. Is het netjes dan blijft het makkelijker netjes (prikkel voor de huurders en gebruikers).

Termijn om aanvullende zienswijzen in te dienen

De termijn om schriftelijke te reageren is gesteld op twee weken na de ontvangst van dit verslag.

2.130708239110

066
03042010

Zwembad de Papiermolen, papiermolenlaan 3 in Groningen

Procedure: aanwijzing als van rijkswege beschermd monument

Verslag van het overleg met van OCSW inzake aanwijs Papiermolen

Datum: vrijdag 3 april
Tijd: 10.00 uur tot 11.00 uur
Plaats: Gemeente Groningen Dienst RO/EZ afdeling Juridische zaken kamer 3.15

Aanwezig: (OCSW manager beheer Sport en Recreatie)
gemeente) Teamleider Monumenten & Archeologie RO/EZ
(gemeente) Juridisch Adviseur Dienst RO/EZ
Notulist

Inleiding

Zwembad de Papiermolen staat op een lijst van 100 na-oorlogse monumenten die het Rijk heeft opgesteld om aangewezen te worden als Rijksmonument. De Papiermolen is sinds 2004 al een gemeentelijk monument. De aanwijzing tot monument beoogt instandhouding van de cultuurhistorische waarden. Beschermd worden de waarden, die op het moment van aanwijzing aanwezig zijn. Op het hoofdgebouw van de Papiermolen rust het recht van erfpacht.

De aanwijsprocedure

De procedure voor het aanwijzen van een Rijksmonument is als volgt:

Brief RACM over voornemen tot aanwijzing, tevens voorbescherming
Gemeente hoort belanghebbenden
Het verslag hiervan gaat naar het College van B&W
Het College geeft advies
Dit advies gaat naar het Rijk
Het Rijk wijst het Rijksmonument aan
Belanghebbenden kunnen bezwaar maken tegen het besluit van de Minister

Monumentenvergunning

De Papiermolen is al een gemeentelijk monument, waardoor er voor wijzigingen nu ook reeds een bouw- en monumentenvergunning nodig is. Het aanvragen van een monumentenvergunning duurt bij een gemeentelijk monument 13 weken, als het een rijksmonument kan dit 6 maanden duren. Bij complexe aanvragen kan deze termijn binnen de eerste 8 weken van de procedure nog worden verdaagd.

Wanneer het gaat om een vergunning voor het aanbrengen van wijzigingen in een Rijksmonument, dan moet de concept vergunning 6 weken ter inzage worden gelegd.

Wabo

De verwachting is dat per 1 januari 2010 de Wabo (Wet algemene bepalingen omgevingsrecht) in werking treedt. Als gevolg daarvan zullen de termijnen vermoedelijk weer enigszins worden bekort.

130706239082

Het Rijk

Het Rijk geeft bij monumentenvergunning verplicht advies in drie gevallen: bij sloop, reconstructie of ander gebruik (verandering van bestemming).

De Papiermolen is een uniek zwembad. De aanwijzing beoogt instandhouding van wat er nu staat, maar de verwachting is dat het Rijk enthousiast zal zijn over het ongedaan maken van ingrepen die het oorspronkelijk ontwerp hebben geschaad.

Omvang van de aanwijzing

De begrenzing van de aanwijzing is nog niet geheel duidelijk. In principe volgt deze de erf scheiding van het monument. Idealiter omvat de begrenzing het oorspronkelijk ontworpen concept. Bij de Papiermolen vallen onderdelen (badmeesterswoning, parkeerplaats, fietsenstalling, oprijlaan) nu buiten het voorgedragen perceel. RO/EZ-monumenten treedt nog in overleg met de RACM over definitieve begrenzing.

van Lefier (exploitant hoofdgebouw) heeft in de vorige bespreking twijfel geuit over de wenselijkheid om de parkeerplaats onder de aanwijzing te laten vallen, ivm een nog te maken overdekte fietsenstalling die dan monumentenvergunning plichtig wordt. Aangegeven dat de aanwijzing niet betekent dat er niks meer mag, wel dat daarmee gestuurd kan worden op kwaliteit. Overigens valt opnieuw asfalteren van de P-plaats onder onderhoud en is dit niet vergunningplichtig, een nieuw op te richten fietsenstaling wel.

Vragen/Zienswijzen van de kant van OCSW

Wat valt nu binnen de grenzen van het monument? RO/EZ-monumenten neemt hiervoor contact op met het RACM (Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten) in Zeist/Amersfoort.

Hoe zit het met de kosten? Aan de aanpassingen, zoals een nieuw hek, worden dan door de monumentenvergunning extra eisen gesteld waardoor het plaatsen van het hek duurder wordt. Aangegeven is dat Lefier zich in het vorige gesprek bereidt heeft getoond hieraan mee te betalen, aangezien Lefier eenheden in het hoofdgebouw verhuurt aan startende bedrijven en het daarom belangrijk vindt dat e.e.a. er netjes uitziet.

Het Rijk wil primair de instandhouding van casco van gebouwen en bad, alsmede de omgevingssituatie (aarden tribune, zonnewijden, paden e.d.). De gemeente is er met betrekking tot financiële ondersteuning helemaal tussenuit bij rijksmonumenten. Informatie hierover kan gevonden worden op de site van het NRF (Nationaal Restauratie Fonds) en de RACM. Vanwege het onrendabele karakter van het monument en het ontbreken van fiscale mogelijkheden zou een beroep op de rijks instandhoudings regeling Brim (Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten) gedaan moeten kunnen worden. Het Brim verlangt een meerjaren onderhoudsplan voor een duur van zes jaar.

In het kader van duurzaam en milieu bewust wil OCSW geen chloorauto's meer op het terrein hebben. Dit kan omdat er een goed alternatief bestaat om door middel van elektrolyse van zout (NaCl) ter plaatse chloor voor het zwembad te maken. Valt het oude chloor machinepark onder het hoofdgebouw ook onder het monument?

Het antwoord hierop is ja, alles wat aard en nagelvast verbonden is met het monument valt in principe onder de bescherming, hetgeen overigens niet altijd hoeft te betekenen dat er niets

066
19022010

Voormalige badmeesterswoning bij zwembad de Papiermolen, Papiermolenlaan 2 in Groningen

Procedure: aanwijzing als van rijkswege beschermd monument

Verslag van hoorzitting met eigenaren

Datum: vrijdag 19 februari 2010
Tijd: 9.00 uur tot 10.00 uur
Plaats: Op locatie, Papiermolenlaan 2

Aanwezig: ..... (eigenaar/bewoners)
(gemeente, Teamleider Monumenten & Archeologie RO/EZ)

Inleiding

Zwembad de Papiermolen staat op een lijst van 100 na-oorlogse monumenten die het Rijk heeft opgesteld om aangewezen te worden als Rijksmonument. De Papiermolen is sinds 2004 al een gemeentelijk monument. De aanwijzing tot monument beoogt instandhouding van de cultuurhistorische waarden. Beschermd worden de waarden, die op het moment van aanwijzing aanwezig zijn. Omdat de voormalige badmeesterswoning onderdeel uitmaakt van het zwembadcomplex, maar dit door het rijk bij het aanwijzingsvoorstel over het hoofd was gezien, is deze na overleg over de voorgenomen aanwijzing van de drie naoorlogse rijksmonumenten tussen gemeente en de rijksdienst alsnog aan het besluit toegevoegd. De woning ligt ook binnen de contour van de voorgenomen aanwijzing.

De aanwijzingsprocedure

De aanwijzing als rijksmonument vindt zijn juridische basis in de Monumentenwet van 1988. De Minister van OC&W wijst aan en voor hem voert de RCE (Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed) de aanwijzingsprocedure uit. Onderdeel van deze procedure is het z.g. 'horen' van belanghebbenden, die rol is aan de gemeenten toebedeeld. Daarnaast moet het college van B&W waarin het monument gelegen is het rijk adviseren over de voorgenomen aanwijzing. Het verslag van deze hoorzitting wordt betrokken in het collegevoorstel over het advies aan de Minister en daarbij tevens doorgezonden naar de RCE. Na het definitieve aanwijzingsbesluit door de Minister kan tegen dat besluit desgewenst bezwaar worden gemaakt.

Voorbescherming

Op dit moment geldt reeds z.g. 'voorbescherming' op grond van de Monumentenwet. Dit betekent dat wijzigingen nu reeds vergunningplichtig zijn voor de Monumentenwet. Regulier onderhoud, waarbij geen wijzigingen optreden in kleur, materiaalgebruik en detaillering zijn vergunningvrij. Bij twijfel graag in overleg treden met het Loket Bouwen en Wonen van de gemeente.

Rechten en plichten

De aanwijzing van een pand als rijksmonument brengt voor de eigenaar voor- en nadelen met zich mee. Enerzijds moeten (ver)bouwaanvragen nu niet alleen aan de bouwregelgeving worden getoetst, maar ook aan de Monumentenwet. Dit laatste kan een beperking van de (ver)bouwmogelijkheden met zich meebrengen. Anderzijds geldt voor eigenaar-bewoners van

rijksmonumenten fiscale aftrekbaarheid van onderhoudskosten. Daarnaast de mogelijkheid voor het verkrijgen van een laagrentende lening bij het Nationaal Restauratie Fonds (NRF) voor het overige deel van deze onderhoudskosten.

Andere kwestie, de zuidelijke ringweg

Gemeente, provincie en rijk hebben de handen ineengeslagen om de zuidelijke ringweg te verbeteren. Onderdeel hiervan is de verbreding en het gedeeltelijk verdiept aanleggen van de weg. Dit wordt een enorme operatie, die voor de directe omgeving grote gevolgen zal hebben. Na de voltooiing zal het ruimtebeslag van de weg breder zijn dan het huidige. Bovendien moet er tijdens de uitvoering van de werkzaamheden (gepland voor de periode 2015-2020) voldoende ruimte zijn. Met name ten aanzien van dat laatste punt lijkt de voormalige badmeesterswoning in de gevarenzone te zitten.

Anderzijds hechten de rijks- en de gemeentelijke overheid aan de bescherming van het gehele Papiermolencomplex als monument. Vanaf het begin is de instandhouding van het zwembadcomplex daarom als randvoorwaarde aan de Werkgroep Zuidelijke Ringweg meegegeven. Gedurende de komende jaren moet duidelijk worden of de gewenste instandhouding van de voormalige badmeesterswoning als onderdeel hiervan ook mogelijk is.

Vragen

De vragen van de eigenaren betreffen vooral de enorme onzekerheden over de ontwikkelingen met betrekking tot de aanpak van de zuidelijke ringweg. Daarover kan in verband met de voorgenomen aanwijzing niet veel meer gezegd worden, dan dat het vanuit cultuurhistorische optiek nadrukkelijk de bedoeling is om de voormalige badmeesterswoning als onderdeel van het complex in stand te houden. Maar als dit vanwege de ombouw van de zuidelijke ringweg uiteindelijk echt niet mogelijk blijkt te zijn, het belang van de zuidelijke ringweg voor de politiek naar alle waarschijnlijkheid zwaarder zal wegen en het voortbestaan van de woning daaraan ondergeschikt zal worden gemaakt.

Zienswijzen van de eigenaren

De eigenaren zijn erg gehecht aan de woning en de locatie in de stad. Zij hebben de afgelopen jaren veel geïnvesteerd om de woning (na overname van de gemeente) in goede bouwkundige staat te brengen en te houden, en geluidsoverlast van de ringweg te beperken. Zij beleven de woning als onderdeel van het zwembadcomplex, waar ze gedurende de zomermaanden als het ware midden in zitten. Zij storen zich niet aan het zwembadgejoel, maar ervaren dit eerder als een soort 'ruisen van de wind in de bomen', dat nu eenmaal onlosmakelijk aan deze locatie verbonden is.

Eigenaren waren aangenaam verrast door het voornemen tot aanwijzing en staan hier geheel achter. Ze zien het ook als steun in de rug bij alle onzekerheden die op ze afkomen met betrekking tot de verbouw van de zuidelijke ringweg.

Eigenaren willen e.e.a. zelf nog in een zienswijze onder woorden brengen.

Termijn om aanvullende zienswijzen in te dienen

De termijn om schriftelijk aanvullende zienswijzen in te dienen is gesteld op twee weken na de ontvangst van dit verslag.

verandert mag worden. In dit specifieke geval zijn er verschillende overheidsbelangen die om voorrang strijden. De gemeente doet "even uit de losse pols" de suggestie om in dit geval het oude machinepark buiten werking te stellen maar te laten staan en het veel kleinere elektrolyse apparaat daarnaast op te stellen. Juist voor dergelijke vragen is de monumentenvergunning bedoeld, om in goed overleg gezamenlijk een oplossing te vinden die zowel recht doet aan het gebruik als aan de instandhouding van cultuurhistorische waarden.

De procedure van een vergunning voor een rijksmonumenten duurt relatief lang. Daarom wordt de suggestie gedaan in een zo vroeg mogelijk stadium in vooroverleg met RO/EZ-monumenten te treden, dat voorkomt vertraging in het vervolg traject. Opgemerkt wordt dat dit al de praktijk al gebeurt.

Bij de Papiermolen zijn er problemen met de bodem van het zwembad. De zwembadbodem is van beton, er ligt een tweede bodem op de oude bodem, alleen deze is niet zwaar genoeg. Ze zijn ook niet goed op elkaar geplakt, schuiven over elkaar heen. OCSW lost dit probleem nu op met behulp van een bijna jaarlijks te vervangen coating. Het gaat hier om onderhoud, waarover in een eerder stadium overleg is geweest en waarvoor geen monumentenvergunning nodig is. Gemeente doet graag mee in discussie om zwembad te laten overleven, het is een gemeentelijk belang dat monument in gebruik blijft, kortom we moeten zoeken naar een goede definitieve oplossing voor dit probleem.

OCSW heeft er in principe geen probleem mee dat het bad een rijksmonument wordt. Daarbij maakt de afgevaardigde van OCSW de opmerking dat vanwege het feit dat niet bekend was dat het om een hoorzitting ging, intern OCSW eerst nog nader uitgezocht zal worden hoe OCSW in zijn algemeen denkt over dit voorstel.

Onduidelijk is wie eigenaar van de oprijlaan met naastliggend groen is. Het groenonderhoud wordt door Stadsbeheer gedaan. De weg zelf is mogelijk in eigendom van OCSW. In het kadaster staat alleen de gemeente Groningen als eigenaar genoemd. OCSW zoekt dit nog even uit.

OCSW vraagt om betrokken te worden bij het advies van B&W aan de RACM. Bij de gemeentelijke aanwijzingen gaat altijd in een zo vroeg mogelijk stadium een geïllustreerd boek van aan te wijzen objecten langs alle diensten met het verzoek om hierop te reageren. Afsproken wordt dat de conceptB&W-nota in ieder geval ook via het MT van OCSW zal gaan.

Termijn om aanvullende zienswijzen in te dienen

De termijn om eventueel nog schriftelijke te reageren is gesteld op twee weken na het ontvangen van dit verslag.

2.130708239098

POSITIEVE ZIENSWIJZE EIGENAAREN PAPIERMOLENLAAN 2
Woning aan de Papiermolenlaan 2 te Groningen

Deze woning is speciaal ontworpen door Jac. Koolhaas, bij het huidige zwembad de Papiermolen.

Het moest in de jaren '50 van de gemeente één geheel worden samen met het zwembad.

Deze woning is in 2001 geheel gerenoveerd en verbouwd in de stijl van architect Jac. Koolhaas.

De bewoners van de stad Groningen zien dit huis als één geheel met het zwembad.

Als men het over het zwembad heeft, dan heeft men het over het bijbehorende huis en andersom.

Ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Het zwembad staat aan een groot plein met recht aan de overkant van het plein; het huis (zie laatste pagina)

2.130708239099

Architect Jac. Koolhaas (zie foto en fam. Van Rem Koolhaas) kwam in 2004 op bezoek om het huis nog een keer te bekijken die hij in 1953 ontworpen had.

Hij had eerst het zwembad ontworpen, daarna kreeg hij de opdracht er een "badmeesters" woning bij te ontwerpen. Dit moest in de stijl van het zwembad. Op de vraag aan hem dat ons dak toch wel erg veel van een zgn. Dudok dak had, lachte hij en zei: elke architect werd wel geïnspireerd door een andere architect, zo werd ik geïnspireerd door Dudok.

Koolhaas was erg onder de indruk van de verbouwing van ons huis. Hij was blij dat we zijn ontwerp gevolgd hadden en het één geheel was gebleven. Het huis staat op de plek van de boerderij die vroeger bij de echte Papiermolen stond.

Kleine foto: Esso (nu BIM) station met Dudokedak in Groningen. (zie overeenkomst met dak Papiermolenlaan 2)

Het Dudok Esso station in Vinkeveen zou in 1994 verdwijnen.

Inmiddels is het al 16 jaar een monument en 2 maal verplaatst.

Het staat nu in Raamsdonksveer

130708239100

Foto boven: De linker voorkant van het huis in 1994
Foto onder: De rechter voorkant van het huis in 1994

2.130708239101

Foto boven: de voormalige ketelschuur (met daarachter de ringweg)
Foto onder: de schuur is afgebroken, de oude bomen staan er nog

2.130708239102

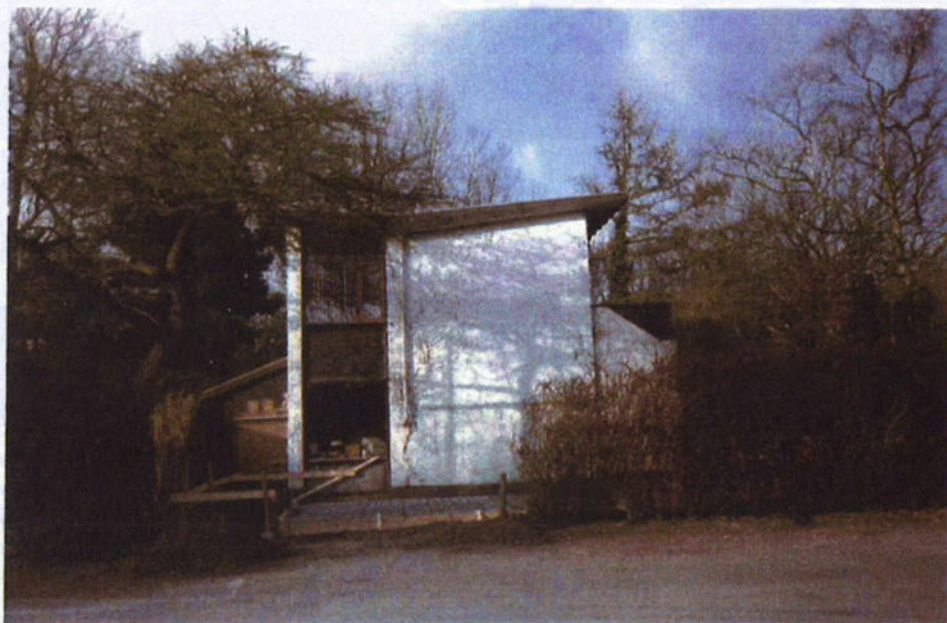

Foto boven: Zijkant huis met " Dudok " dak met uitzicht op het zwembad
Foto onder: Zijkant huis met uitzicht op oude Sterrenbos

2.130706239103

Foto boven: Moeder of vader eekhoorn die al 16 jaar in onze tuin wonen
Foto onder: De in 2001 geboren 3 jonkies

2.130708239104

Foto boven: vooraanzicht huis aan Papiermolenlaan
Foto onder: doorkijk vanuit huis op het zwembad " de papiermolen "
De auto die u kunt zien, staat voor het zwembad

2.130706239105

Foto boven: Huis in z'n geheel gezien vanaf de Papiermolenlaan
Foto onder: Huis gezien vanaf de R.K. begraafplaats

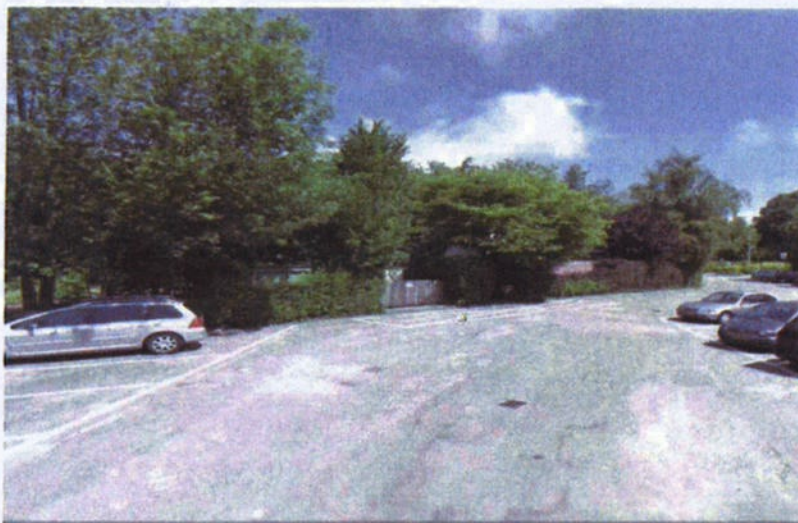

2.130708239106

Foto boven: luchtfoto zwembad met (omcirkeld) bijbehorend huis
Foto onder: huis bedekt achter de bomen genomen vanaf het zwembad

Ik hoop dat u na het zien van de foto's de aanwijzing als van rijkswege beschermd monument positief zal doen beslissen.
Zoals in verschillende documenten is te lezen, is het zwembad met het bijbehorende huis een stadsaanzicht.
Het zou heel erg jammer zijn als dit verloren gaat voor Groningen

Papiermolenlaan 2
9721 GR Groningen

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

410
18062010

7

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Raad voor Cultuur
Postbus 61243
2506 AE DEN HAAG

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon
mr. Tjeu Otten

T 033 421 73 93
F 033 421 77 99
t.otten@cultureelerfgoed.nl

Onze referentie
MS-2008-2705

18 JUNI 2010

Datum
Betreft Groningen, Openluchtwembad De Papiermolen plus
badmeesterswoning

Met uw brief van 18 november 2009 heeft u positief geadviseerd inzake het verzoek tot aanwijzing van openluchtwembad De Papiermolen te Groningen.

Gebleken is dat de gemeente nog graag aan het voorstel de badmeesterswoning toegevoegd zou zien. Daarom zend ik u hierbij het aangepaste voorstel tot aanwijzing met het verzoek hierover versneld een advies uit te brengen.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
het hoofd Monumentenregistratie & Subsidies,

~~mr. Tjeu Otten~~

Bijlagen: aangepast verzoek tot aanwijzing

Z.130708239114

Groningen - Openluchtwembad De Papiermolen

Papiermolenlaan 2 – 9721 GR (dienstwoning)

Papiermolenlaan 3 en 3a – 9721 GR (zwembad)

Bouwjaren: 1949-1955

Ontwerp: architect Jac. Koolhaas, 's-Gravenhage

Opdrachtgever: Dienst Gemeentewerken van de gemeente Groningen

Monumentnummer 530946 - MS-2008-2890

Registeromschrijving – ontwerp d.d. 30 juli 2009, bijgewerkt 27 oktober 2009 t.b.v. de Raad voor Cultuur

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtwembad dateren uit 1948.

In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerktuigen) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden.

Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksopvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen.

In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd.

Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein. Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voetpad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden.

De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknabbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonnen wand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen.

Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling

voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving van het complex

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen bestaat uit

- (1) hoofdgebouw;
- (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2);
- (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton;
- (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur;
- (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden;
- (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches;
- (7) drie toiletgebouwtjes;
- (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Waardering van het complex

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtzwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van speel- en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;

de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;

de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;

de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;

de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;

de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtzwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;

de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;

de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Omschrijving complexonderdeel (1) hoofdgebouw

Het onderkelderde, platgedekte hoofdgebouw heeft een langgerekte, ruitvormige plattegrond, telt drie bouwlagen en is als betonskelet met uitkragende vloeren uitgevoerd. Drie zijden van het gebouw zijn bekleed met cementen golfplaten (noord, oost, west), de noordgevel is op de verdiepingen geleed met acht hoge en smalle, parallel aan elkaar geplaatste erkerachtige uitbouwen en heeft vier verticale vensterlinten. Het gebouw bevat op de begane grond aan de oostzijde een door de verdiepingen overdekte ingang met trappartij, hierboven een fors rechthoekig raam met roeden aan de linkerzijde en rechts hiervan het gevelopschrift "Openluchtbad de Papiermolen". De achter- of zuidgevel kent op de twee verdiepingen twee parallel en boven elkaar geplaatste vensterstroken, de begane grond geeft aansluiting op een betegeld terras. Tegen zowel de zuidoostelijke als de zuidwestelijke hoek van het hoofdgebouw zijn twee boven elkaar aangebrachte, meervoudig geknikte betonnen hellingbanen geplaatst ten behoeve van de badgasten. De hellingbanen (bekend als 'slakkenhuis') verbonden de kleedruimtes via een waadgoot en over de perrons of wandelbanen met de zwembassins. De hellingbanen van het hoofdgebouw zijn in 1995 met glas afgedekt.

Inwendig biedt het hoofdgebouw onderdak aan inpandige kassa's, twee tourniquets en verder een administratiekamer, een bestuurskamer en een cafézaal met keuken en overdekt terras. In het souterrain zijn de technische installaties ondergebracht (op de twee verdiepingen bevonden zich tot de verbouwing in 1995 kleedruimten: de eerste voor dames, de tweede voor heren; deze ruimten zijn verbouwd en fungeren als atelier; per verdieping waren 76 zeshoekige wisselcabines in honinggraatverband in groepen van tien geplaatst).

Waardering complexonderdeel (1):

Het hoofdgebouw vertegenwoordigt algemeen belang wegens de betekenis voor de architectuurgeschiedenis want het is een mijlpaal met bijzondere esthetische kwaliteiten uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas terwijl de structuur van het hoofdgebouw, opzet en inrichting gaaf en herkenbaar behouden zijn; de cultuurhistorische waarde aangezien eigentijds, modern gedachtegoed over hygiëne, sociale emancipatie en naoorlogse vrijetijdsbesteding erin tot uitdrukking zijn gebracht; de zeldzaamheid; de gave bouwkundige staat; de stedenbouwkundige positie: in zowel functioneel als ontwerp-kunstig opzicht fungeert het hoofdgebouw als kern en markeringspunt van de aanleg en vervult het een hoofdrol in de beleving van de ensemblewaarde van De Papiermolen.

Omschrijving complexonderdeel (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2)

De ten dele onderkelderde dienstwoning naar ontwerp van Jac. Koolhaas heeft een rechthoekige plattegrond en telt twee bouwlagen. Tegen de noordwestelijke gevel is een taps toelopende ingangspartij geplaatst. Het tweedelige dak loopt naar de twee lange zijden van de woning op en eindigt in overstekken. De gevels van de woning zijn opgebouwd uit beton; voor ramen, deuren en dakconstructie is hout gebruikt, het rookkanaal is gemetseld.

Op de begane grond bestaat de indeling uit de entree met hal en trapopgang, wc, keuken en woonkamer terwijl op de verdieping een overloop, drie slaapkamers, twee kasten, douche en bergkamer zijn gesitueerd.

In 1982 is de dienstwoning aan de lange, op het zuidoosten gerichte zijde vergroot: ter plaatse van het terras werden keuken en woonkamer uitgelegd, daarboven kwam op de verdieping een balkon. De uitbreiding uit 1982 vertegenwoordigt geen monumentale waarde.

Waardering complexonderdeel (2):

De dienstwoning vertegenwoordigt algemeen belang wegens

de betekenis voor de architectuurgeschiedenis want het is een belangrijk en zeldzaam werk met esthetische kwaliteiten uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;
 de cultuurhistorische betekenis want het contemporaine belang van "wonen naast het werk" komt in de dienstwoning tot uitdrukking;
 de ensemblewaarde want de dienstwoning maakt onlosmakelijk deel uit van de totale en coherente aanleg van De Papiermolen;
 de stedenbouwkundige betekenis: de dienstwoning biedt een belangwekkend accent aan de noordoostzijde van de aanleg en fungeert, voor arriverende badgasten, als een architectonisch welkom op het verblijf in het zwembad.

Omschrijving complexonderdeel (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton

De Papiermolen telt vijf baden die in U-vorm om een middenterrein zijn geschikt. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie aan de zuidzijde van de stad Groningen. De verschillende baden staan in onderlinge verbinding, het bouw materiaal is gewapend beton. Het diepe bad of wedstrijdbad (50 x 20 meter) telt zes betonnen startblokken aan de zuidzijde, alle met een volgnummer (1-6). Het wedstrijdbad heeft aan de westkant een diepe uitleg in verband met drie daar opgestelde duikplanken/-torens, alle van gewapend beton en voorzien van een stalen trap met balustrade. Ten zuiden van het wedstrijdbad staan drie identieke, negenzijdige zitelementen van beton in de kleuren rood en wit. Aan de westkant is een instructiebaan, waarlangs een verdiept perron loopt zodat een zweminstructeur op gelijke hoogte met de zwemmer kan staan en via patrijspoorten de zwembewegingen onder water kan volgen. Ook het ondiepe bad is voorzien van patrijspoorten. Hier-tussen ligt het halfdiepe bad. De scheiding tussen de drie bassins is duidelijk aangegeven door twee betonnen boogbruggen met traptreden en metalen leuning. Tussen het diepe en halfdiepe bassin was als scheiding oorspronkelijk een soort sluis van betonpalen aangebracht om te voorkomen dat een zwemmer ongemerkt in te diep water raakt(e). Dit element nam Koolhaas over uit de zwembaden in Zürich. Aan de westkant liggen het instructiebad en de kleutervijver. In de kleutervijver ligt een geel geschilderd druppelvormig eiland, het is van gewapend beton. Dit eiland is over tien boven de waterlijn uitstekende kolommen van beton stapsteengewijs bereikbaar. Ten oosten van het kleuterbassin loopt een perron dat met betontegels is geplaveid en wordt begrensd door een slingerende, kniehoge, gemetselde bakstenen muur die is afgedekt met een rand van beton. Op deze rand staan vier buismetalen kunstwerken opgesteld, alle ajour uitgevoerd en ontworpen door Koolhaas: walvis, slang, nijlpaard en spuitgast. De slingerende lage muur sluit aan op een kamvormige betonconstructie die ter plaatse tot het midden van het bassin strekt, haaks op de badrand staat en in een cilindrische betonschacht eindigt. Naast deze betonconstructie en er pal tegenover zijn twee betonnen watertrappen geplaatst, ook elders is het kleuterbassin door middel van watertrappen ontsloten. Het kleuterbassin vertoont de vorm van een diabolo en beschikt aan de noordzijde over twee betonnen plantenbakken. Twee rechte bruggen met leuning van gewapend beton tussen kleuterbassin en ondiep bad.

Waardering complexonderdeel (3):

De vijf baden van De Papiermolen met twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton vertegenwoordigen algemeen belang wegens de cultuurhistorische waarde aangezien in de baden en in de bruggen eigentijds, modern gedachtegoed omtrent hygiëne, sociale emancipatie en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking komt en de baden in die zin als toonbeelden voor de naoorlogse periode gelden en tevens betekenis hebben voor de geschiedenis van de zwemrecreatie;
 de betekenis voor de geschiedenis van de architectuur zoals die in de artistieke kwaliteiten i.c. de esthetische hoedanigheid van het ontwerp, de gave staat en de zeldzaamheid tot uitdrukking is gebracht;
 de stedenbouwkundige waarde want de baden en de bruggen maken onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
 de stedenbouwkundige positie: in zowel functioneel als ontwerp-kunstig opzicht fungeren de zwembaden als essentie en oriëntatiepunten van de aanleg terwijl de vorm en schikking van de baden een rechtstreekse verwijzing bieden naar de droge en natte historische verdedigingstructuur ter plaatse, relicten van de Helperlinie uit 1699 (ten zuiden van De Papiermolen).

Omschrijving complexonderdeel grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur (4)

De grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur ligt aan de (lange) oostzijde van het wedstrijdbad en biedt plaats aan 900 toeschouwers. De lichtgebogen tribune is trapsgewijs opgebouwd en bevat zitbanken die met betontegels zijn bekleed en waarvan de rugleuning rood is geschilderd. De tribune telt vier compartimenten zitbanken, de compartimenten zijn door middel van trappen van elkaar gescheiden. Het perron tussen de tribune en de rand van het wedstrijdbad is geplaveid met betontegels. Op de grens van het perron en de tribune staat een heuphoge betonnen muur met hetzelfde gebogen verloop als de tribune. De grote zittribune wordt aan de noordkant door middel van een brede trap ontsloten; deze trap sluit aan op een hoge, in gele baksteen gemetselde scheidingsmuur tussen het hoofdgebouw en de tribune. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen.

Waardering complexonderdeel (4):

De grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur vertegenwoordigt algemeen belang wegens de cultuurhistorische waarde want een tribune is een maatvast en onmisbaar recreatief element in de geschiedenis van sport en spel en voorziet in een structureel complement van wedstrijden en andere sportieve manifestaties;
de architectuurhistorische betekenis aangezien het een fraai, lichtgebogen bouwvolume betreft naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas;
de gaafheid;
de stedenbouwkundige betekenis i.c. de ensemblewaarde want de grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur maakt onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
het stedenbouwkundige belang want de tribune met trap en hoge scheidingsmuur sluit een hoek van De Papiermolen af en fungeert in die zin als erfscheiding en als decorstuk van de aanleg.

Omschrijving complexonderdeel (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden

Vanaf het terras achter het hoofdgebouw voert een rechte betonnen brug van/naar de centrale middenruimte; in zowel geometrische zin als in functioneel opzicht vormt deze landschappelijk ingerichte ruimte de kern van De Papiermolen. De als gazon behandelde centrale middenruimte is omgeven door de vijf baden en heeft (globaal) een zeszijdige vorm. De indeling met beschuttende en geleedende bosschages en groensingels biedt ruimte aan speel- en zonneweiden. Aan de oostzijde van de centrale middenruimte staat een kiosk voor de badmeester(s).

De driehoekige speelweide vormt het meeste zuidelijke onderdeel van de aanleg van De Papiermolen en staat aan de noordkant in open verbinding met de zonneweide.

Westelijk van de baden ligt de grote zonneweide, aan noord- west- en zuidzijde omzoomd met een dichte beplanting en verdeeld in 'groene kamers'. Het terrein is glooiend ontworpen ter bevordering van de intimiteit. Met betontegels geplaveide wandelpaden van variërende breedte verbinden de verschillende droge en natte onderdelen van de aanleg en dragen bij aan de samenhang en de structuur van het complex.

Waardering complexonderdeel (5):

De aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages, groensingels en geplaveide wandelpaden vertegenwoordigt algemeen belang wegens de cultuurhistorische waarde want in de aanleg van De Papiermolen komt eigentijds i.c. naoorlogs gedachtegoed omtrent hygiëne, rust en ruimte, sociale emancipatie en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking - in dat opzicht fungeert de aanleg als mijlpaal en als toonbeeld;
de architectuurhistorische betekenis - als belangwekkende proeve uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas, de artistieke kwaliteiten van het ontwerp met name op basis van de harmonische en sierlijke compositie met open en gesloten, golvende en vlakke partijen;
de gaafheid en de zeldzaamheid;
de ensemblewaarde want de aanleg fungeert als coherente onderlegger voor De Papiermolen;

de stedenbouwkundige betekenis en landschappelijke waarden met beplanting en "groene kamers": in ontwerp-kunstig opzicht verwijst de aanleg in vorm en schikking rechtstreeks naar de historische verdedigingsstructuur ter plaatse, de Helperlinie (uit 1699, ten zuiden van De Papiermolen); de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Omschrijving complexonderdeel (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches

Op de centrale middenruimte is aan de oostzijde een kiosk voor de badmeester(s) met aangrenzend betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches opgetrokken. De kiosk heeft een zeszijdige onderbouw en staat op een plint van beton; alle zijden zijn met vensters uitgevoerd, inwendig een tegelvloer. De bovenbouw is meerzijdig, wordt door middel van een ronde betonplaat van de onderbouw gescheiden en kraagt naar boven toe uit. Deze bovenbouw is aan alle kanten met zowel een borstwering als glasruiten uitgevoerd, de draagconstructie is van beton en ijzer, de vulling bestaat uit glas. Een gegalvaniseerde wenteltrap tussen onder- en bovenbouw tegen de westelijke flank van de kiosk leidt naar de deur in de bovenbouw. Het ronde dak heeft een dakrand met golfmotief. Uit het middelpunt van het ronde dak verheft zich een hoge vlaggenmast. Plint, deur- en raamomlijstingen, ronde verdiepingsvloer, raamsponningen en vlaggenmast zijn wit geschilderd terwijl de onderbouw, de borstwering van de bovenbouw en de gegolfde dakrand van een rode kleur zijn voorzien. Tegen de kiosk staan parallel aan elkaar, als een sluis, twee geknikte betonnen muurtjes opgesteld; ertussenin is in het plaveisel een betonnen waadbak met traptreden opgenomen, ernaast ligt een opvangbak, eveneens van beton. Boven de opvangbak zijn, in een van de twee muurtjes, twee douches aangebracht.

Waardering complexonderdeel (6):

De kiosk voor de badmeester(s) met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches bezit algemeen belang wegens de architectuurhistorische betekenis want de kiosk is zowel gaaf als zeldzaam en brengt in zijn architectonische verschijningsvorm functie en vormgeving tot een optimale synthese; de cultuurhistorische waarde want de zorg voor goede hygiëne komt in de nabijheid en samenhang van de kiosk voor de badmeester(s) met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches eenduidig tot uitdrukking; de ensemblewaarde want de kiosk met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches maakt onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen; de stedenbouwkundige plaats die de kiosk met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches inneemt: centraal, functioneel en goed zichtbaar in en binnen de aanleg van openluchtzwembad De Papiermolen.

Omschrijving complexonderdeel (7) drie toiletgebouwtjes

Er zijn drie toiletgebouwtjes op het complex De Papiermolen aanwezig: één ten zuiden van het wedstrijdbad, één ten noordwesten en één ten zuidwesten van de grote zonneweide. De toiletgebouwtjes hebben een vrijwel vierkante plattegrond, zijn opgetrokken in wit geschilderde baksteen, gemetseld in halfsteensverband en gedekt met twee lessenaarsdaken; de lage zijden van de lessenaarsdaken komen in het midden van het toiletgebouwtje uit, maar raken elkaar niet: hier is een gemene goot aangebracht. De toiletgebouwtjes bevatten drie toiletten voor dames en drie voor heren. Houten dakconstructie met ijzere ondersteuning, de dakbedekking bestaat uit golfplaten.

Waardering complexonderdeel (7):

De drie toiletgebouwtjes vertegenwoordigen algemeen belang wegens de sobere en doelmatige vormgeving; de functionele verbondenheid met openluchtzwembad De Papiermolen; het voor de ontstaans tijd typerende bouwvolume met architectonische karakteristieken als dubbel lessenaarsdak en overstek; de cultuurhistorische waarde aangezien in de gebouwtjes eigentijds, modern gedachtegoed omtrent hygiëne en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking komt;

het belang voor de architectuurgeschiedenis, als gave proeve uit het oeuvre van Jac. Koolhaas.

Omschrijving complexonderdeel (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen

Op het complex van De Papiermolen staan ten oosten van het kleuterbad, op een slingerende, kniehoge, gemetselde bakstenen muur die is afgedekt met een rand van beton, vier buismetalen kunstwerken opgesteld, alle ajour uitgevoerd en ontworpen door Koolhaas: nijlpaard, slang, spuitgast en walvis. Verder zijn twee betonnen "baktafels" aanwezig waarop spelende kinderen met behulp van zand en vormpjes konden "taartjes bakken". De twee "baktafels" fungeren niet meer als zodanig, zijn inmiddels in gebruik als tafeltennistafels en staan ten westen en ten zuidwesten van het kleuterbad opgesteld. De vier kunstwerken en de twee baktafels maken deel uit van de oorspronkelijke inrichting van De Papiermolen.

Waardering complexonderdeel (8):

De kunstwerken en speelwerktuigen vertegenwoordigen algemeen belang wegens de cultuurhistorische waarde aangezien eigentijds, modern gedachtegoed over zowel vrijetijdsbesteding als over toegepaste kunst in de objecten tot uitdrukking is gebracht;
de vrijwel gave staat;
de zeldzaamheid;
de sierende betekenis voor het openluchtwembad;
de functionele en ruimtelijke verbondenheid met openluchtwembad De Papiermolen;
de betekenis voor het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;

Geraadpleegde bronnen:

Beek, Joh. van der en Blonk, A., 1900-1990 Architectuurgids Groningen, Groningen 1990, p. 247.

Dix, J.H., "Openluchtbad 'De Papiermolen' te Groningen" in: Bouw 13 (1958) p. 468-474. Gemeente Groningen, Dienst ROEZ, Rita Overbeek.

Korte, M. de, "Bouwwoede bedreigt vroeg-naoorlogse sportaccomodaties" in: Nieuwsbrief Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten 1 (2006) september nr. 1, p. 26-28.

Overbeek, R. en Alberts, J., "Een gemeentelijk paradepaard uit de jaren vijftig – De bouwgeschiedenis van het openluchtwembad De Papiermolen in Groningen (1949-1955)" in: Hervonden Stad 2001- Jaarboek voor archeologie, bouwhistorie en restauratie in de gemeente Groningen, Groningen 2001, p. 107-120.

(tekst van 30 juli/bijgewerkt op 27 oktober 2009)

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

R.J. Schimmelpennincklaan 3
postbus 61243
2506 AE Den Haag
telefoon +31(0)70 310 66 86
fax +31(0)70 361 47 27
e-mail cultuur@cultuur.nl
www.cultuur.nl

dep 006
13102010
⑧

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Mevrouw M. van Bijsterveldt-Vliegenthart
p/a Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP AMERSFOORT

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ingekomen
13 OKT. 2010
nummer *Asi-ms-2008-2705*
code *810*

datum: 12 oktober 2010
uw kenmerk: MS-2008-2705
uw brief van: 18 juni 2010
ons kenmerk: bcma-2009.05427/4

onderwerp: Aanwijzing Openluchtwembad De Papiermolen plus
badmeesterwoning,
Papiermolenlaan 3, Groningen (gemeente Groningen)

Zeer geachte mevrouw Van Bijsterveldt,

Bij bovenvermeld adviesverzoek verzocht u de Raad voor Cultuur aanvullend te adviseren over de aanwijzing tot rijksmonument van de badmeesterswoning bij het Openluchtwembad De Papiermolen te Groningen. Onder verwijzing naar artikel 3:7, eerste lid, van de Algemene wet bestuursrecht heeft de Raad dit advies gebaseerd op de bij het adviesverzoek verstrekte gegevens. Na afweging van deze gegevens heeft de Raad het volgende geconcludeerd.

De Raad heeft op 18 november 2009 (kenmerk: bcma-2009.05427/2) ingestemd met het voornemen het Openluchtbad De Papiermolen aan te wijzen als rijksmonument. De Papiermolen staat op de lijst met 100 meest waardevolle gebouwen en ensembles die in de periode 1940 tot en met 1958 tot stand kwamen. In de brief van 17 oktober 2007 aan de Raad voor Cultuur gaf de minister aan het voornemen te hebben om de objecten op deze lijst aan te wijzen als rijksmonument. De Raad is over deze selectie om advies gevraagd. Bij brief van 13 februari 2008 (kenmerk: mon-2007.04199/2) heeft hij hierover positief geadviseerd.

De Raad is van mening dat de badmeesterswoning onderdeel is van het ensemble en derhalve onder de rijksbescherming van het Openluchtbad De Papiermolen dient te vallen. Hij adviseert positief te beslissen inzake dit voorstel tot rijksbescherming.

Hoogachtend,

Els H. Swaab
Voorzitter

~~Kees Weeda~~
Algemeen secretaris

2.130708239116

Retouradres: Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

College van burgemeester en wethouders
van de Gemeente Groningen
Postbus 20001
9700 PB GRONINGEN

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon
Monumentenregistratie
T 033 42 17 421
F 033 42 17 799

Onze referentie
MS-2008-2705

Bijlagen
besluit met bijlagen

Datum **08 NOV. 2010**
Betreft aanwijzing beschermd monument
Complexnummer : 531515
Gemeente : Groningen
Papiermolenlaan 3 te Groningen
Openluchtwembad De Papiermolen

Geacht college,

Hierbij stuur ik u een afschrift van mijn besluit het bovenvermelde complex aan te wijzen als beschermd rijksmonument. Dit besluit is genomen op grond van artikel 3 van de Monumentenwet 1988 en het geldende beleid voor aanwijzing. Verder heb ik mij door verschillende partijen, waaronder u, laten adviseren. In het besluit zelf kunt u er meer over lezen. De bijlage bevat een samenvoeging van de besluiten van elk complexonderdeel, voorafgegaan door de aanduiding van het geheel.

Terinzagelegging

Ik verzoek u het besluit ter inzage te leggen en dit op de gebruikelijke wijze bekend te maken.

Nog niet definitief

Belanghebbenden hebben 6 weken de tijd om bezwaar te maken tegen het besluit. Gebeurt dit niet, dan is het besluit na het verstrijken van de bezwaartermijn onherroepelijk. Als wel bezwaar wordt aangetekend, is het besluit pas definitief na de volledige afhandeling van het bezwaar en het eventuele beroep.

Zolang het besluit niet definitief is, blijft de voorbescherming van kracht. Dat betekent dat voor wijzigingen aan het monument een vergunning noodzakelijk is. Voor de toepassing hiervan verwijs ik u naar de artikelen 11 tot en met 31 van de Monumentenwet 1988.

Definitieve bescherming

Als het besluit onherroepelijk is, wordt het monument ingeschreven in het register van beschermde rijksmonumenten. De voorbescherming gaat dan over in definitieve bescherming.

Onze referentie
MS-2008-2705

Vragen stellen of reageren

Meer informatie vindt u op www.cultureelerfgoed.nl, de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Daar vindt u ook de wettekst en de Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2009.

U kunt ook mailen met info@cultureelerfgoed.nl of bellen met onze InfoDesk, telefoonnummer 033 - 421 17 456.

Hoogachtend,

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Retouradres: Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Gedeputeerde staten van de
Provincie Groningen
Postbus 610
9700 AP GRONINGEN

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon
Monumentenregistratie
T 033 42 17 421
F 033 42 17 799

Onze referentie
MS-2008-2705

Bijlagen
besluit met bijlagen

2,130708239188

Datum **08 NOV. 2010**
Betreft aanwijzing beschermd monument
Complexnummer : 531515
Gemeente : Groningen
Papiermolenlaan 3 te Groningen

Geachte college,

Hierbij stuur ik u een afschrift van mijn besluit het bovenvermelde complex aan te wijzen als beschermd rijksmonument. Dit besluit is genomen op grond van artikel 3 van de Monumentenwet 1988 en het geldende beleid voor aanwijzing. Verder heb ik mij door verschillende partijen laten adviseren. In het besluit zelf kunt u er meer over lezen.

De bijlage bevat een samenvoeging van de besluiten van elk complexonderdeel, voorafgegaan door de aanduiding van het geheel.

Vragen stellen of reageren

Meer informatie over het aanwijzen van monumenten vindt u op www.cultureelerfgoed.nl, de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Daar vindt u ook de wettekst en de Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2009.

U kunt ook mailen met info@cultureelerfgoed.nl of bellen met onze InfoDesk, telefoonnummer 033 - 421 17 456.

Hoogachtend,

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Retouradres: Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Raad voor Cultuur
Postbus 61243
2506 AE DEN HAAG

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon
Monumentenregistratie
T 033 42 17 421
F 033 42 17 799

Onze referentie
MS-2008-2705

Bijlagen
besluit met bijlagen

2.130708239169

Datum **08 NOV. 2010**
Betreft aanwijzing beschermd monument
Complexnummer : 531515
Gemeente : Groningen
Papiermolenlaan 3 te Groningen

Geachte raad,

Hierbij stuur ik u een afschrift van mijn besluit het bovenvermelde complex aan te wijzen als beschermd rijksmonument. Dit besluit is genomen op grond van artikel 3 van de Monumentenwet 1988 en het geldende beleid voor aanwijzing. Verder heb ik mij door verschillende partijen, waaronder u, laten adviseren. In het besluit zelf kunt u er meer over lezen.

De bijlage bevat een samenvoeging van de besluiten van elk complexonderdeel, voorafgegaan door de aanduiding van het geheel.

Vragen stellen of reageren

Meer informatie over het aanwijzen van monumenten vindt u op www.cultureelerfgoed.nl, de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Daar vindt u ook de wettekst en de Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2009.

U kunt ook mailen met info@cultureelerfgoed.nl of bellen met onze InfoDesk, telefoonnummer 033 - 421 17 456.

Hoogachtend,

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Retouradres: Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Mevrouw i
Papiermolenlaan 2
9721 GR GRONINGEN

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon
Monumentenregistratie
T 033 42 17 421
F 033 42 17 799

Onze referentie
MS-2008-2705

Bijlagen
besluit met bijlagen

Datum **08 NOV. 2010**
Betreft aanwijzing beschermd monument
Complexnummer : 531515
Gemeente : Groningen
Papiermolenlaan 3 te Groningen
Openluchtwembad De Papiermolen

Geachte heer, mevrouw,

Hierbij wil ik u laten weten dat ik besloten heb bovengenoemd complex aan te wijzen als een door het rijk beschermd monument. U krijgt deze brief omdat u volgens het Kadaster de eigenaar of gerechtigde bent. Uitsluitend de voor u van belang zijnde complex-onderdelen worden in (de samenvoeging van) mijn besluit(en) genoemd. Dit wordt voorafgegaan door de aanduiding van het geheel.

In een vorige brief heb ik u - of een vorige eigenaar of gerechtigde - al ingelicht over hoe de procedure verloopt. Een belangrijk punt uit die brief is de voorbescherming. Die houdt in dat u geen wijzigingen meer mag uitvoeren zonder vooraf toestemming aan de gemeente te vragen.

Nog niet definitief

Op dit moment is het besluit nog niet definitief. U (en eventueel ook een andere belanghebbende) kan namelijk nog bezwaar maken. Daarvoor hebt u 6 weken de tijd na de dagtekening van dit besluit. Onderaan het besluit staat hoe u, indien gewenst, bezwaar kunt maken.

Als niemand binnen 6 weken bezwaar heeft gemaakt, is het besluit onherroepelijk. Als er wel iemand bezwaar maakt, wordt eerst het bezwaar behandeld en een eventueel daarop volgend beroep.

De voorbescherming blijft van kracht tijdens de behandeling van een bezwaar of beroep. U moet dan dus nog steeds voor elke wijziging aan het object een vergunning aanvragen bij de gemeente. Informatie over de vergunning kunt u bij de gemeente krijgen.

Definitieve bescherming

Zodra het besluit onherroepelijk is, laat ik het monument opnemen in het register van rijksmonumenten. De voorbescherming gaat dan over in een definitieve bescherming en de bepalingen van de Monumentenwet 1988 worden dan blijvend van kracht.

Onze referentie
MS-2008-2705

Zorgvuldigheid

Voor mijn besluit ben ik uitgegaan van het beleid voor het aanwijzen van beschermde rijksmonumenten. Verder heb ik de adviezen ingewonnen van de Raad voor Cultuur, de gemeente en zo nodig de provincie.

Vragen stellen of reageren

Meer informatie vindt u op www.cultureelerfgoed.nl, de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Daar vindt u ook de wettekst en de Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2009. U kunt ook mailen met info@cultureelerfgoed.nl of bellen met onze InfoDesk, telefoonnummer 033 - 421 17 456.

Hoogachtend,

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Retouradres: Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Stichting Lefier
Industrieweg 33
9601 LJ HOOGEZAND

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon
Monumentenregistratie
T 033 42 17 421
F 033 42 17 799

Onze referentie
MS-2008-2705

Bijlagen
besluit met bijlagen

Datum **08 NOV. 2010**
Betreft aanwijzing beschermd monument
Complexnummer : 531515
Gemeente : Groningen
Papiermolenlaan 3 te Groningen
Openluchtwembad De Papiermolen

Geachte heer, mevrouw,

Hierbij wil ik u laten weten dat ik besloten heb bovengenoemd complex aan te wijzen als een door het rijk beschermd monument. U krijgt deze brief omdat u volgens het Kadaster de eigenaar of gerechtigde bent.

Uitsluitend de voor u van belang zijnde complex-onderdelen worden in (de samenvoeging van) mijn besluit(en) genoemd. Dit wordt voorafgegaan door de aanduiding van het geheel.

In een vorige brief heb ik u - of een vorige eigenaar of gerechtigde - al ingelicht over hoe de procedure verloopt. Een belangrijk punt uit die brief is de voorbescherming. Die houdt in dat u geen wijzigingen meer mag uitvoeren zonder vooraf toestemming aan de gemeente te vragen.

Nog niet definitief

Op dit moment is het besluit nog niet definitief. U (en eventueel ook een andere belanghebbende) kan namelijk nog bezwaar maken. Daarvoor hebt u 6 weken de tijd na de dagtekening van dit besluit. Onderaan het besluit staat hoe u, indien gewenst, bezwaar kunt maken.

Als niemand binnen 6 weken bezwaar heeft gemaakt, is het besluit onherroepelijk. Als er wel iemand bezwaar maakt, wordt eerst het bezwaar behandeld en een eventueel daarop volgend beroep.

De voorbescherming blijft van kracht tijdens de behandeling van een bezwaar of beroep. U moet dan dus nog steeds voor elke wijziging aan het object een vergunning aanvragen bij de gemeente. Informatie over de vergunning kunt u bij de gemeente krijgen.

Definitieve bescherming

Zodra het besluit onherroepelijk is, laat ik het monument opnemen in het register van rijksmonumenten. De voorbescherming gaat dan over in een definitieve bescherming en de bepalingen van de Monumentenwet 1988 worden dan blijvend van kracht.

Onze referentie
MS-2008-2705

Zorgvuldigheid

Voor mijn besluit ben ik uitgegaan van het beleid voor het aanwijzen van beschermde rijksmonumenten. Verder heb ik de adviezen ingewonnen van de Raad voor Cultuur, de gemeente en zo nodig de provincie.

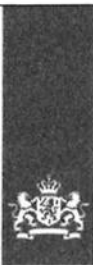
Vragen stellen of reageren

Meer informatie vindt u op www.cultureelerfgoed.nl, de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Daar vindt u ook de wettekst en de Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2009. U kunt ook mailen met info@cultureelerfgoed.nl of bellen met onze InfoDesk, telefoonnummer 033 - 421 17 456.

Hoogachtend,

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

DATUM: 08 NOV. 2010

DE MINISTER VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP.

Gelet op de artikelen 3 en 4 van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988 nr. 638);

Gehoord de gemeente(n) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen;
Gehoord gedeputeerde staten van de provincie(s) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen, indien dit zich bevindt buiten de in artikel 20a, eerste lid, van de Wegenverkeerswet 1994 (Staatsblad 1994 nr. 475) bedoelde bebouwde kom;

Gehoord de Raad voor cultuur;

BESLUIT

De als volgt aan te duiden onroerende zaak, zomede als samenstellend onderdeel van het complex van onroerende zaken, aan te wijzen als beschermd monument:

Het betreffende complex van onroerende zaken is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen
Monumentnr: 531515
Naam : Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Papiermolenlaan 3 te Groningen, e.a.

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Zie bij het onderdeel van het complex

OMSCHRIJVING

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtzwembad dateren uit 1948. In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootsvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerkhuizen) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden. Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksoepvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen. In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd. Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein. Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden. De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en

2.130708239131

voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknapbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen. Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen bestaat uit (1) hoofdgebouw; (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2); (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton; (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur; (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden; (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches; (7) drie toiletgebouwtjes; (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Waardering

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtzwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van speel- en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;
- de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;
- de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;
- de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;
- de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerpkwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en

de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;

- de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;
- de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Het betreffende samenstellend onderdeel van het complex is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen

Monumentnummer : 531516

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 2

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12146

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde :
Straat : Papiermolenlaan 2
Woonplaats : 9721 GR GRONINGEN

OMSCHRIJVING

Omschrijving
De ten dele onderkelderde dienstwoning naar ontwerp van Jac. Koolhaas heeft een rechthoekige plattegrond en telt twee bouwlagen. Tegen de noordwestelijke gevel is een taps toelopende ingangspartij geplaatst. Het tweedelige dak loopt naar de twee lange zijden van de woning op en eindigt in overstekken. De gevels van de woning zijn opgebouwd uit beton; voor ramen, deuren en dakconstructie is hout gebruikt, het

rookkanaal is gemetseld. Op de begane grond bestaat de indeling uit de entree met hal en trapopgang, wc, keuken en woonkamer terwijl op de verdieping een overloop, drie slaapkamers, twee kasten, douche en bergkamer zijn gesitueerd. In 1982 is de dienstwoning aan de lange, op het zuidoosten gerichte zijde vergroot: ter plaatse van het terras werden keuken en woonkamer uitgelegd, daarboven kwam op de verdieping een balkon. De uitbreiding uit 1982 vertegenwoordigt geen monumentale waarde.

Waardering

De dienstwoning vertegenwoordigt algemeen belang wegens

- de betekenis voor de architectuurgeschiedenis want het is een belangrijk en zeldzaam werk met esthetische kwaliteiten uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;
- de cultuurhistorische betekenis want het contemporaine belang van "wonen naast het werk" komt in de dienstwoning tot uitdrukking;
- de ensemblewaarde want de dienstwoning maakt onlosmakelijk deel uit van de totale en coherente aanleg van De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige betekenis: de dienstwoning biedt een belangwekkend accent aan de noordoostzijde van de aanleg en fungeert, voor arriverende badgasten, als een architectonisch welkom op het verblijf in het zwembad.

Voor de overwegingen die aan dit besluit ten grondslag liggen, wordt verwezen naar de bij dit besluit gevoegde bijlage, die geacht moet worden in dit besluit te zijn herhaald en opgenomen, alsmede naar de bovengemelde omschrijving.

Een afschrift van dit besluit zal, onder gelijke dagtekening, worden verzonden aan:

- Mevrouw
Papiermolenlaan 2
9721 GR GRONINGEN
- Provincie Groningen
- Gemeente Groningen

Burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen, leggen dit besluit op de secretarie ter inzage. De burgemeester maakt de terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend.

Een belanghebbende kan tegen dit besluit binnen zes weken na de dag waarop het besluit hem is toegezonden schriftelijk bezwaar maken. De belanghebbende dient daartoe een bezwaarschrift in bij de minister van OCW, onder vermelding

van "Bezwaar", ter attentie van DUO, Postbus 606, 2700 ML in Zoetermeer. Meer informatie over het maken van bezwaar vindt u op www.bezwaarschriftenocw.nl.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

2.130708239134

DATUM: 08 NOV. 2010

DE MINISTER VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP.

Gelet op de artikelen 3 en 4 van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988 nr. 638);

Gehoord de gemeente(n) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen;
Gehoord gedeputeerde staten van de provincie(s) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen, indien dit zich bevindt buiten de in artikel 20a, eerste lid, van de Wegenverkeerswet 1994 (Staatsblad 1994 nr. 475) bedoelde bebouwde kom;
Gehoord de Raad voor cultuur;

BESLUIT

De als volgt aan te duiden onroerende zaak, zomede als samenstellend onderdeel van het complex van onroerende zaken, aan te wijzen als beschermd monument:

Het betreffende complex van onroerende zaken is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen
Monumentnr: 531515
Naam : Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Papiermolenlaan 3 te Groningen, e.a.

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Zie bij het onderdeel van het complex

OMSCHRIJVING

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtzwembad dateren uit 1948. In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootsvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerkhuizen) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden. Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksoopvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen. In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd. Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein. Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden. De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en

2.130708239143

2.130708239144

voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknappleurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen. Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving

Het complex openluchtwembad De Papiermolen bestaat uit (1) hoofdgebouw; (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2); (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton; (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur; (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden; (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches; (7) drie toiletgebouwtjes; (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Waardering

Het complex openluchtwembad De Papiermolen vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van spelen en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;
- de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;
- de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;
- de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;
- de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en

2.130708239145

de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;

- de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;
- de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Het betreffende samenstellend onderdeel van het complex is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen

Monumentnummer : 531517

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde : Gemeente Groningen
Straat : Postbus 7081
Woonplaats : 9701 JB GRONINGEN

OMSCHRIJVING

Omschrijving
De Papiermolen telt vijf baden die in U-vorm om een middenterrein zijn geschikt. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie aan de zuidzijde van de stad Groningen. De verschillende baden staan in onderlinge verbinding, het bouwmateriaal is gewapend beton. Het diepe bad of wedstrijdbad (50 x 20 meter) telt zes betonnen startblokken aan de zuidzijde, alle met een volgnummer

(1-6). Het wedstrijdbad heeft aan de westkant een diepe uitleg in verband met drie daar opgestelde duikplanken/-torens, alle van gewapend beton en voorzien van een stalen trap met balustrade. Ten zuiden van het wedstrijdbad staan drie identieke, negenzijdige zitelementen van beton in de kleuren rood en wit. Aan de westkant is een instructiebaan, waarlangs een verdiept perron loopt zodat een zweminstructeur op gelijke hoogte met de zwemmer kan staan en via patrijspoorten de zwembewegingen onder water kan volgen. Ook het ondiepe bad is voorzien van patrijspoorten. Hiertussen ligt het halfdiepe bad. De scheiding tussen de drie bassins is duidelijk aangegeven door twee betonnen boogbruggen met traptreden en metalen leuning. Tussen het diepe en halfdiepe bassin was als scheiding oorspronkelijk een soort sluis van betonpalen aangebracht om te voorkomen dat een zwemmer ongemerkt in te diep water raakt(e). Dit element nam Koolhaas over uit de zwembaden in Zürich. Aan de westkant liggen het instructiebad en de kleutervijver. In de kleutervijver ligt een geel geschilderd druppelvormig eiland, het is van gewapend beton. Dit eiland is over tien boven de waterlijn uitstekende kolommen van beton stapsteensgewijs bereikbaar. Ten oosten van het kleuterbassin loopt een perron dat met betontegels is geplaveid en wordt begrensd door een slingerende, kniehoge, gemetselde bakstenen muur die is afgedekt met een rand van beton. Op deze rand staan vier buismetalen kunstwerken opgesteld, alle ajour uitgevoerd en ontworpen door Koolhaas: walvis, slang, nijlpaard en spuitgast. De slingerende lage muur sluit aan op een kamvormige betonconstructie die ter plaatse tot het midden van het bassin strekt, haaks op de badrand staat en in een cilindrische betonschacht eindigt. Naast deze betonconstructie en er pal tegenover zijn twee betonnen watertrappen geplaatst, ook elders is het kleuterbassin door middel van watertrappen ontsloten. Het kleuterbassin vertoont de vorm van een diabolo en beschikt aan de noordzijde over twee betonnen plantenbakken. Twee rechte bruggen met leuning van gewapend beton tussen kleuterbassin en ondiep bad.

Waardering

De vijf baden van De Papiermolen met twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton vertegenwoordigen algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische waarde aangezien in de baden en in de bruggen eigentijds, modern gedachtegoed omtrent hygiëne, sociale emancipatie en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking komt en de baden in die zin als toonbeelden voor de naoorlogse periode gelden en tevens betekenis hebben voor de geschiedenis van de zwemrecreatie;
- de betekenis voor de geschiedenis van de architectuur zoals die in de artistieke kwaliteiten i.c. de esthetische hoedanigheid van het ontwerp, de gave staat en de zeldzaamheid tot uitdrukking is gebracht;
- de stedenbouwkundige waarde want de baden en de bruggen maken onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige positie: in zowel functioneel als ontwerp-kunstig opzicht fungeren de zwembaden als essentie en oriëntatiepunten van de aanleg terwijl de vorm en schikking van de baden een rechtstreekse verwijzing bieden naar de droge en natte historische verdedigingsstructuur ter plaatse, relictten van de

Helperlinie uit 1699 (ten zuiden van De Papiermolen).

Voor de overwegingen die aan dit besluit ten grondslag liggen, wordt verwezen naar de bij dit besluit gevoegde bijlage, die geacht moet worden in dit besluit te zijn herhaald en opgenomen, alsmede naar de bovengemelde omschrijving.

Een afschrift van dit besluit zal, onder gelijke dagtekening, worden verzonden aan:

- Gemeente Groningen
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN
- Provincie Groningen
- Gemeente Groningen

Burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen, leggen dit besluit op de secretarie ter inzage. De burgemeester maakt de terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend.

Een belanghebbende kan tegen dit besluit binnen zes weken na de dag waarop het besluit hem is toegezonden schriftelijk bezwaar maken. De belanghebbende dient daartoe een bezwaarschrift in bij de minister van OCW, onder vermelding van "Bezwaar", ter attentie van DUO, Postbus 606, 2700 ML in Zoetermeer. Meer informatie over het maken van bezwaar vindt u op www.bezwaarschriftenocw.nl.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens ~~deze~~,
de ~~directeur van de~~ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

drs. Cees van 't Veen

DATUM: 08 NOV. 2010

DE MINISTER VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP.

Gelet op de artikelen 3 en 4 van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988 nr. 638);

Gehoord de gemeente(n) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen;
Gehoord gedeputeerde staten van de provincie(s) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen, indien dit zich bevindt buiten de in artikel 20a, eerste lid, van de Wegenverkeerswet 1994 (Staatsblad 1994 nr. 475) bedoelde bebouwde kom;
Gehoord de Raad voor cultuur;

BESLUIT

De als volgt aan te duiden onroerende zaak, zomede als samenstellend onderdeel van het complex van onroerende zaken, aan te wijzen als beschermd monument:

Het betreffende complex van onroerende zaken is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen
Monumentnr: 531515
Naam : Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Papiermolenlaan 3 te Groningen, e.a.

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Zie bij het onderdeel van het complex

OMSCHRIJVING

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtzwembad dateren uit 1948. In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootsvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerkstukken) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden. Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksopvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen. In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd. Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein. Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden. De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en

2.130708239151

voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknapbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen. Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen bestaat uit (1) hoofdgebouw; (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2); (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton; (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur; (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden; (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches; (7) drie toiletgebouwtjes; (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Waardering

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtzwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van speel- en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;
- de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;
- de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;
- de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;
- de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en

de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;

- de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;
- de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Het betreffende samenstellend onderdeel van het complex is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen

Monumentnummer : 531518

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde : gemeente Groningen
Straat : Postbus 7081
Woonplaats : 9701 JB GRONINGEN

OMSCHRIJVING

Omschrijving
De grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur ligt aan de (lange) oostzijde van het wedstrijdbad en biedt plaats aan 900 toeschouwers. De lichtgebogen tribune is trapsgewijs opgebouwd en bevat zitbanken die met betongetegels zijn bekleed en waarvan de rugleuning rood is geschilderd. De tribune telt vier compartimenten zitbanken, de compartimenten zijn door middel van trappen van elkaar

gescheiden. Het perron tussen de tribune en de rand van het wedstrijdbad is geplaveid met betontegels. Op de grens van het perron en de tribune staat een heuphoge betonnen muur met hetzelfde gebogen verloop als de tribune. De grote zittribune wordt aan de noordkant door middel van een brede trap ontsloten; deze trap sluit aan op een hoge, in gele baksteen gemetselde scheidingsmuur tussen het hoofdgebouw en de tribune. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen.

Waardering

De grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische waarde want een tribune is een maatvast en onmisbaar recreatief element in de geschiedenis van sport en spel en voorziet in een structureel complement van wedstrijden en andere sportieve manifestaties;
- de architectuurhistorische betekenis aangezien het een fraai, lichtgebogen bouwvolume betreft naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas;
- de gaafheid;
- de stedenbouwkundige betekenis i.c. de ensemblewaarde want de grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur maakt onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
- het stedenbouwkundige belang want de tribune met trap en hoge scheidingsmuur sluit een hoek van De Papiermolen af en fungeert in die zin als erfscheiding en als decorstuk van de aanleg.

Voor de overwegingen die aan dit besluit ten grondslag liggen, wordt verwezen naar de bij dit besluit gevoegde bijlage, die geacht moet worden in dit besluit te zijn herhaald en opgenomen, alsmede naar de bovengemelde omschrijving.

Een afschrift van dit besluit zal, onder gelijke dagtekening, worden verzonden aan:

- Gemeente Groningen
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN
- Provincie Groningen
- Gemeente Groningen

Burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen, leggen dit besluit op de secretarie ter inzage. De burgemeester maakt de terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend.

Een belanghebbende kan tegen dit besluit binnen zes weken na de dag waarop het besluit hem is toegezonden schriftelijk bezwaar maken. De belanghebbende dient daartoe een bezwaarschrift in bij de minister van OCW, onder vermelding van "Bezwaar", ter attentie van DUO, Postbus 606, 2700 ML in Zoetermeer. Meer informatie over het maken van bezwaar vindt u op www.bezwaarschriftenocw.nl.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de ~~directeur van~~ de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

2.130708239154

01D
403
08112010

DATUM: 08 NOV. 2010

DE MINISTER VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP.

Gelet op de artikelen 3 en 4 van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988 nr. 638);

Gehoord de gemeente(n) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen;
Gehoord gedeputeerde staten van de provincie(s) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen, indien dit zich bevindt buiten de in artikel 20a, eerste lid, van de Wegenverkeerswet 1994 (Staatsblad 1994 nr. 475) bedoelde bebouwde kom;
Gehoord de Raad voor cultuur;

BESLUIT

De als volgt aan te duiden onroerende zaak, zomede als samenstellend onderdeel van het complex van onroerende zaken, aan te wijzen als beschermd monument:

Het betreffende complex van onroerende zaken is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen
Monumentnr: 531515
Naam : Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Papiermolenlaan 3 te Groningen, e.a.

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Zie bij het onderdeel van het complex

OMSCHRIJVING

130708239156

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtzwembad dateren uit 1948. In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootsvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerkhuizen) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden. Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksopvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen. In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd. Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein. Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden. De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en

2.130708239157

2.130708239158

voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknabbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen. Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen bestaat uit (1) hoofdgebouw; (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2); (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton; (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur; (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden; (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches; (7) drie toiletgebouwtjes; (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Waardering

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtzwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van speel- en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;
- de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;
- de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;
- de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;
- de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en

de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;

- de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;

- de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;

- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Het betreffende samenstellend onderdeel van het complex is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen

Monumentnummer : 531519

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12219

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde : Gemeente Groningen
Straat : Postbus 7081
Woonplaats : 9701 JB GRONINGEN

Soort recht : Recht van erfpacht
Gerechtigde : Stichting Lefier
Straat : Industrieweg 33
Woonplaats : 9601 LJ HOOGEZAND

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde : Gemeente Groningen
Straat : Postbus 7081
Woonplaats : 9701 JB GRONINGEN

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12409

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde : Gemeente Groningen
Straat : Postbus 7081
Woonplaats : 9701 JB GRONINGEN

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12421

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde : Gemeente Groningen
Straat : Postbus 7081
Woonplaats : 9701 JB GRONINGEN

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Vanaf het terras achter het hoofdgebouw voert een rechte betonnen brug van/naar de centrale middenruimte; in zowel geometrische zin als in functioneel opzicht vormt deze landschappelijk ingerichte ruimte de kern van De Papiermolen. De als gazon behandelde centrale middenruimte is omgeven door de vijf baden en heeft (globaal) een zeszijdige vorm. De indeling met beschuttende en geleedende bosschages en groensingels biedt ruimte aan speel- en zonneweiden. Aan de oostzijde van de centrale middenruimte staat een kiosk voor de badmeester(s). De driehoekige speelweide vormt het meeste zuidelijke onderdeel van de aanleg van De Papiermolen en staat aan de noordkant in open verbinding met de zonneweide. Westelijk van de baden ligt de grote zonneweide, aan noord- west- en zuidzijde omzoomd met een dichte beplanting en verdeeld in 'groene kamers'. Het terrein is glooiend ontworpen ter bevordering van de intimiteit. Met betontegels geplaveide wandelpaden van variërende breedte verbinden de verschillende droge en natte onderdelen van de aanleg en dragen bij aan de samenhang en de structuur van het complex.

Waardering

De aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages, groensingels en geplaveide wandelpaden vertegenwoordigt algemeen belang wegens:
- de cultuurhistorische waarde want in de aanleg van De Papiermolen komt eigentijds i.c. naoorlogs gedachtegoed omtrent hygiëne, rust en ruimte, sociale emancipatie en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking -

in dat opzicht fungeert de aanleg als mijlpaal en als toonbeeld;

- de architectuurhistorische betekenis - als belangwekkende proeve uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas, de artistieke kwaliteiten van het ontwerp met name op basis van de harmonische en sierlijke compositie met open en gesloten, golvende en vlakke partijen;
- de gaafheid en de zeldzaamheid;
- de ensemblewaarde want de aanleg fungeert als coherente onderlegger voor De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige betekenis en landschappelijke waarden met beplanting en "groene kamers": in ontwerp-kunstig opzicht verwijst de aanleg in vorm en schikking rechtstreeks naar de historische verdedigingsstructuur ter plaatse, de Helperlinie (uit 1699, ten zuiden van De Papiermolen);
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Voor de overwegingen die aan dit besluit ten grondslag liggen, wordt verwezen naar de bij dit besluit gevoegde bijlage, die geacht moet worden in dit besluit te zijn herhaald en opgenomen, alsmede naar de bovengemelde omschrijving.

Een afschrift van dit besluit zal, onder gelijke dagtekening, worden verzonden aan:

- Stichting Lefier
Industrieweg 33
9601 LJ HOOGEZAND
- Gemeente Groningen
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN
- Provincie Groningen
- Gemeente Groningen

Burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen, leggen dit besluit op de secretarie ter inzage. De burgemeester maakt de terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend.

Een belanghebbende kan tegen dit besluit binnen zes weken na de dag waarop het besluit hem is toegezonden schriftelijk bezwaar maken. De belanghebbende dient daartoe een bezwaarschrift in bij de minister van OCW, onder vermelding van "Bezwaar", ter attentie van DUO, Postbus 606, 2700 ML in Zoetermeer. Meer informatie over het maken van bezwaar vindt u op www.bezwaarschriftenocw.nl.

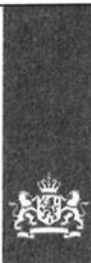
De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens ~~deze~~,
de ~~directeur van~~ de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

2,130708239162

DATUM: 08 NOV. 2010

DE MINISTER VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP.

Gelet op de artikelen 3 en 4 van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988 nr. 638);

Gehoord de gemeente(n) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen;
Gehoord gedeputeerde staten van de provincie(s) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen, indien dit zich bevindt buiten de in artikel 20a, eerste lid, van de Wegenverkeerswet 1994 (Staatsblad 1994 nr. 475) bedoelde bebouwde kom;

Gehoord de Raad voor cultuur;

BESLUIT

De als volgt aan te duiden onroerende zaak, zomede als samenstellend onderdeel van het complex van onroerende zaken, aan te wijzen als beschermd monument:

Het betreffende complex van onroerende zaken is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen
Monumentnr: 531515
Naam : Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Papiermolenlaan 3 te Groningen, e.a.

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Zie bij het onderdeel van het complex

OMSCHRIJVING

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtzwembad dateren uit 1948. In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootsvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerkhuizen) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden. Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksopvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen. In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd. Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein. Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden. De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en

2,130708239166

voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknapbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen. Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen bestaat uit (1) hoofdgebouw; (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2); (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton; (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur; (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden; (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches; (7) drie toiletgebouwtjes; (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Waardering

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtzwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van speel- en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;
- de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;
- de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;
- de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;
- de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en

de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;

- de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;
- de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Het betreffende samenstellend onderdeel van het complex is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen

Monumentnummer : 531520

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde : Gemeente Groningen
Straat : Postbus 7081
Woonplaats : 9701 JB GRONINGEN

OMSCHRIJVING

Omschrijving
Op de centrale middenruimte is aan de oostzijde een kiosk voor de badmeester(s) met aangrenzend betonnen muurtjes, waadbak met trap treden, opvangbak en douches opgetrokken. De kiosk heeft een zeszijdige onderbouw en staat op een plint van beton; alle zijden zijn met vensters uitgevoerd, inwendig een tegelvloer. De bovenbouw is meerzijdig, wordt door middel van een ronde betonplaat van de

2.130708239168

onderbouw gescheiden en kraagt naar boven toe uit. Deze bovenbouw is aan alle kanten met zowel een borstwering als glasruiten uitgevoerd, de draagconstructie is van beton en ijzer, de vulling bestaat uit glas. Een gegalvaniseerde wenteltrap tussen onder- en bovenbouw tegen de westelijke flank van de kiosk leidt naar de deur in de bovenbouw. Het ronde dak heeft een dakrand met golfmotief. Uit het middelpunt van het ronde dak verheft zich een hoge vlaggenmast. Plint, deur- en raamomlijstingen, ronde verdiepingsvloer, raamsponningen en vlaggenmast zijn wit geschilderd terwijl de onderbouw, de borstwering van de bovenbouw en de gegolfde dakrand van een rode kleur zijn voorzien. Tegen de kiosk staan parallel aan elkaar, als een sluis, twee geknikte betonnen muurtjes opgesteld; ertussenin is in het plaveisel een betonnen waadbak met trap treden opgenomen, ernaast ligt een opvangbak, eveneens van beton. Boven de opvangbak zijn, in een van de twee muurtjes, twee douches aangebracht.

Waardering

De kiosk voor de badmeester(s) met betonnen muurtjes, waadbak met trap treden, opvangbak en douches bezit algemeen belang wegens:

- de architectuurhistorische betekenis want de kiosk is zowel gaaf als zeldzaam en brengt in zijn architectonische verschijningsvorm functie en vormgeving tot een optimale synthese;
- de cultuurhistorische waarde want de zorg voor goede hygiëne komt in de nabijheid en samenhang van de kiosk voor de badmeester(s) met betonnen muurtjes, waadbak met trap treden, opvangbak en douches eenduidig tot uitdrukking;
- de ensemblewaarde want de kiosk met betonnen muurtjes, waadbak met trap treden, opvangbak en douches maakt onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige plaats die de kiosk met betonnen muurtjes, waadbak met trap treden, opvangbak en douches inneemt: centraal, functioneel en goed zichtbaar in en binnen de aanleg van openluchtwembad De Papiermolen.

Voor de overwegingen die aan dit besluit ten grondslag liggen, wordt verwezen naar de bij dit besluit gevoegde bijlage, die geacht moet worden in dit besluit te zijn herhaald en opgenomen, alsmede naar de bovengemelde omschrijving.

Een afschrift van dit besluit zal, onder gelijke dagtekening, worden verzonden aan:

- Gemeente Groningen
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN
- Provincie Groningen
- Gemeente Groningen

Burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen, leggen dit besluit op de secretarie ter inzage. De burgemeester maakt de terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend.

Een belanghebbende kan tegen dit besluit binnen zes weken na de dag waarop het besluit hem is toegezonden schriftelijk bezwaar maken. De belanghebbende dient daartoe een bezwaarschrift in bij de minister van OCW, onder vermelding van "Bezwaar", ter attentie van DUO, Postbus 606, 2700 ML in Zoetermeer. Meer informatie over het maken van bezwaar vindt u op www.bezwaarschriftenocw.nl.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

DATUM: 08 NOV. 2010

DE MINISTER VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP.

Gelet op de artikelen 3 en 4 van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988 nr. 638);

Gehoord de gemeente(n) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen;
Gehoord gedeputeerde staten van de provincie(s) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen, indien dit zich bevindt buiten de in artikel 20a, eerste lid, van de Wegenverkeerswet 1994 (Staatsblad 1994 nr. 475) bedoelde bebouwde kom;
Gehoord de Raad voor cultuur;

BESLUIT

De als volgt aan te duiden onroerende zaak, zomede als samenstellend onderdeel van het complex van onroerende zaken, aan te wijzen als beschermd monument:

Het betreffende complex van onroerende zaken is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen
Monumentnr: 531515
Naam : Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Papiermolenlaan 3 te Groningen, e.a.

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Zie bij het onderdeel van het complex

OMSCHRIJVING

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtzwembad dateren uit 1948. In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootsvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerkhuizen) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden. Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksopvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen. In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd. Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein. Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden. De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en

2.130708239172

2.130708239173

voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknapbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen. Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen bestaat uit (1) hoofdgebouw; (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2); (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton; (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur; (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden; (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches; (7) drie toiletgebouwtjes; (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Waardering

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtzwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van speel- en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;
- de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;
- de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;
- de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;
- de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en

de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;

- de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;
- de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Het betreffende samenstellend onderdeel van het complex is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen

Monumentnummer : 531521

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde : Gemeente Groningen
Straat : Postbus 7081
Woonplaats : 9701 JB GRONINGEN

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Er zijn drie toiletgebouwtjes op het complex De Papiermolen aanwezig: één ten zuiden van het wedstrijdbad, één ten noordwesten en één ten zuidwesten van de grote zonneweide. De toiletgebouwtjes hebben een vrijwel vierkante plattegrond, zijn opgetrokken in wit geschilderde baksteen, gemetseld in halfsteensverband en gedekt met twee lessenaarsdaken; de lage zijden van de lessenaarsdaken komen in het

midden van het toiletgebouwtje uit, maar raken elkaar niet: hier is een gemene goot aangebracht. De toiletgebouwtjes bevatten drie toiletten voor dames en drie voor heren. Houten dakconstructie met ijzeren ondersteuning, de dakbedekking bestaat uit golfplaten.

Waardering

De drie toiletgebouwtjes vertegenwoordigen algemeen belang wegens:

- de sobere en doelmatige vormgeving;
- de functionele verbondenheid met openluchtwembad De Papiermolen; het voor de ontstaanstijd typerende bouwvolume met architectonische karakteristieken als dubbel lessenaarsdak en overstek;
- de cultuurhistorische waarde aangezien in de gebouwtjes eigentijds, modern gedachtegoed omtrent hygiëne en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking komt;
- het belang voor de architectuurgeschiedenis, als gave proeve uit het oeuvre van Jac. Koolhaas.

Voor de overwegingen die aan dit besluit ten grondslag liggen, wordt verwezen naar de bij dit besluit gevoegde bijlage, die geacht moet worden in dit besluit te zijn herhaald en opgenomen, alsmede naar de bovengemelde omschrijving.

Een afschrift van dit besluit zal, onder gelijke dagtekening, worden verzonden aan:

- Gemeente Groningen
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN
- Provincie Groningen
- Gemeente Groningen

Burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen, leggen dit besluit op de secretarie ter inzage. De burgemeester maakt de terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend.

Een belanghebbende kan tegen dit besluit binnen zes weken na de dag waarop het besluit hem is toegezonden schriftelijk bezwaar maken. De belanghebbende dient daartoe een bezwaarschrift in bij de minister van OCW, onder vermelding van "Bezwaar", ter attentie van DUO, Postbus 606, 2700 ML in Zoetermeer. Meer informatie over het maken van bezwaar vindt u op www.bezwaarschriftenocw.nl.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens ~~deze~~
de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

2.130706239176

DATUM: 08 NOV. 2010

DE MINISTER VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP.

Gelet op de artikelen 3 en 4 van de Monumentenwet 1988 (Staatsblad 1988 nr. 638);

Gehoord de gemeente(n) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen;
Gehoord gedeputeerde staten van de provincie(s) waarin de hierna te noemen onroerende zaak is gelegen, indien dit zich bevindt buiten de in artikel 20a, eerste lid, van de Wegenverkeerswet 1994 (Staatsblad 1994 nr. 475) bedoelde bebouwde kom;

Gehoord de Raad voor cultuur;

BESLUIT

De als volgt aan te duiden onroerende zaak, zomede als samenstellend onderdeel van het complex van onroerende zaken, aan te wijzen als beschermd monument:

Het betreffende complex van onroerende zaken is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen
Monumentnr: 531515
Naam : Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Papiermolenlaan 3 te Groningen, e.a.

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Zie bij het onderdeel van het complex

OMSCHRIJVING

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtzwembad dateren uit 1948. In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootsvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerkhuizen) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden. Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksoopvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen. In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd. Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein. Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden. De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en

2.130708239180

voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknapbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen. Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen bestaat uit (1) hoofdgebouw; (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2); (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton; (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur; (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden; (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches; (7) drie toiletgebouwtjes; (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Waardering

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtzwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van speel- en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;
- de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;
- de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;
- de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;
- de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en

de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas:

- de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;
- de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

Het betreffende samenstellend onderdeel van het complex is:

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen

Monumentnummer : 531522

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

Soort recht : Recht van eigendom
Gerechtigde : Gemeente Groningen
Straat : Postbus 7081
Woonplaats : 9701 JB GRONINGEN

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Op het complex van De Papiermolen staan ten oosten van het kleuterbad, op een slingerende, kniehoge, gemetselde bakstenen muur die is afgedekt met een rand van beton, vier buismetalen kunstwerken opgesteld, alle ajour uitgevoerd en ontworpen door Koolhaas: nijlpaard, slang, spuitgast en walvis. Verder zijn twee betonnen "baktafels" aanwezig waarop spelende kinderen met behulp van zand en

vormpjes konden "taartjes bakken". De twee "baktafels" fungeren niet meer als zodanig, zijn inmiddels in gebruik als tafeltennistafels en staan ten westen en ten zuidwesten van het kleuterbad opgesteld. De vier kunstwerken en de twee baktafels maken deel uit van de oorspronkelijke inrichting van De Papiermolen.

Waardering

De kunstwerken en speelwerktuigen vertegenwoordigen algemeen belang wegens de cultuurhistorische waarde aangezien eigentijds, modern gedachtegoed over zowel vrijetijdsbesteding als over toegepaste kunst in de objecten tot uitdrukking is gebracht:

- de vrijwel gave staat;
- de zeldzaamheid;
- de sierende betekenis voor het openluchtwembad;
- de functionele en ruimtelijke verbondenheid met openluchtwembad De Papiermolen;
- de betekenis voor het oeuvre van architect Jac. Koolhaas.

Voor de overwegingen die aan dit besluit ten grondslag liggen, wordt verwezen naar de bij dit besluit gevoegde bijlage, die geacht moet worden in dit besluit te zijn herhaald en opgenomen, alsmede naar de bovengemelde omschrijving.

Een afschrift van dit besluit zal, onder gelijke dagtekening, worden verzonden aan:

- Gemeente Groningen
Postbus 7081
9701 JB GRONINGEN
- Provincie Groningen
- Gemeente Groningen

Burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen, leggen dit besluit op de secretarie ter inzage. De burgemeester maakt de terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend.

Een belanghebbende kan tegen dit besluit binnen zes weken na de dag waarop het besluit hem is toegezonden schriftelijk bezwaar maken. De belanghebbende dient daartoe een bezwaarschrift in bij de minister van OCW, onder vermelding van "Bezwaar", ter attentie van DUO, Postbus 606, 2700 ML in Zoetermeer. Meer informatie over het maken van bezwaar vindt u op www.bezwaarschriftenocw.nl.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens ~~deze~~
de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

2.130708239183

0/D

BESLUITMOTIVERING

- bijlage bij besluit op verzoek tot aanwijzing als beschermd monument als bedoeld in artikel 3, zevende lid, van de Monumentenwet 1988 -

betreffende : Openluchtwembad De Papiermolen en dienstwoning

naam : De Papiermolen
gemeente : Groningen
plaats : Groningen
straat en huisnummer : Papiermolenlaan 2

nummer : 530946

VERZOEKER

De aanwijzing gebeurt op voorstel van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

De aanwijzingsprocedure, bedoeld in artikel 3 van de Monumentenwet 1988, is gestart op 16 juli 2009.

AANWIJZINGSBELEID

Vanaf 1 januari 2009 geldt de Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2009, beleidsregel van de Minister van OCW van 18 december 2008, Staatscourant 5 januari 2009, nr. 169 (hierna: Beleidsregel 2009).

In artikel 10, eerste lid, van de Beleidsregel 2009 is bepaald dat de artikelen 4 tot en met 9 niet van toepassing zijn op een monument of een archeologisch monument ten aanzien waarvan voor 1 januari 2009:

- a. een verzoek als bedoeld in artikel 3, eerste lid, van de Monumentenwet 1988, zoals dat artikellid op 31 december 2008 luidde, is ingediend,
- b. de procedure als bedoeld in artikel 3 van de Monumentenwet 1988, zoals dat artikel op 31 december 2008 luidde, is aangevangen, of
- c. door of namens de minister bij een belanghebbende dan wel door een provincie of een gemeente het gerechtvaardigde vertrouwen is gewekt dat het voornemen bestaat het monument of het archeologisch monument op grond van artikel 3 van de Monumentenwet 1988, zoals dat op 31 december 2008 luidde, aan te wijzen als beschermd monument.

In het onderhavige geval is de procedure als bedoeld in artikel 3 van de Monumentenwet 1988, zoals dat artikel op 31 december 2008 luidde, aangevangen voor 1 januari 2009.

In artikel 10, tweede lid, van de Beleidsregel 2009 is bepaald dat de Tijdelijke beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2007 van overeenkomstige

2.130708239135

toepassing is op een monument of een archeologisch monument als bedoeld in artikel 10, eerste lid, van de Beleidsregel 2009.

Op 1 juli 2007 is de Tijdelijke beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2007, beleidsregel van de Minister van OCW van 13 juni 2007, Stcrt. 20 juni 2007, nr. 116, in werking getreden (hierna: Tijdelijke beleidsregel 2007).

In artikel 6, eerste lid, van de Tijdelijke beleidsregel 2007 is bepaald dat de artikelen 2, 3, 4 en 5 van toepassing zijn op een monument, ten aanzien waarvan na 23 juli 2004 de aanwijzingsprocedure is gestart. In het onderhavige geval is de aanwijzingsprocedure gestart na 23 juli 2004. Op het aanwijzingsverzoek is de Tijdelijke beleidsregel 2007 dan ook van toepassing.

In artikel 6, tweede lid, van de Tijdelijke beleidsregel 2007 is bepaald dat de artikelen 2, 3, 4 en 5 niet van toepassing zijn op een monument ten aanzien waarvan vóór 23 juli 2004 door of namens de minister bij belanghebbenden dan wel provincie of gemeente het gerechtvaardigde vertrouwen is gewekt dat het zal worden aangewezen. In het onderhavige geval is dit niet van toepassing.

Op grond van artikel 3 van de Tijdelijke beleidsregel 2007 vindt alleen aanwijzing als beschermd monument plaats van gebouwde objecten die zijn vervaardigd vanaf 1940, indien het monument:

- a. vanwege zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde kan worden aangemerkt als een nationaal of internationaal erkend kenmerkend monument van de Nederlandse architectuur, stedenbouw, landinrichting, bouwtechniek of ruimtegebonden kunst; en
- b. in verband met de kwaliteiten, genoemd onder a, behoort tot de ongeveer 100 meest waardevolle monumenten die zijn gebouwd in de periode 1940 tot en met 1958.

Het object is vervaardigd vanaf 1940.

Op grond van artikel 4, eerste lid, van de Tijdelijke beleidsregel 2007 past de minister bij de selectie, bedoeld in artikel 3, de volgende criteria toe:

- a. het monument is een evidente mijlpaal in de ontwikkeling van de architectuur, stedenbouw, landinrichting, bouwtechniek of ruimtegebonden kunst in Nederland, wat onder meer blijkt uit een vooraanstaande positie en duiding in de nationale en internationale vakliteratuur; of
- b. het monument is een essentieel toonbeeld van de belangrijkste cultuurhistorische of sociaalhistorische ontwikkelingen van de wederopbouwperiode in Nederland.

Ingevolge artikel 4, tweede lid, van de Tijdelijke beleidsregel 2007 houdt de minister bij de selectie bedoeld in artikel 3, rekening met de mate waarin het monument:

- a. een positief behoudsperspectief heeft, zowel technisch als functioneel; en
- b. een positieve invloed heeft op de kwaliteit van de ruimtelijke omgeving

HOREN VAN BELANGHEBBENDEN

Ter voldoening aan het bepaalde in artikel 3, vierde lid, van de Monumentenwet 1988, zoals dat artikellid op 31 december 2008 luidde, heeft de gemeente belanghebbenden op de hoogte gesteld van het beschermingsverzoek en hen in de gelegenheid gesteld zich te doen horen.

De volgende zienswijzen zijn kenbaar gemaakt.

De dienst OCSW, zwembadbeheerder gemeente Groningen heeft er in principe geen probleem mee dat het zwembad een rijksmonument wordt.

De Firma Lefier (recht van opstal) vraagt tijdens de hoorzitting voor welke werkzaamheden een monumentenvergunning dient te worden aangevraagd en heeft vragen inzake het financiële verhaal.

, eigenaars voormalige badmeesterswoning, zijn blij verrast door het voornemen tot aanwijzing als rijksmonument. Zij zien aanwijzing als steun bij alle onzekerheden met betrekking tot de verbouw van de zuidelijke ringweg.

ADVIES GEMEENTE

Burgemeester en wethouders van de gemeente Groningen hebben per brief d.d. 21 april 2010 positief geadviseerd inzake het verzoek tot bescherming als rijksmonument.

Het college ziet aanwijzing als rijksmonument als een belangrijke erkenning voor het naoorlogse cultuurhistorische erfgoed in Groningen en ook als blijk van waardering voor het initiatief om in 2004 reeds 75 naoorlogse gebouwen en complexen op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen, waarvan er nu drie doorschuiven naar de rijkslijst.

Ten aanzien van de voorgenomen aanwijzing van de voormalige badmeesterswoning houdt B&W om planologische redenen een slag om de arm. Dit als gevolg van het voornemen van rijk, provincie en gemeente om de zuidelijke ringweg van Groningen verdiept aan te leggen. Als het niet mogelijk blijkt de voormalige badmeesterswoning in stand te houden ziet B&W zich genoodzaakt het belang van de ringweg te laten prevaleren. B&W vraagt daarom de definitieve aanwijzing van de voormalige badmeesterswoning pas te effectueren als duidelijk is dat het pand behouden kan blijven.

ADVIES PROVINCIE

Aan gedeputeerde staten is niet gevraagd te adviseren omdat het object binnen de bebouwde kom ligt.

ADVIES RAAD VOOR CULTUUR

De Raad voor Cultuur heeft bij brief d.d. 18 november 2009 geadviseerd positief te beslissen inzake het verzoek tot bescherming als rijksmonument van Openluchtbad De Papiermolen.

Daarnaast heeft de Raad voor Cultuur bij brief d.d. 12 oktober 2010 eveneens geadviseerd positief te beslissen inzake het verzoek tot bescherming voor de badmeesterswoning.

De Raad is van mening dat de badmeesterswoning onderdeel is van het ensemble en derhalve onder de rijksbescherming van het Openluchtbad De Papiermolen dient te vallen.

CONCLUSIE

Aan de overwegingen van de Monumentenwet 1988 ligt onder meer ten grondslag het meer betrekken van lagere overheden bij het behoud van monumenten. In de Memorie van Toelichting wordt het grote belang gememoreerd dat in de huidige wet wordt gehecht aan de inbreng van vooral de gemeente over de aanwijzing. Hoewel op rijksniveau over het al dan niet beschermen wordt beslist, komt aan de adviezen van

de lagere overheden een invloedrijke plaats toe. Slechts op zwaarwegende gronden zal de minister van die adviezen kunnen afwijken. In dit geval bestaat daartoe aanleiding.

De dienstwoning i.c. de badmeesterswoning maakt deel uit van het cultuurhistorische ensemble van het Openluchtwembad De Papiermolen. Het gaat niet aan deze cultuurhistorische verbondenheid op voorhand ondergeschikt te maken aan (mogelijke) planologische ontwikkelingen. De cultuurhistorische factor behoort een integraal onderdeel van ruimtelijke ontwikkelingen te zijn. Een monumentale status draagt bij aan het besef, de benoeming en de waardering van cultuurhistorisch erfgoed in het algemeen en de dienstwoning in het bijzonder. Indien in de nabije toekomst het dilemma tussen behoud en wijziging van het monument aan de orde is, biedt het vergunningstelsel (Wabo) een adequaat kader voor afweging van belangen.

Nu het een gebouwd object betreft dat is vervaardigd vanaf 1940 en er sprake is van een monument als bedoeld in artikel 3 van de Tijdelijke beleidsregel 2007, en niet is gebleken van overwegende bezwaren, wordt het object, conform artikel 3 van de Tijdelijke beleidsregel 2007, WEL aangewezen als beschermd monument.

De bijgevoegde kaart maakt deel uit van dit besluit. De daarop aangegeven contour is een weergave van de omvang van het beschermde monument.

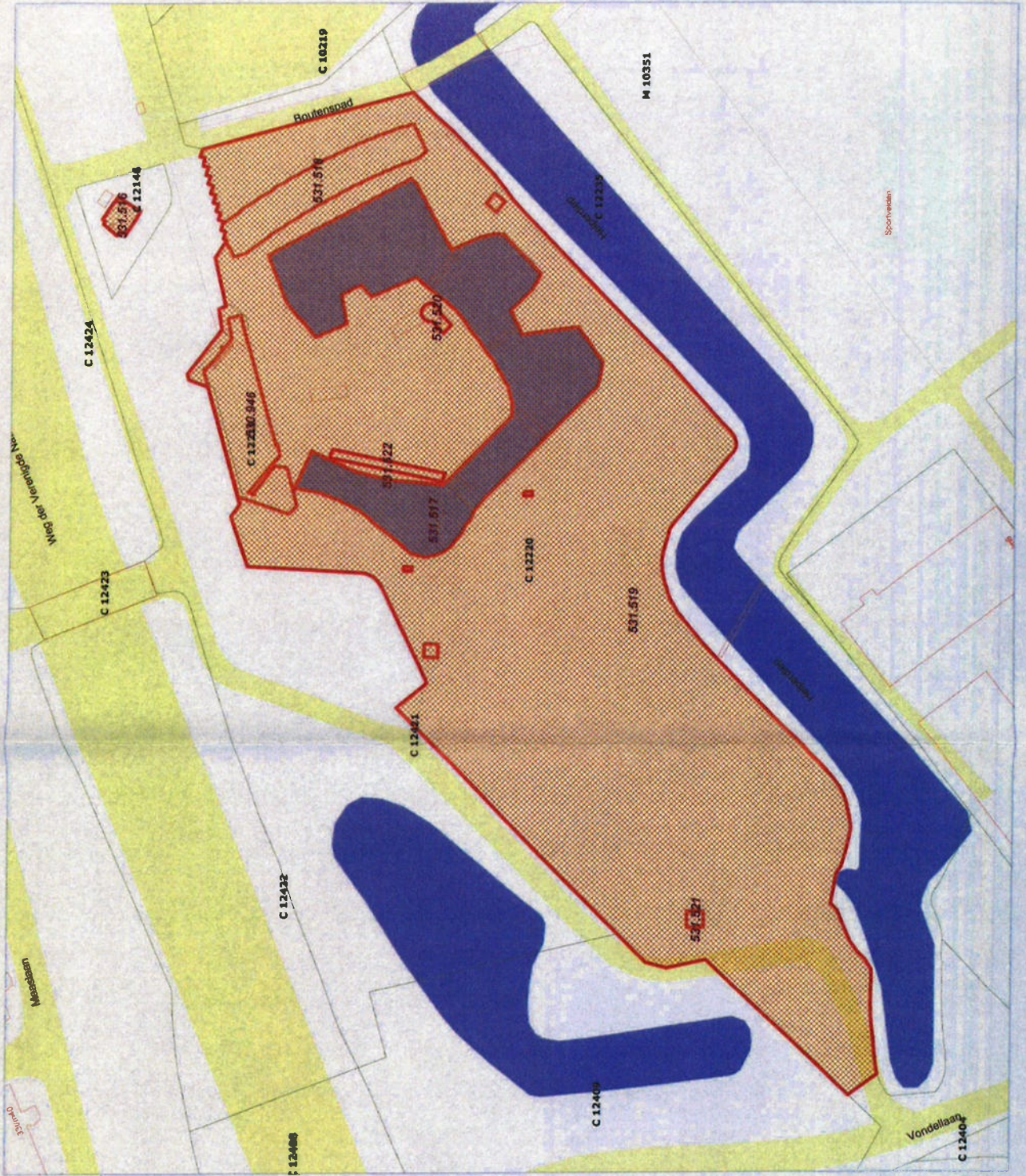

15/11/10

2.130706239138

408
04/11/2010

2.190708239107

- begrenzing rijksmonument
- rijksmonumentnummer
- kadastraal perceel
- perceelnummer

Scale 1: 1.200

Printdatum: 4-11-2010

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
1

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

10

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)
opgenomen in het register ingevolge artikel 6
van de Monumentenwet 1988.

531 515
601
1701 2011

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen
Complexcode: 9721GR-C-01
Aanduiding : Geb

Monumentnummer : 531515
Besluitnummer : MS-2008-2705
Besluitdatum : 08-11-2010

Complex onderdelen

Aantal : 8
Nummers : 530946, 531516, 531517, 531518, 531519,
531520, 531521, 531522

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Papiermolenlaan 3 te Groningen

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Zie bij de onderdelen van het complex.

OMSCHRIJVING

Inleiding

Het complex OPENLUCHTZWEMBAD DE PAPIERMOLLEN (Papiermolenlaan 3, 3a) ligt met de dienstwoning (Papiermolenlaan 2) aan de zuidzijde van de stad Groningen, ten westen van de R.K. begraafplaats, ten zuiden van de ringweg (Weg der Verenigde Naties of N7, in 1965-1971 aangelegd). Het zwembadcomplex werd in opdracht van de gemeente tussen 1953-1955 uitgevoerd naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas (1913-....) - werkzaam bij de Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, in nauwe samenwerking met ir. H.J. Dix, directeur Dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. De eerste plannen voor de aanleg van een nieuw openluchtwembad dateren uit 1948. In De Papiermolen zijn afzonderlijke circuits voor bezoekers en badgasten aangelegd: er is een gebied dat slechts blootsvoets begaan mag worden. Ontwerp en aanleg van De Papiermolen beliepen het voor die tijd astronomische bedrag van 1.400.000 gulden (inclusief aankoop grond, adviezen en voorbereiding, grondwerken, bassins en bouw, inventaris, meubilair, speelwerkhuizen) terwijl de kosten voor de zweminrichting met grond waren begroot op 850.000 gulden. Het complex De Papiermolen vormt het resultaat van een intensieve samenwerking tussen gemeentelijke diensten als Stadsuitbreiding & Volkshuisvesting, Openbare Werken, de Waterleiding, de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, de Stichting voor Bad- en Zweminrichtingen en de Commissie voor lichamelijke volksopvoeding inclusief twee externe adviseurs. Men streefde naar een openluchtbad in een parkachtige omgeving. De Papiermolen was van begin

af aan bestemd voor gemengd zwemmen, een ontwikkeling die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Voorheen zwommen vrouwen en mannen op verschillende tijdstippen. In 1952 bracht Jac. Koolhaas een bezoek aan Helsinki (Finland) en toonde hij ook grote belangstelling voor het Olympische Zwemstadion van Helsinki. De Freibaden Allenmoos en Letzigraben in Zürich (Zwitserland) fungeerden ook als inspiratiebron. De Nederlandse Zwembond werd over de minimale sportaccommodatie-eisen geraadpleegd. Professor J.T.B. Bijhouwer attendeerde de architect op enkele buitenlandse projecten. De keuze viel op een landschappelijke vorm van de bassins met vergelijkbare indeling en ordening van het terrein. Het hoofdgebouw houdt de badgasten uit de wind en fungeert als geluidsscherm tegen de N7. Aan de zuidkant van het hoofdgebouw ligt een groot en hooggelegen terras vanwaar de bezoekers een panoramisch uitzicht hebben over het zwembad. Via dit terras kunnen de bezoekers zowel de grote zittribune met 900 zitplaatsen bereiken als de kleuterafdeling. Een betonnen brug over het 'blote-voeten-pad' leidt iedereen naar het middenterrein. De loopcircuits zijn door middel van beplantingen, waadgoten en een kruising op verschillend niveau strak van elkaar gescheiden. De zwembaden liggen alle ten zuiden van het hoofdgebouw; het geheel van hoofdgebouw en baden vertoont de vorm van een zeshoek. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie (1699) aan de zuidzijde van de stad Groningen. In 1995 verloor het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke kleedfunctie en werden de twee verdiepingen verbouwd en verhuurd als ateliers voor kunstenaars terwijl een groot deel van de betonnen galerijen werd dichtgezet en voorzien van glas. Op het middenterrein is toen een nieuwe kleedaccommodatie gebouwd, een ontwerp van architect J.P. Moehrlein. Voorts kreeg het bad een fikse opknapbeurt waarbij het beton is gezandstraald en van een nieuwe coating voorzien. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen. Het hele complex beslaat een oppervlakte van drie hectare. Een toegangsweg leidt van de Hereweg naar het voorplein voor het zwembad. Rechts van de toegangsweg bevindt zich een openluchtstalling voor 1500 rijwielen, 500 bromfietsen en scooters en een parkeerterrein voor 50 auto's op het voorplein. Verder is naar ontwerp van Jac. Koolhaas een dienstwoning gebouwd (Papiermolenlaan 2).

Omschrijving

Het complex openluchtzwembad De Papiermolen bestaat uit (1) hoofdgebouw; (2) dienstwoning (Papiermolenlaan 2); (3) vijf baden/bassins: wedstrijdbad, halfdiep bad, ondiep bad, instructiebad, kleuterbad, twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton; (4) een grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur; (5) de aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages en groensingels, tegelpaden; (6) een kiosk voor de badmeester(s) met nabijgeplaatste betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches; (7) drie toiletgebouwtjes; (8) verschillende kunstwerken en speelwerktuigen.

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
3

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

530946
601
17012011

Waardering

Het complex openluchtwembad De Papiermolen vertegenwoordigt a gemeen 17012011
belang wegens:

- de cultuurhistorische betekenis en noviteitswaarde, want het betreft een technisch modern openluchtwembad uit de jaren '50 van de twintigste eeuw waarvan het ontwerp aansluit op contemporaine ontwikkelingen in het buitenland, met op name Finse en Zwitserse voorbeelden hetgeen o.a. te herkennen is aan de toepassing van speel- en zonneweiden, rechte bruggen, boogbruggen en de aanleg met een parkachtig karakter;
- de sociaal-maatschappelijke waarde: vanuit een logistiek en hygiënisch oogpunt gold de scheiding tussen paden die slechts blootsvoets mochten worden betreden en paden die met schoeisel konden worden bewandeld als een novum en mijlpaal in de sterk op hygiëne gerichte benadering tijdens de naoorlogse periode;
- de cultuurhistorische waarde aangezien De Papiermolen een symboolfunctie vervult en een toonbeeld is van de toenemende vrije tijd en massarecreatie die in de jaren '50 van de twintigste eeuw schoorvoetend opgang maakten;
- de cultuurhistorische waarde want in De Papiermolen was sinds de opening gemengd zwemmen mogelijk terwijl voorheen gescheiden zwemmen (op aparte tijden) te doen gebruikelijk was; in die zin herbergt De Papiermolen een emancipatoir element dat zich later in de twintigste eeuw verder zou ontwikkelen;
- de architectuurhistorische waarde zoals deze tot uitdrukking komt in de hoogwaardige ontwerp kwaliteit, de coherente opzet van de aanleg en de rol van De Papiermolen als magnum opus in het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;
- de zeldzaamheid en de gaafheid: De Papiermolen is vrijwel ongeschonden gebleven terwijl in nationaal opzicht gave en functionerende openluchtwembaden uit de na-oorlogse periode niet talrijk zijn;
- de ensemblewaarde zoals deze zich manifesteert in de ruime en functionele opzet en in de bijzondere aandacht voor de landschappelijke aanleg en de toepassing van kunstwerken, eveneens naar ontwerp van Jac. Koolhaas;
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)

opgenomen in het register ingevolge artikel 6
van de Monumentenwet 1988.

Provincie : Groningen
Gemeente : Groningen
Objectcode : 9721GR-00003-01
Aanduiding : Geb

Monumentnummer : 530946
Besluitnummer : MS-2008-2890
Besluitdatum : 08-11-2010

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
4

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Onderdeel van

Complex : 531515 Rijksmonument
9721GR-C-01
Openluchtzwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12219

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Het onderkelderde, platgedekte hoofdgebouw heeft een langgerekte, ruitvormige plattegrond, telt drie bouwlagen en is als betonskelet met uitkragende vloeren uitgevoerd. Drie zijden van het gebouw zijn bekleed met cementen golfplaten (noord, oost, west), de noordgevel is op de verdiepingen geleed met acht hoge en smalle, parallel aan elkaar geplaatste erkerachtige uitbouwen en heeft vier verticale vensterlinten. Het gebouw bevat op de begane grond aan de oostzijde een door de verdiepingen overdekte ingang met trappartij, hierboven een fors rechthoekig raam met roeden aan de linkerkant en rechts hiervan het gevelopschrift "Openluchtbad de Papiermolen". De achter- of zuidgevel kent op de twee verdiepingen twee parallel en boven elkaar geplaatste vensterstroken, de begane grond geeft aansluiting op een betegeld terras. Tegen zowel de zuidoostelijke als de zuidwestelijke hoek van het hoofdgebouw zijn twee boven elkaar aangebrachte, meervoudig geknikte betonnen hellingbanen geplaatst ten behoeve van de badgasten. De hellingbanen (bekend als 'slakkenhuis') verbonden de kleedruimtes via een waadgoot en over de perrons of wandelbanen met de zwembassins. De hellingbanen van het hoofdgebouw zijn in 1995 met glas afgedekt. Inwendig biedt het hoofdgebouw onderdak aan inpandige kassa's, twee tourniquets en verder een administratiekamer, een bestuurskamer en een cafézaal met keuken en overdekt terras. In het souterrain zijn de technische installaties ondergebracht (op de twee verdiepingen bevonden zich tot de verbouwing in 1995 kleedruimten: de eerste voor dames, de tweede voor heren; deze ruimten zijn verbouwd en fungeren als atelier; per verdieping waren 76 zeshoekige wisselcabines in honingraatverband in groepen van tien geplaatst).

Waardering

Het hoofdgebouw vertegenwoordigt algemeen belang wegens:
de betekenis voor de architectuurgeschiedenis want het is een mijlpaal

2.120912050107

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
5

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

531 516
401
1701 2011

met bijzondere esthetische kwaliteiten uit het oeuvre van architect
Jac. Koolhaas terwijl de structuur van het hoofdgebouw, opzet en
inrichting gaaf en herkenbaar behouden zijn;
de cultuurhistorische waarde aangezien eigentijds, modern gedachtegoed
over hygiëne, sociale emancipatie en naoorlogse vrijetijdsbesteding
erin tot uitdrukking zijn gebracht;
de zeldzaamheid;
de gave bouwkundige staat;
de stedenbouwkundige positie; in zowel functioneel als ontwerp-kunstig
opzicht fungeert het hoofdgebouw als kern en markeringspunt van de
aanleg en vervult het een hoofdrol in de beleving van de
ensemblewaarde van De Papiermolen.

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)

opgenomen in het register ingevolge artikel 6
van de Monumentenwet 1988.

Provincie : Groningen Monumentnummer : 531516
Gemeente : Groningen Besluitnummer : MS-2008-2705
Objectcode : 9721GR-00002-01 Besluitdatum : 08-11-2010
Aanduiding : Geb

Onderdeel van

Complex : 531515 Rijksmonument
9721GR-C-01
Openluchtzwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 2

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12146

OMSCHRIJVING

Omschrijving

De ten dele onderkelderde dienstwoning naar ontwerp van Jac. Koolhaas
heeft een rechthoekige plattegrond en telt twee bouwlagen. Tegen de
noordwestelijke gevel is een taps toelopende ingangspartij geplaatst.
Het tweedelige dak loopt naar de twee lange zijden van de woning op en
eindigt in overstekken. De gevels van de woning zijn opgebouwd uit
beton; voor ramen, deuren en dakconstructie is hout gebruikt, het

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
6

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

rookkanaal is gemetseld. Op de begane grond bestaat de indeling uit de entree met hal en trapopgang, wc, keuken en woonkamer terwijl op de verdieping een overloop, drie slaapkamers, twee kasten, douche en bergkamer zijn gesitueerd. In 1982 is de dienstwoning aan de lange, op het zuidoosten gerichte zijde vergroot: ter plaatse van het terras werden keuken en woonkamer uitgelegd, daarboven kwam op de verdieping een balkon. De uitbreiding uit 1982 vertegenwoordigt geen monumentale waarde.

Waardering

De dienstwoning vertegenwoordigt algemeen belang wegens

- de betekenis voor de architectuurgeschiedenis want het is een belangrijk en zeldzaam werk met esthetische kwaliteiten uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas;

- de cultuurhistorische betekenis want het contemporaine belang van "wonen naast het werk" komt in de dienstwoning tot uitdrukking;

- de ensemblewaarde want de dienstwoning maakt onlosmakelijk deel uit van de totale en coherente aanleg van De Papiermolen;

- de stedenbouwkundige betekenis: de dienstwoning biedt een belangwekkend accent aan de noordoostzijde van de aanleg en fungeert, voor arriverende badgasten, als een architectonisch welkom op het verblijf in het zwembad.

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)

opgenomen in het register ingevolge artikel 6
van de Monumentenwet 1988.

Provincie : Groningen Monumentnummer : 531517
Gemeente : Groningen Besluitnummer : MS-2008-2705
Objectcode : 9721GR-00003-02 Besluitdatum : 08-11-2010
Aanduiding : Geb

Onderdeel van

Complex : 531515 Rijksmonument
9721GR-C-01
Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

OMSCHRIJVING

Omschrijving

De Papiermolen telt vijf baden die in U-vorm om een middenterrein zijn geschikt. De gezamenlijke vorm van deze baden verwijst naar het residu van de Helperlinie aan de zuidzijde van de stad Groningen. De verschillende baden staan in onderlinge verbinding, het bouwmateriaal is gewapend beton. Het diepe bad of wedstrijdbad (50 x 20 meter) telt zes betonnen startblokken aan de zuidzijde, alle met een volgnummer (1-6). Het wedstrijdbad heeft aan de westkant een diepe uitleg in verband met drie daar opgestelde duikplanken/-torens, alle van gewapend beton en voorzien van een stalen trap met balustrade. Ten zuiden van het wedstrijdbad staan drie identieke, negenzijdige zitelementen van beton in de kleuren rood en wit. Aan de westkant is een instructiebaan, waarlangs een verdiept perron loopt zodat een zweminstructeur op gelijke hoogte met de zwemmer kan staan en via patrijspoorten de zwembewegingen onder water kan volgen. Ook het ondiepe bad is voorzien van patrijspoorten. Hiertussen ligt het halfdiepe bad. De scheiding tussen de drie bassins is duidelijk aangegeven door twee betonnen boogbruggen met traptreden en metalen leuning. Tussen het diepe en halfdiepe bassin was als scheiding oorspronkelijk een soort sluis van betonpalen aangebracht om te voorkomen dat een zwemmer ongemerkt in te diep water raakt(e). Dit element nam Koolhaas over uit de zwembaden in Zürich. Aan de westkant liggen het instructiebad en de kleutervijver. In de kleutervijver ligt een geel geschilderd druppelvormig eiland, het is van gewapend beton. Dit eiland is over tien boven de waterlijn uitstekende kolommen van beton stapsteensgewijs bereikbaar. Ten oosten van het kleuterbassin loopt een perron dat met betontegels is geplaveid en wordt begrensd door een slingerende, kniehoge, gemetselde bakstenen muur die is afgedekt met een rand van beton. Op deze rand staan vier buismetalen kunstwerken opgesteld, alle ajour uitgevoerd en ontworpen door Koolhaas: walvis, slang, nijlpaard en spuitgast. De slingerende lage muur sluit aan op een kamvormige betonconstructie die ter plaatse tot het midden van het bassin strekt, haaks op de badrand staat en in een cilindrische betonschacht eindigt. Naast deze betonconstructie en er pal tegenover zijn twee betonnen watertrappen geplaatst, ook elders is het kleuterbassin door middel van watertrappen ontsloten. Het kleuterbassin vertoont de vorm van een diabolo en beschikt aan de noordzijde over twee betonnen plantenbakken. Twee rechte bruggen met leuning van gewapend beton tussen kleuterbassin en ondiep bad.

Waardering

De vijf baden van De Papiermolen met twee betonnen boogbruggen en twee rechte bruggen van beton vertegenwoordigen algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische waarde aangezien in de baden en in de bruggen eigentijds, modern gedachtegoed omtrent hygiëne, sociale emancipatie en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking komt en de baden in die zin als toonbeelden voor de naoorlogse periode gelden en tevens betekenis hebben voor de geschiedenis van de zwemrecreatie;
- de betekenis voor de geschiedenis van de architectuur zoals die in

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
8

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

531518
401
17012011

de artistieke kwaliteiten i.c. de esthetische hoedanigheid van het ontwerp, de gave staat en de zeldzaamheid tot uitdrukking is gebracht:
- de stedenbouwkundige waarde want de baden en de bruggen maken onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige positie: in zowel functioneel als ontwerp-kunstig opzicht fungeren de zwembaden als essentie en oriëntatiepunten van de aanleg terwijl de vorm en schikking van de baden een rechtstreekse verwijzing bieden naar de droge en natte historische verdedigingstructuur ter plaatse, relicten van de Helderlinie uit 1699 (ten zuiden van De Papiermolen).

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)
opgenomen in het register ingevolge artikel 6
van de Monumentenwet 1988.

Provincie : Groningen Monumentnummer : 531518
Gemeente : Groningen Besluitnummer : MS-2008-2705
Objectcode : 9721GR-00003-03 Besluitdatum : 08-11-2010
Aanduiding : Geb

Onderdeel van
Complex : 531515 Rijksmonument
9721GR-C-01
Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

OMSCHRIJVING

Omschrijving
De grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur ligt aan de (lange) oostzijde van het wedstrijdbad en biedt plaats aan 900 toeschouwers. De lichtgebogen tribune is trapsgewijs opgebouwd en bevat zitbanken die met betongtegels zijn bekleed en waarvan de rugleuning rood is geschilderd. De tribune telt vier compartimenten zitbanken, de compartimenten zijn door middel van trappen van elkaar gescheiden. Het perron tussen de tribune en de rand van het wedstrijdbad is geplaveid met betongtegels. Op de grens van het perron

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
9

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

531519
401
17012011

en de tribune staat een heuphoge betonnen muur met hetzelfde gebogen verloop als de tribune. De grote zittribune wordt aan de noordkant door middel van een brede trap ontsloten; deze trap sluit aan op een hoge, in gele baksteen gemetselde scheidingsmuur tussen het hoofdgebouw en de tribune. De enige jaren na de opening aangebrachte muurschilderingen op de betonwand van de tribune zijn later overgeschilderd en verdwenen.

Waardering

De grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische waarde want een tribune is een maatvast en onmisbaar recreatief element in de geschiedenis van sport en spel en voorziet in een structureel complement van wedstrijden en andere sportieve manifestaties;
- de architectuurhistorische betekenis aangezien het een fraai, lichtgebogen bouwvolume betreft naar ontwerp van architect Jac. Koolhaas;
- de gaafheid;
- de stedenbouwkundige betekenis i.c. de ensemblewaarde want de grote zittribune met trap en hoge scheidingsmuur maakt onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
- het stedenbouwkundige belang want de tribune met trap en hoge scheidingsmuur sluit een hoek van De Papiermolen af en fungeert in die zin als erfscheiding en als decorstuk van de aanleg.

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)

opgenomen in het register ingevolge artikel 6
van de Monumentenwet 1988.

Provincie	: Groningen	Monumentnummer	: <u>531519</u>
Gemeente	: Groningen	Besluitnummer	: MS-2008-2705
Objectcode	: 9721GR-00003-04	Besluitdatum	: 08-11-2010
Aanduiding	: Geb		

Onderdeel van

Complex : 531515 Rijksmonument
9721GR-C-01
Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
10

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Sectie : C
Nummer : 12219

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12409

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12421

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Vanaf het terras achter het hoofdgebouw voert een rechte betonnen brug van/naar de centrale middenruimte; in zowel geometrische zin als in functioneel opzicht vormt deze landschappelijk ingerichte ruimte de kern van De Papiermolen. De als gazon behandelde centrale middenruimte is omgeven door de vijf baden en heeft (globaal) een zeszijdige vorm. De indeling met beschuttende en geleedende bosschages en groensingels biedt ruimte aan speel- en zonneweiden. Aan de oostzijde van de centrale middenruimte staat een kiosk voor de badmeester(s). De driehoekige speelweide vormt het meeste zuidelijke onderdeel van de aanleg van De Papiermolen en staat aan de noordkant in open verbinding met de zonneweide. Westelijk van de baden ligt de grote zonneweide, aan noord- west- en zuidzijde omzoomd met een dichte beplanting en verdeeld in 'groene kamers'. Het terrein is glooiend ontworpen ter bevordering van de intimiteit. Met betontegels geplaveide wandelpaden van variërende breedte verbinden de verschillende droge en natte onderdelen van de aanleg en dragen bij aan de samenhang en de structuur van het complex.

Waardering

De aanleg bestaande uit de rechte betonnen brug, centrale middenruimte, speelweide, zonneweide, bosschages, groensingels en geplaveide wandelpaden vertegenwoordigt algemeen belang wegens:

- de cultuurhistorische waarde want in de aanleg van De Papiermolen komt eigentijds i.c. naoorlogs gedachtegoed omtrent hygiëne, rust en ruimte, sociale emancipatie en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking - in dat opzicht fungeert de aanleg als mijlpaal en als toonbeeld;
- de architectuurhistorische betekenis - als belangwekkende proeve uit het oeuvre van architect Jac. Koolhaas, de artistieke kwaliteiten van het ontwerp met name op basis van de harmonische en sierlijke compositie met open en gesloten, golvende en vlakke partijen;
- de gaafheid en de zeldzaamheid;
- de ensemblewaarde want de aanleg fungeert als coherente onderlegger voor De Papiermolen;

2.120914088025

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
11

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

- de stedenbouwkundige betekenis en landschappelijke waarden met beplanting en "groene kamers": in ontwerp-kunstig opzicht verwijst de aanleg in vorm en schikking rechtstreeks naar de historische verdedigingstructuur ter plaatse, de Helperlinie (uit 1699, ten zuiden van De Papiermolen);
- de stedenbouwkundige waarde, als beeldbepalend, functioneel, sierend en structureel element in een groter ensemble, namelijk de stadswijk.

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)
opgenomen in het register ingevolge artikel 6
van de Monumentenwet 1988.

Provincie : Groningen Monumentnummer : 531520
Gemeente : Groningen Besluitnummer : MS-2008-2705
Objectcode : 9721GR-00003-05 Besluitdatum : 08-11-2010
Aanduiding : Geb

Onderdeel van
Complex : 531515 Rijksmonument
9721GR-C-01
Openluchtzwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

OMSCHRIJVING

Omschrijving
Op de centrale middenruimte is aan de oostzijde een kiosk voor de badmeester(s) met aangrenzend betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches opgetrokken. De kiosk heeft een zeszijdige onderbouw en staat op een plint van beton; alle zijden zijn met vensters uitgevoerd, inwendig een tegelvloer. De bovenbouw is meerzijdig, wordt door middel van een ronde betonplaat van de onderbouw gescheiden en kraagt naar boven toe uit. Deze bovenbouw is aan alle kanten met zowel een borstwering als glasruiten uitgevoerd. de draagconstructie is van beton en ijzer, de vulling bestaat uit glas. Een gegalvaniseerde wenteltrap tussen onder- en bovenbouw tegen de westelijke flank van de kiosk leidt naar de deur in de bovenbouw.

531521
401
17012011

Het ronde dak heeft een dakrand met golfmotief. Uit het middelpunt van het ronde dak verheft zich een hoge vlaggenmast. Plint, deur- en raamomlijstingen, ronde verdiepingsvloer, raamsponningen en vlaggenmast zijn wit geschilderd terwijl de onderbouw, de borstwering van de bovenbouw en de gegolfde dakrand van een rode kleur zijn voorzien. Tegen de kiosk staan parallel aan elkaar, als een sluis, twee geknikte betonnen muurtjes opgesteld; ertussenin is in het plaveisel een betonnen waadbak met traptreden opgenomen, ernaast ligt een opvangbak, eveneens van beton. Boven de opvangbak zijn, in een van de twee muurtjes, twee douches aangebracht.

Waardering

De kiosk voor de badmeester(s) met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches bezit algemeen belang wegens:

- de architectuurhistorische betekenis want de kiosk is zowel gaaf als zeldzaam en brengt in zijn architectonische verschijningsvorm functie en vormgeving tot een optimale synthese;
- de cultuurhistorische waarde want de zorg voor goede hygiëne komt in de nabijheid en samenhang van de kiosk voor de badmeester(s) met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches eenduidig tot uitdrukking;
- de ensemblewaarde want de kiosk met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches maakt onlosmakelijk deel uit van de totale aanleg van De Papiermolen;
- de stedenbouwkundige plaats die de kiosk met betonnen muurtjes, waadbak met traptreden, opvangbak en douches inneemt: centraal, functioneel en goed zichtbaar in en binnen de aanleg van openluchtzwembad De Papiermolen.

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)

opgenomen in het register ingevolge artikel 6
van de Monumentenwet 1988.

Provincie	: Groningen	Monumentnummer	: 531521
Gemeente	: Groningen	Besluitnummer	: MS-2008-2705
Objectcode	: 9721GR-00003-06	Besluitdatum	: 08-11-2010
Aanduiding	: Geb		

Onderdeel van

Complex : 531515 Rijksmonument
9721GR-C-01
Openluchtzwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen
Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
13

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Er zijn drie toiletgebouwtjes op het complex De Papiermolen aanwezig: één ten zuiden van het wedstrijdbad, één ten noordwesten en één ten zuidwesten van de grote zonneweide. De toiletgebouwtjes hebben een vrijwel vierkante plattegrond, zijn opgetrokken in wit geschilderde baksteen, gemetseld in halfsteensverband en gedekt met twee lessenaarsdaken; de lage zijden van de lessenaarsdaken komen in het midden van het toiletgebouwtje uit, maar raken elkaar niet: hier is een gemene goot aangebracht. De toiletgebouwtjes bevatten drie toiletten voor dames en drie voor heren. Houten dakconstructie met ijzeren ondersteuning, de dakbedekking bestaat uit golfplaten.

Waardering

De drie toiletgebouwtjes vertegenwoordigen algemeen belang wegens:

- de sobere en doelmatige vormgeving;
- de functionele verbondenheid met openluchtwembad De Papiermolen; het voor de ontstaanstijd typerende bouwvolume met architectonische karakteristieken als dubbel lessenaarsdak en overstek;
- de cultuurhistorische waarde aangezien in de gebouwtjes eigentijds, modern gedachtegoed omtrent hygiëne en vrijetijdsbesteding tot uitdrukking komt;
- het belang voor de architectuurgeschiedenis, als gave proeve uit het oeuvre van Jac. Koolhaas.

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)

opgenomen in het register ingevolge artikel 6
van de Monumentenwet 1988.

Provincie : Groningen	Monumentnummer : 531522
Gemeente : Groningen	Besluitnummer : MS-2008-2705
Objectcode : 9721GR-00003-07	Besluitdatum : 08-11-2010
Aanduiding : Geb	

Onderdeel van

Complex : 531515 Rijksmonument
9721GR-C-01
Openluchtwembad De Papiermolen

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Groningen

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
14

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Straat : Papiermolenlaan
Huisnummer : 3bij

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Groningen A t/m R
Sectie : C
Nummer : 12220

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Op het complex van De Papiermolen staan ten oosten van het kleuterbad, op een slingerende, kniehoge, gemetselde bakstenen muur die is afgedekt met een rand van beton, vier buismetalen kunstwerken opgesteld, alle ajour uitgevoerd en ontworpen door Koolhaas: nijlpaard, slang, spuitgast en walvis. Verder zijn twee betonnen "baktafels" aanwezig waarop spelende kinderen met behulp van zand en vormpjes konden "taartjes bakken". De twee "baktafels" fungeren niet meer als zodanig, zijn inmiddels in gebruik als tafeltennistafels en staan ten westen en ten zuidwesten van het kleuterbad opgesteld. De vier kunstwerken en de twee baktafels maken deel uit van de oorspronkelijke inrichting van De Papiermolen.

Waardering

De kunstwerken en speelwerktuigen vertegenwoordigen algemeen belang wegens de cultuurhistorische waarde aangezien eigentijds, modern gedachtegoed over zowel vrijetijdsbesteding als over toegepaste kunst in de objecten tot uitdrukking is gebracht;

- de vrijwel gave staat;
- de zeldzaamheid;
- de sierende betekenis voor het openluchtwembad;
- de functionele en ruimtelijke verbondenheid met openluchtwembad De Papiermolen;
- de betekenis voor het oeuvre van architect Jac. Koolhaas.

Amersfoort, 14-01-2011

De bewaarder wordt verzocht melding te maken in de kadastrale registratie bij de percelen van de aanwijzing als beschermd monument (MW) en deze akte tevens in te schrijven in de openbare registers.

Register-
inschr.nr
4096

Bladzijde
15

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
het hoofd Monumentenregistratie & Subsidies.

mr. Tjeu Otten

2.120914088042

2.120914088043

Ingeschreven ten kantore van de Dienst voor het Kadaster
en de openbare registers

op 17 JANUARI 2011 om 9.00 uur

in register Onroerende Zaken Hyp4, deel nummer

Met 1 bijlage(n)

De bewaarder,

Mr. W. Louwman

Verslag

Wat: Papiermolen; aanpassing ten gevolge ARZ

Data: 14 januari 2014 (WSR)

15 januari 2014 (RCE)

Aanwezig:

- WSR gesprek

Aanwezig:

RCE gesprek

1. Afstemming met Werkmaatschappij Sport en Recreatie (WSR)

Plankaart wordt toegelicht. Inclusief de technische achtergrond voor de berg- bezink rioleringsvijver voor de Rivierenbuurt en het tracé voor transportleidingen over de ligweide Papiermolen.

De opzet moet uitgewerkt worden tot een volwaardig inrichtingsplan. Aandachtspunten:

- Keermuur langs de A28 / A7 wordt ongeveer 1 meter verhoogd ivm privacy (beperken zicht vanaf de weg) en geluid (eerste meter heeft verreweg meeste effect op reductie geluid - technisch, want gevoelsmatig (oor-waarneming) valt het verschil wellicht minder op). Uitstraling zo groen mogelijk / beplant. Overigens opgemerkt: op basis van de kengetallen bij Badmeesterswoning kunnen we stellen dat het wegverkeerslawaai in eerste jaren na aanleg minder wordt (stil asfalt) en rond 2030 ongeveer hetzelfde niveau zal hebben dan nu (toename verkeer). Gegevens Badmeesterswoning worden volgende keer geleverd.
- Onderzoeken of de boezemsloot teruggebracht moet worden – op technische, ruimtelijke en monumentale aspecten
- Een deel van de ligweide, vooral het groendeel verdwijnt. Onderzoeken of en welke bomen verplant kunnen worden om zo snel mogelijk sfeer terug te brengen. Terreininrichting, glooiingen, drainage e.d. worden in de geest van het oorspronkelijk ontwerp teruggebracht.
- Een 'green-wall' opnemen in het inrichtingsplan om zo snel mogelijk beslotenheid terug te brengen – hoogte nader bepalen – 2 meter lijkt in de verhoudingen laag. Nieuwe beplanting zo vroeg mogelijk aanplanten – nog vóór de uitvoering van de wegen.
- De fietstunnel verdwijnt en wordt vervangen door een loopbrug geschikt om de fiets aan de hand mee te nemen. Kan die brug volwaardiger t.a.v. de fietser?
- Inrichtingsplan parkeerterrein op huidige locatie, mét een markering / afscheiding van het parkeergedeelte voor Lefier. Huidige aantal parkeerplaatsen vormt uitgangspunt (moeten bij herinrichting terug komen).
- Voetgangersbrug in afstemming met WSR en overig belanghebbenden (scholen, bewoners).
- Aandacht voor bereikbaarheid van de chloorwagen en vuilophaaldienst. Contactpers.

Los van het te maken inrichtingsplan wordt opgemerkt:

De WSR wil positief meedenken aan de ontwikkeling er vanuit gaande dat er voldoende nadeel compensatie is. Die compensatie zou moeten leiden tot voldoende middelen om zoutelektrolyse toe te passen zodat het chloor vervoer tijdperk afgesloten kan worden. Aanpak Ring Zuid staat in principe positief tegenover nadeel compensatie en wil die vinden in vergoeding vastgoed (m2 grond), vergoeding inkomstenderving door kleinere ligweide en compensatie voor het leggen van leidingen onder de ligweide. Ook de aankleding - oude luister - zal jaren nadelig verstoord zijn - beplanting moet opnieuw ontwikkelen en bouwfase met hinder die leidt tot beeld en gebruik schade van het bad. De WSR gaat een bestek en begroting laten opstellen voor het realiseren van zoutelektrolyse. De kostenraming wordt door ARZ vergoed.

Nieuwe afspraak – aanzet inrichtingsplan: 26 februari 10.00 tot 11.30

Met:

2. Afstemming met de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE)

Plankaart wordt toegelicht. Inclusief de technische achtergrond voor de berg- bezink rioleringsvijver voor de Rivierenbuurt en het tracé voor transportleidingen over de ligweide Papiermolen. Ook wordt aangegeven waar de inmiddels 'harde grens' ligt voor het wegontwerp richting Tracébesluit. De opzet moet voor de zomer 2014 uitgewerkt worden tot een volwaardig inrichtingsplan. Verlegging transportleidingen door ligweide is gepland najaar 2014. Het formele advies RCE moet hiervoor afgehandeld kunnen worden. Aandachtspunten inrichtingsplan:

- Onderzoek motieven, bedoelingen, concept achter het oorspronkelijk inrichtingsplan van Jac Koolhaas. Denk aan accidentatie, beslotenheid, type en soort beplanting.
- Papiermolen is onderdeel van heel De Wijert, aangewezen in 'Kiezen voor karakter'. In deze Visie erfgoed en ruimte, schetst het kabinet zijn visie op het borgen van onroerend cultureel erfgoed in de ruimtelijke ordening.
- Betrek bij inrichtingsplan ook de Badmeesterswoning en bestemming / aangepaste bestemming, en bijbehorende terreininrichting.
- Rioleringsvijver : motivatie vorm, niet smaller en argumentatie waarom afgeweken is van niet onder de weg - weg op palen.
- Wellicht aanpassing aanwijs Rijksmonument bij 'pierebad' . Voorheen stond hier nog boerderij. Deze locatie nu alsnog bij Rijksmonument – aanwijs betrekken.
- Wellicht optie om in keerwand Rijksweg muurkunst uit depot gemeente te verwerken?

Afspraak RCE:

leveren uiterlijk 1 maart concept

advies

Afspraak gemeente / ARZ:

levert eind februari de onderzoekgegevens en

een eerste aanzet voor het inrichtingsplan.

Afspraak gemeente / ARZ: half april levert

het inrichtingsplan.

Nieuwe afspraak: nader te bepalen

Van:
Verzonden: woensdag 15 januari 2014 12:15
Aan:
Onderwerp: papiermolen

Ha
Zoals toegezegd mijn input voor het advies. Ik heb de punten die ik heb genoteerd op een rij gezet. Kijk maar wat je kan overnemen.
Als er inhoudelijk vragen zijn kunnen we na mijn vakantie afstemmen natuurlijk.

Groet,

Uit het overleg met de gemeente blijkt dat het nieuwe tracé min of meer vast staat. Vanwege verkeerseisen kan deze niet verkleind worden. Als gevolg hiervan zal een deel van het rijksmonument afgesnoept worden en is een herinrichtingsplan gemaakt voor westzijde van het monumentale ensemble. Naast rijksmonument is de Papiermolen opgenomen in de begrenzing van het nationaal wederopbouwgebied De Wijert Noord. In de SVIR (Structuurvisie Infrastructuur en Milieu) staat opgenomen dat een ontwikkelingsgerichte bescherming voor deze gebieden uitgangspunt is van het rijksbeleid.

De RCE begrijpt dat de verkeerseisen weinig ruimte bieden voor verkleining van het tracé. Ten aanzien van het voorliggend herinrichtingsplan is de RCE echter kritisch. Technische eisen hebben daarin de overhand en de inrichting op gespannen voet staat met de aanwezige cultuurhistorische waarden. Dit voorstel zal leiden tot een aantasting van het ensemble en een plan waar de RCE negatief op zal adviseren.

Wat mist in de plannen is een heldere analyse van de intenties van de oorspronkelijke aanleg en de elementen die daarmee verbonden zijn. Door meer inzicht te krijgen in deze elementen is het mogelijk in de plannen in te spelen op het karakter van de plek. Daarbij gaat het om de padenstructuur, openheid, beslotenheid, het reliëf, het ruimtelijke en functionele concept van de aanleg en beplantingstypen die hierop aansluiten.

Tevens kan een dergelijke analyse inspiratie bieden om te komen tot een inrichting die uitgaat van de opgave en nieuwe elementen toe kan voegen, rekening houdend met het behouden en versterken van de bijzondere aanleg. De RCE pleit er sterk voor dat het ambitieniveau wat dat betreft hoog is wil een inrichtingsplan recht doen aan de bijzondere monumentale waarden.

De RCE is van mening dat de toekomst van de Badmeesterswoning integraal onderdeel uit zou moeten maken van de plannen. Het is van belang dat het toekomstig gebruik van dit pand niet belemmerd wordt tenzij er een realistische visie op het functioneren en restaureren van het pand ligt. Alleen op die manier heeft dit gebouw een toekomstperspectief.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

612-045
27/02/2014

13

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

College van Burgemeester en Wethouders,
Dienst ROEZ,
Afdeling Vergunningverlening, Toezicht, Handhaving en Geo Informatie,
Postbus 7081,
9701 JB Groningen.

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon

T 033 421 7
F 033 421 77 99

Onze referentie
Complexnummer 531515

Datum **27 FEB. 2014**
Betreft Groningen, Openluchtwembad De Papiermolen, Papiermolenlaan 3
(beschermd monumentencomplex): preadvies

Geacht college,

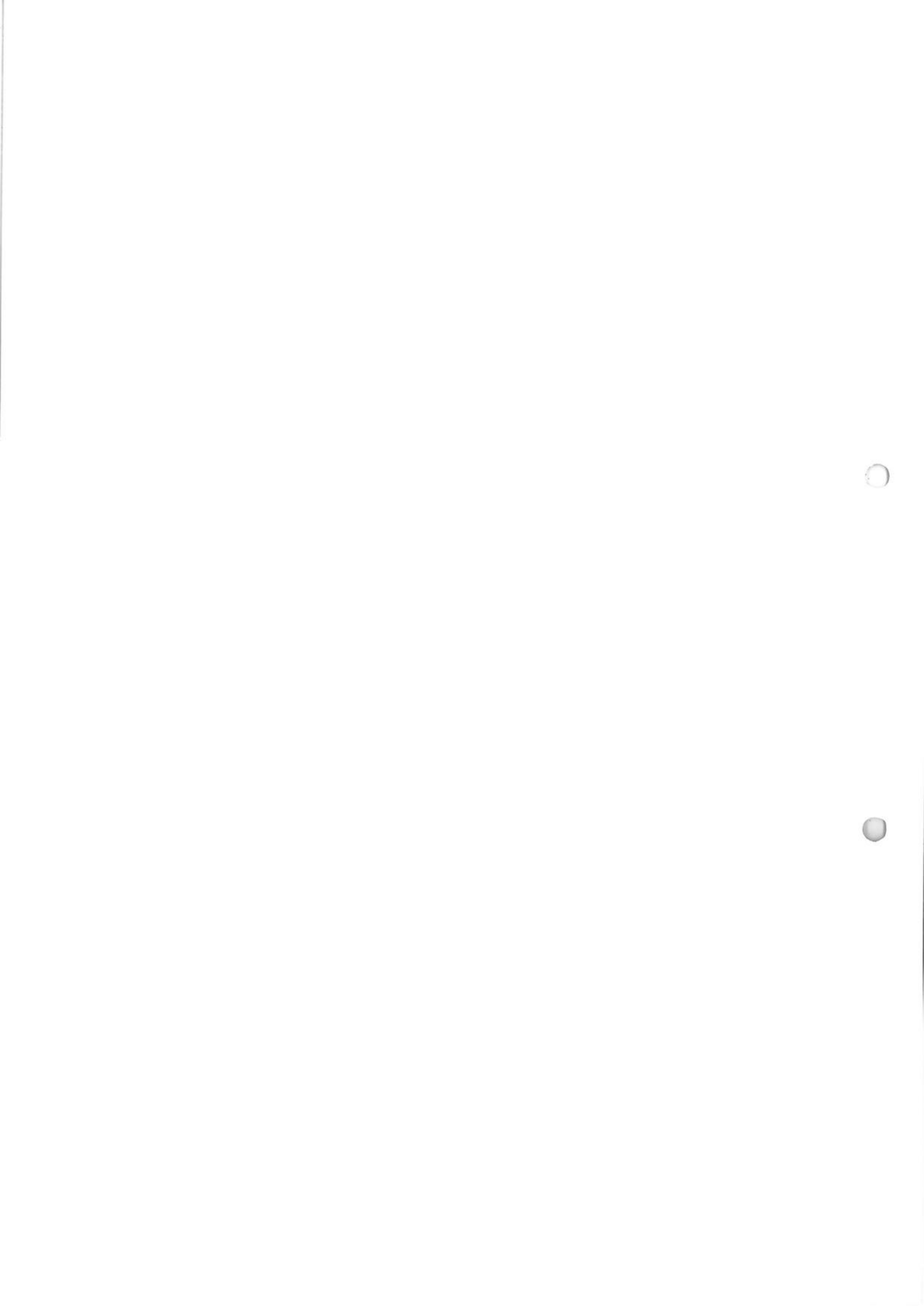
Op 15 januari 2014 is op ambtelijk niveau gesproken over voorgenomen wijziging van de Ring Zuid (N7) en de gevolgen voor de wijk "De Wijert Noord" en Openluchtwembad De Papiermolen (monumentnummer 531515). Aan dit overleg namen deel (gemeente Groningen) en (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). Naar aanleiding van dit overleg is een verslag opgesteld. De Rijksdienst zegde een preadvies over de voorgenomen wijziging van de N7 toe. Het preadvies luidt als volgt.

Uit het overleg blijkt dat het nieuwe tracé min of meer vaststaat. Vanwege verkeerstechnische eisen kan het niet worden beperkt. Als gevolg zal een klein deel van De Papiermolen komen te vervallen. Inmiddels is een herinrichtingsplan opgesteld voor de westzijde van het monumentale complex (versie 09.09.2013).

De Papiermolen maakt deel uit van het nationaal wederopbouwgebied De Wijert Noord. In de Structuurvisie Infrastructuur en Milieu (SVIR) staat vermeld dat een ontwikkelingsgerichte bescherming voor deze gebieden uitgangspunt van het rijksbeleid is.

De Rijksdienst begrijpt dat de verkeerseisen weinig ruimte bieden aan beperking van het wegtracé. De reactie van de Rijksdienst ten aanzien van het voorliggende herinrichtingsplan is evenwel kritisch. Technische eisen hebben de overhand en de beoogde inrichting staat op gespannen voet met de aanwezige cultuurhistorische waarden. Het herinrichtingsplan zal leiden tot aantasting van het monumentale complex en wel zodanig dat de Rijksdienst in een Wabotraject negatief zou adviseren.

Het herinrichtingsplan mist zowel een heldere analyse van de intenties die aan de oorspronkelijke aanleg ten grondslag liggen als een analyse van de planelementen die daarmee verbonden zijn. Wanneer meer inzicht in deze achtergronden wordt verkregen, wordt het mogelijk in te spelen op het specifieke karakter van De Papiermolen.

Onze referentie

Complexnummer 531515

Aandachtspunten zijn de padenstructuur, openheid en beslotenheid inclusief de afwisseling tussen beide vormelementen, het ruimtelijke en functionele concept van de aanleg, het landschappelijke reliëf, de beplantingstypen/-vormen en de 'aankleding' met speelwerktuigen, opstallen en bestrating.

Een gedegen analyse levert inspiratie aan een verantwoord herinrichtingsplan waarin het complex naast monumentale karakteristieken ook nieuwe elementen zal (kunnen) bevatten die het totaal ten goede komen. De Rijksdienst pleit voor een verhoging van het ambitieniveau waarin de monumentale eigenschappen leidend zijn en harmonieus samenvallen met een eigentijdse invulling.

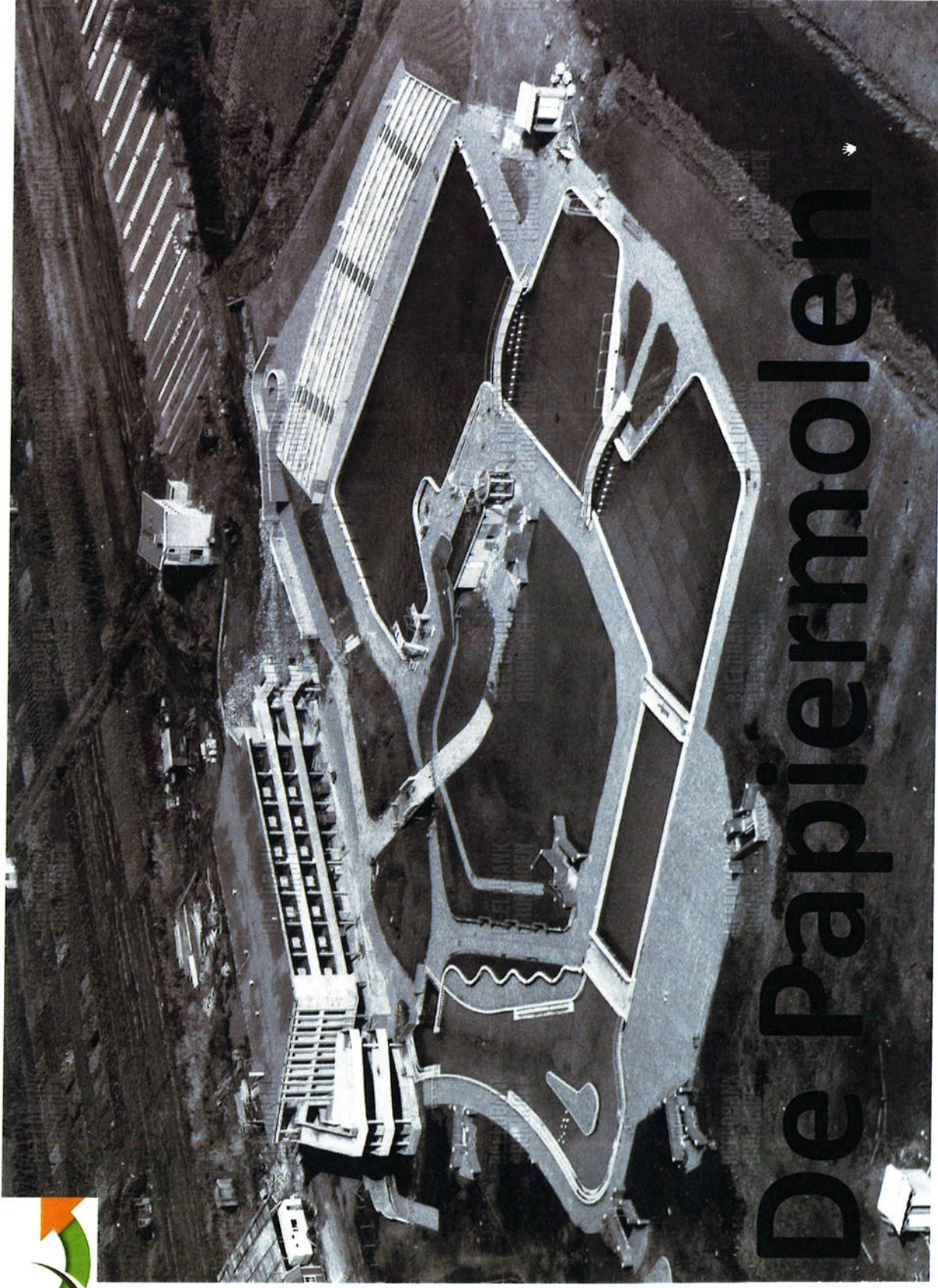
Naast de cultuurhistorische waarde van De Papiermolen zijn ook gaafheid, (monumentale, sportieve en recreatieve) beleving, zeldzaamheid en het nationale belang voor het Rijk doorslaggevende elementen bij de advisering over een aanvraag voor een Omgevingsvergunning. Het aantal zwembaden met een monumentale status is zeer beperkt. De Papiermolen te Groningen is het enige wettelijke beschermde openluchtzwembad uit de periode van de Wederopbouw (1940-1965).

Ten slotte beschouwt de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de badmeesterswoning (Papiermolenlaan 2, monumentnummer 531516) als onlosmakelijk onderdeel van het monumentale complex. Het is van belang de toekomst van de woning te garanderen. Een adequate functie draagt daar in hoge mate toe bij. Een realistische visie op de toekomstige functie en opheffing van achterstallig onderhoud zijn noodzakelijk.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,

Ir. Paul Schaap
Hoofd Regio Noord-Oost

De Papiermolen

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

opgave

| **aanleiding**

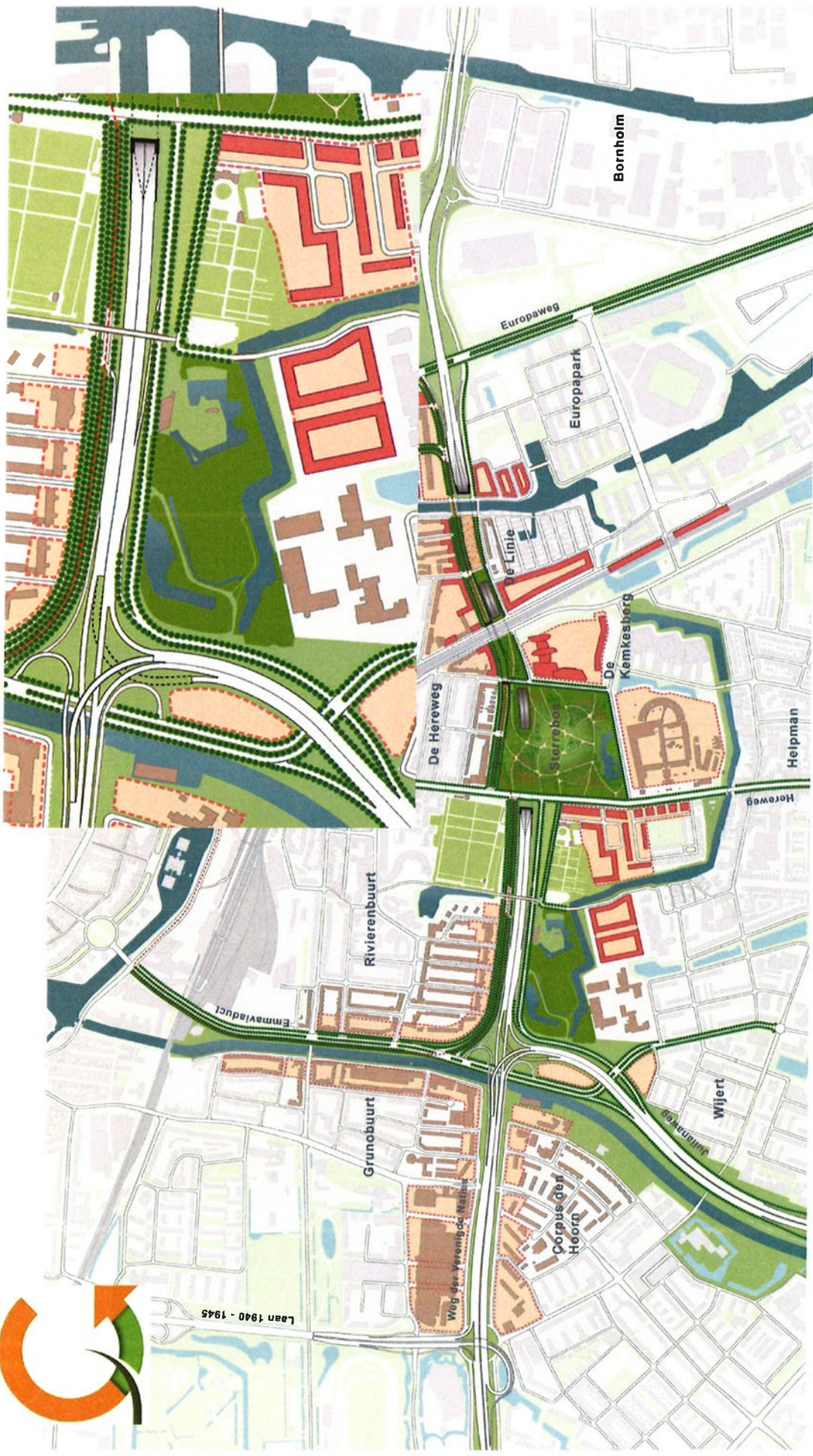
analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

Aanpak Ring Zuid – BVA - 2009

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

Aanpak Ring Zuid – schetsontwerp 2012

opgave

| aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

opgave

| **aanleiding**

analyse

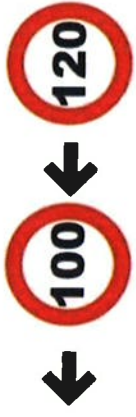
visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

Aanpak Ring Zuid – Tracé Besluit 2014

opgave

| aanleiding

analyse

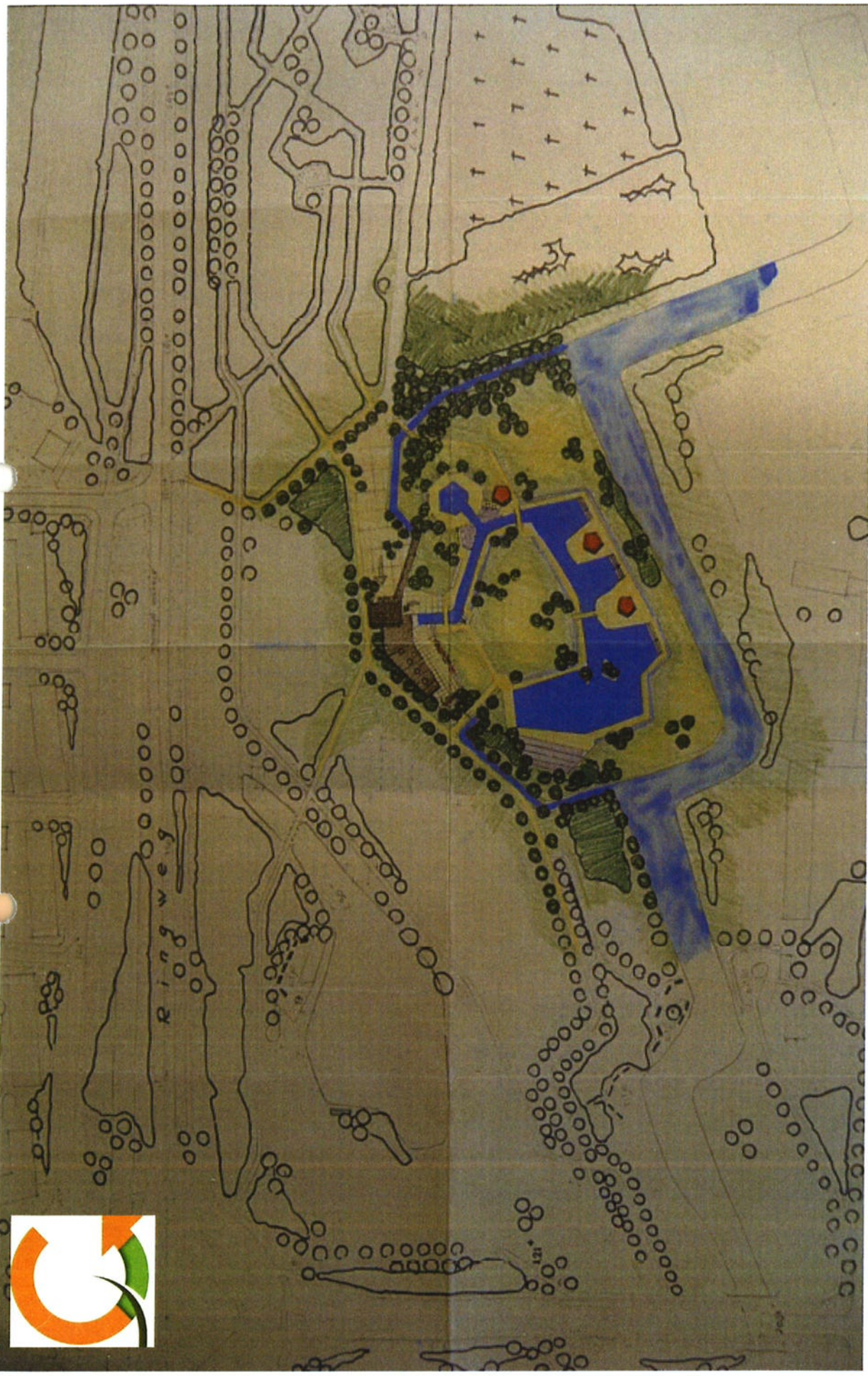
visie

ontwerp

uitwerking

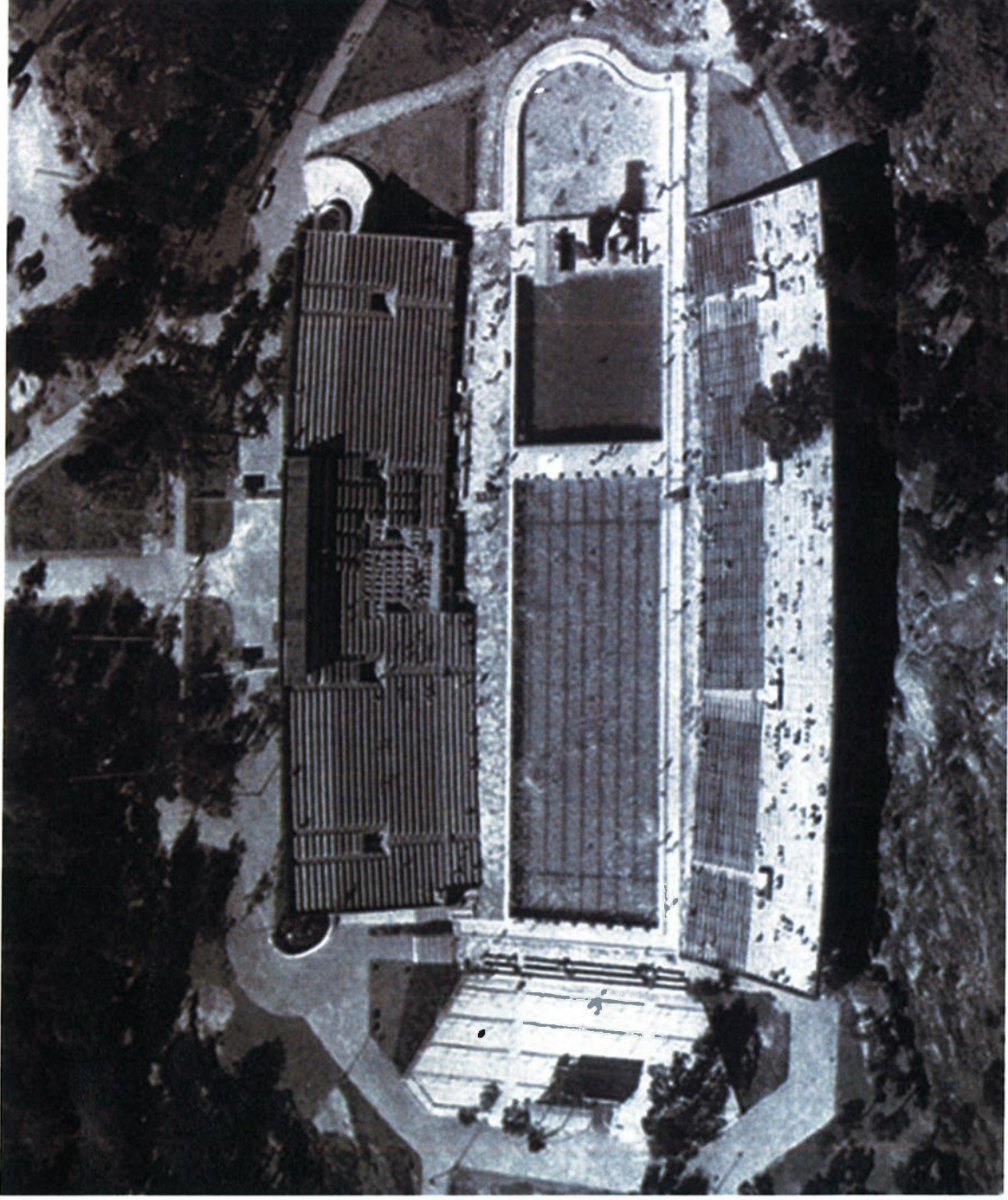
conclusie

Vroeg schetsontwerp ca. 1950

opgave | aanleiding | analyse | visie | ontwerp | uitwerking | conclusie

Inspiratie J. Koolhaas: Helsinki 1952

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

- 1 Hoofdgebouw
- 2 Sportbassin
- 3 Springtuin
- 4 Halfdiep bassin
- 5 Ondiep bassin
- 6 Instructie bassin
- 7 Kleuter bassin
- 8 Zandbak
- 9 Zonneveld
- 10 Speelweide
- 11 Middentribune
- 12 Tribune
- 13 Woning
- 14 Rijksweststelling
- 15 Parkeerplaats
- 16 Uitbreiding

Definitief ontwerp J. Koolhaas ca. 1953

opgave | aanleiding | analyse | visie | ontwerp | uitwerking | conclusie

Situatie 2015

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

Bedrijfstoegang voor afvalcontainers e.d.

**Huidige route deels via voetpad, deels via
grasbetonsteen fundering.
Lelijk (effectief) hekwerk.**

**Voorstel, route houden, hekwerk in
combinatie met een Greenwall 'aankleden'.**

Aanzien ligweide vanuit omgeving

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

Sortiment

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

Sortiment - inventarisatie

opgave

aanleiding

| analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

opgave

aanleiding

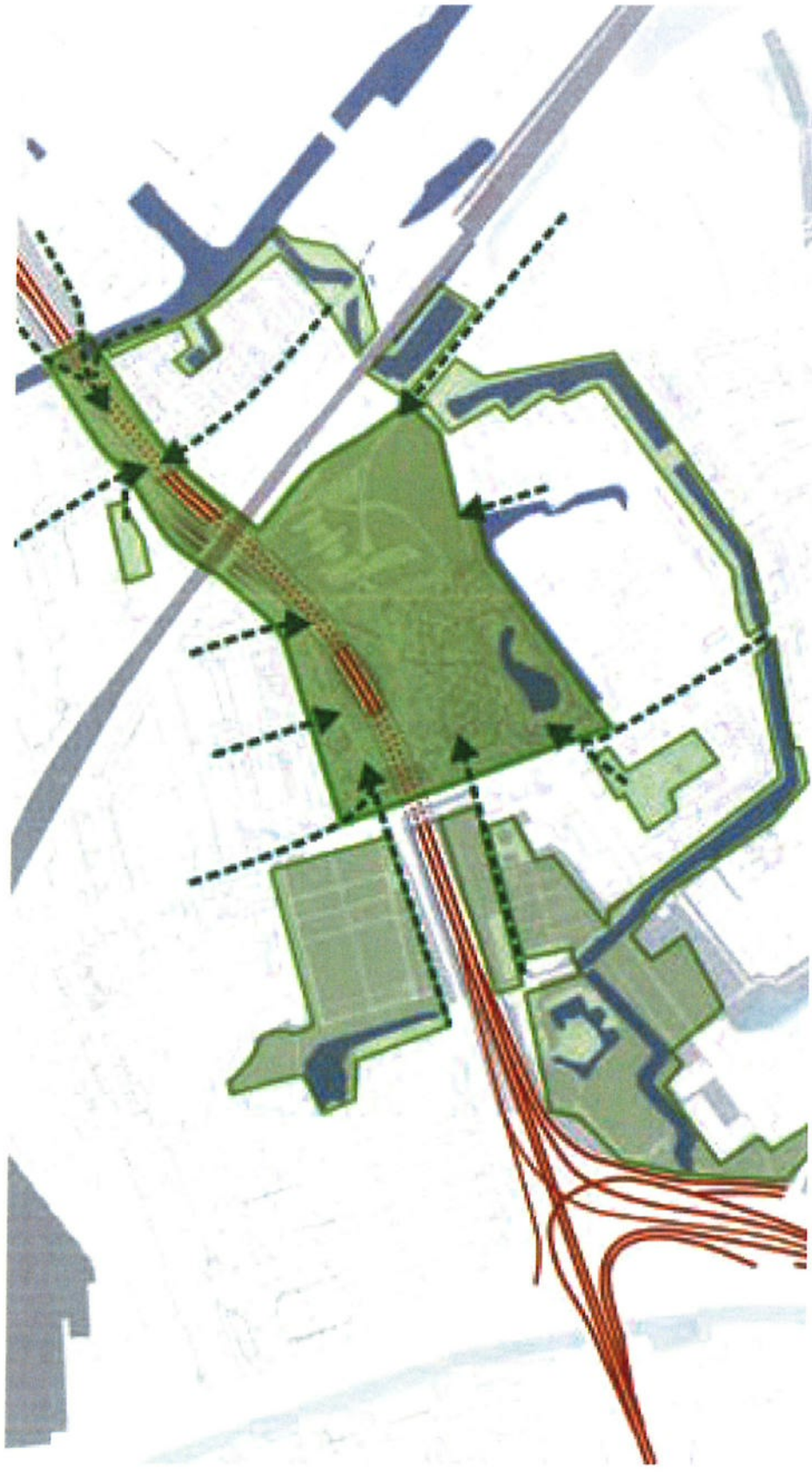
analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

Zuiderplantsoen: één groot park voor Groningen Zuid

Papiermolen weer onderdeel groene schil tussen Centrum < > de Wijert

opgave

aanleiding

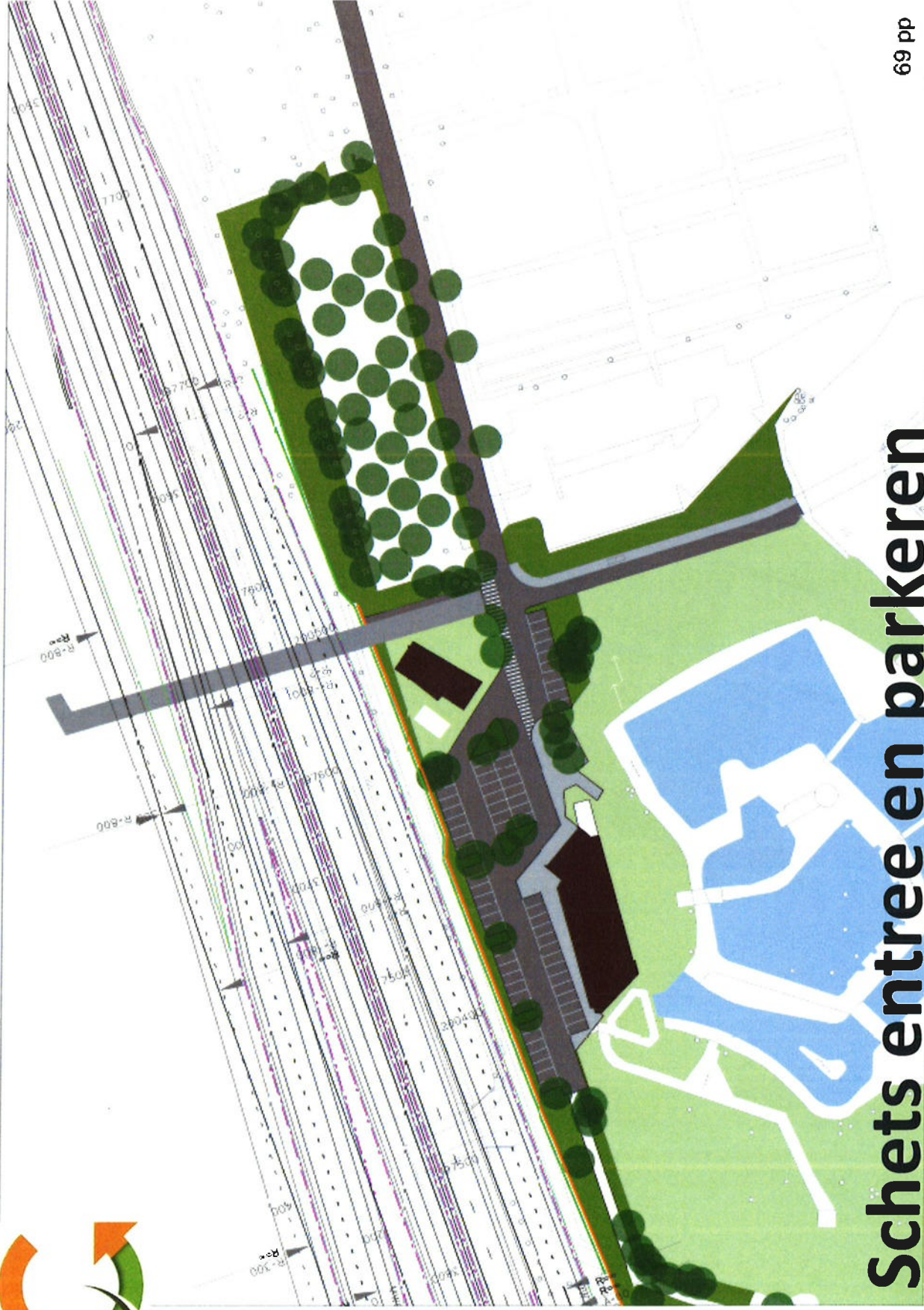
analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

Schets entree en parkeren

69 pp

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

'Privé' parkeren.

**Alternatief voor veiligstellen van
gereserveerde parkeerplaatsen.
Efficiënter qua ruimtegebruik.**

**En minder dominant.
Voorkeur, alleen een tegel.**

Voorlopig schetsontwerp 2013

opgave   aanleiding   analyse   visie   ontwerp   uitwerking   conclusie

Definitief ontwerp 2014 -infiltratiedrain

opgave   aanleiding   analyse   visie   ontwerp   uitwerking   conclusie

Nu

opgave

aanleiding

analyse

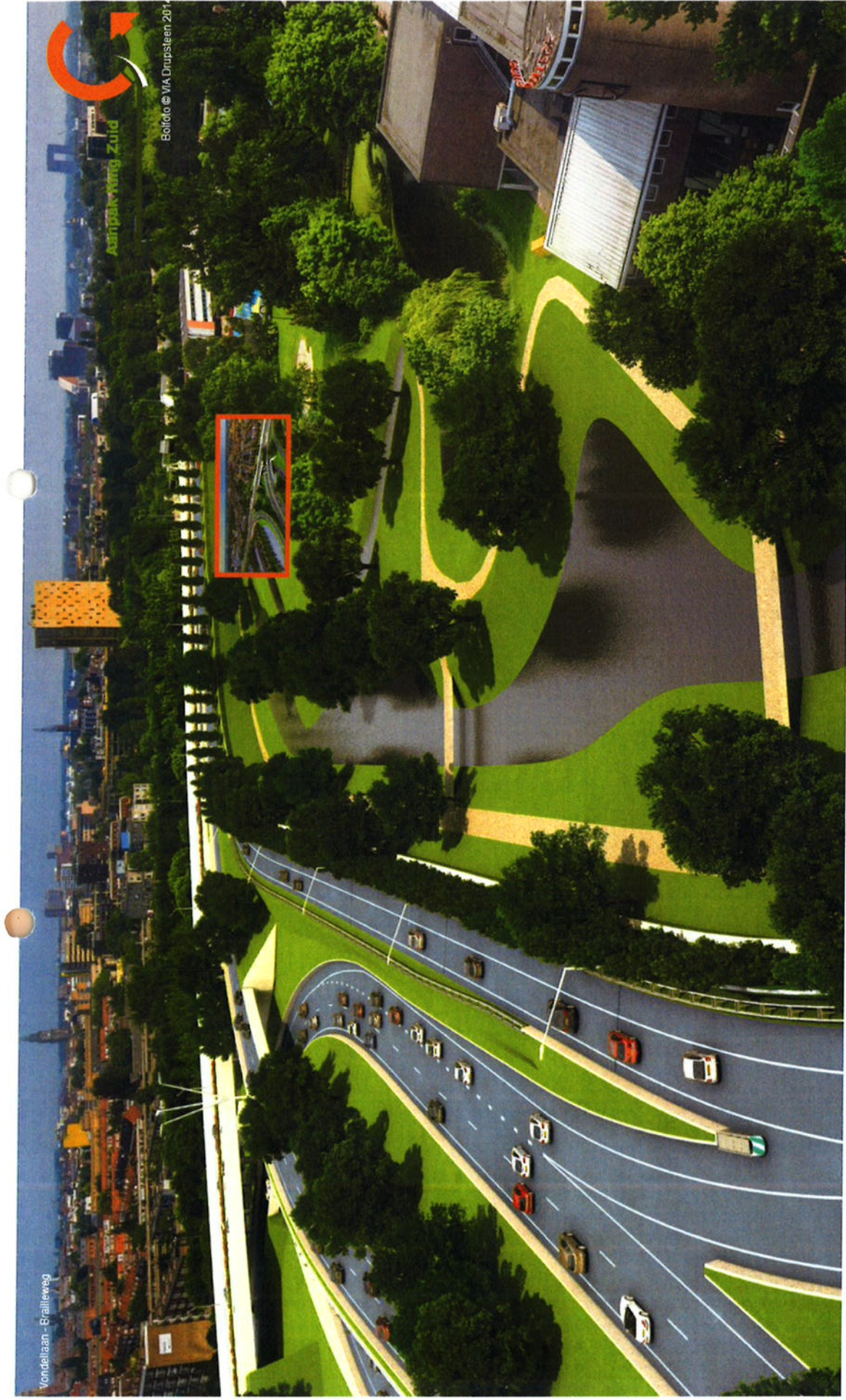
visie

ontwero

uitwerking

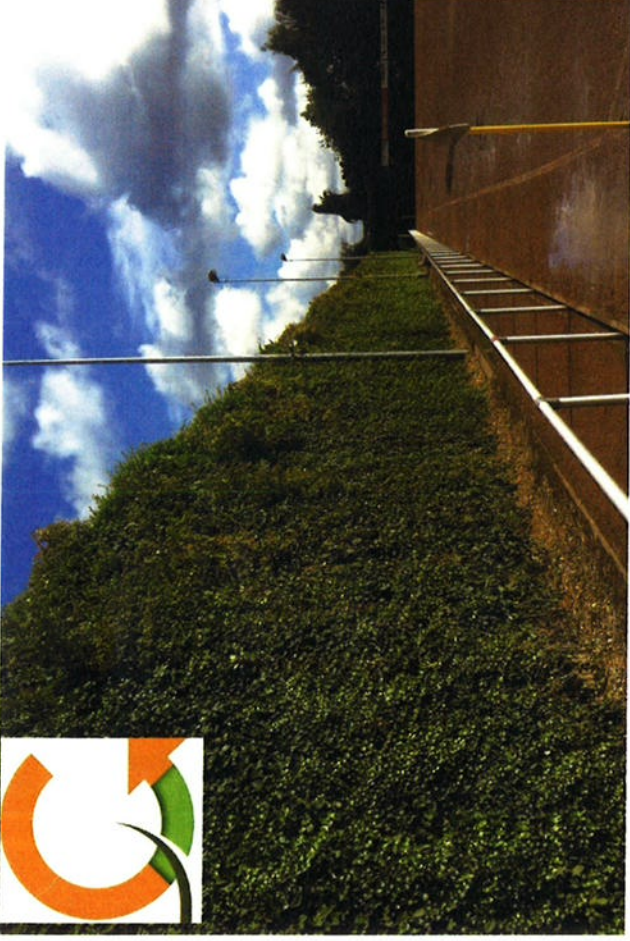
conclusie

Straks

opgave | aanleiding | analyse | visie | ontwerp | uitwerking | conclusie

Greenwall

Een groene, geluidwerende afscheiding.

Direct groen, dicht en geluid reducerend.
De Greenwall is opgebouwd uit een trapeziumvormige stalen kooiconstructie, ingelegd met kokosdoek, gevuld met een potgrondsubstraat en ingeplant met klimop (Hedera helix).

Greenwall

opgave

aanleiding

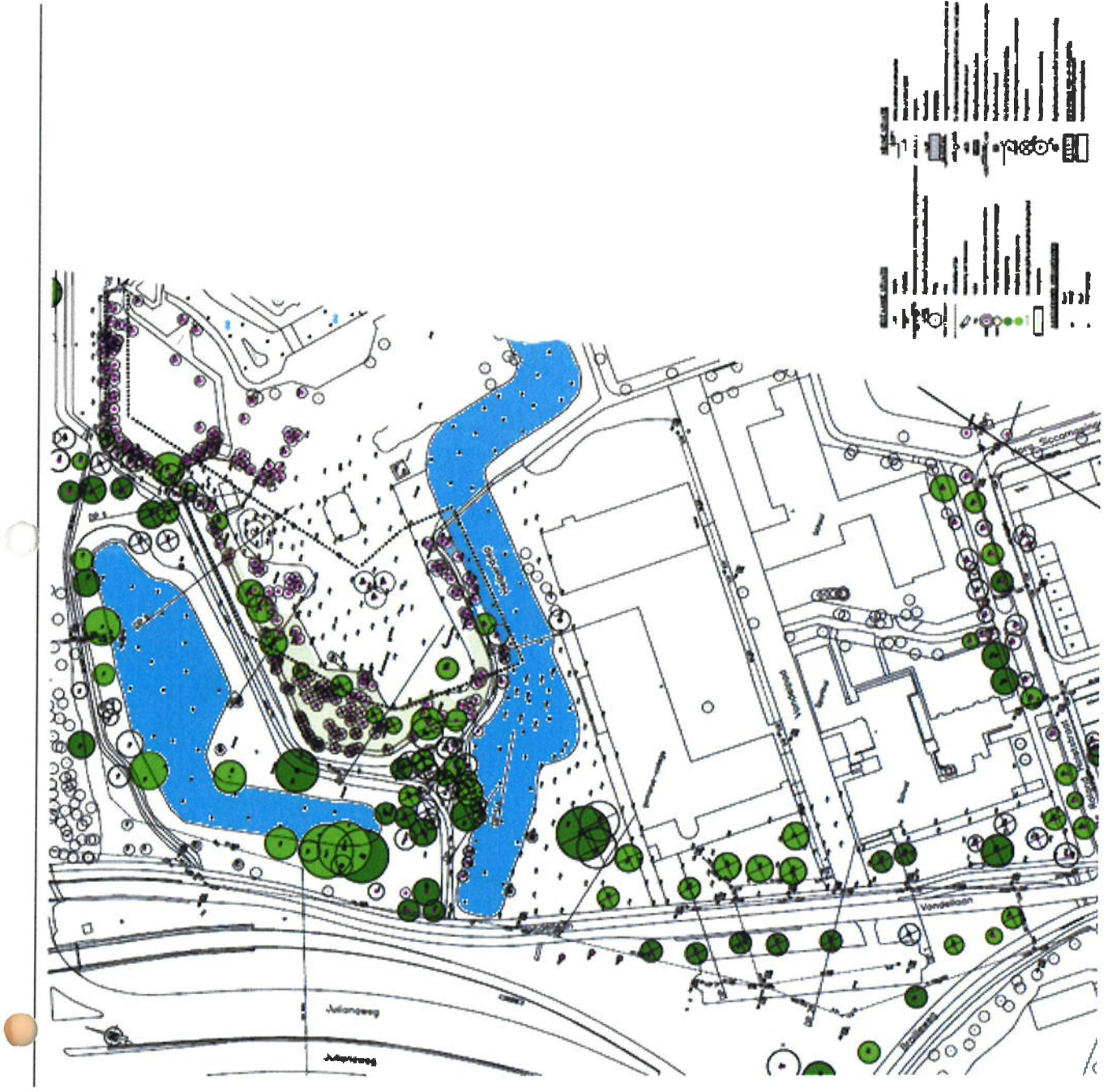
analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

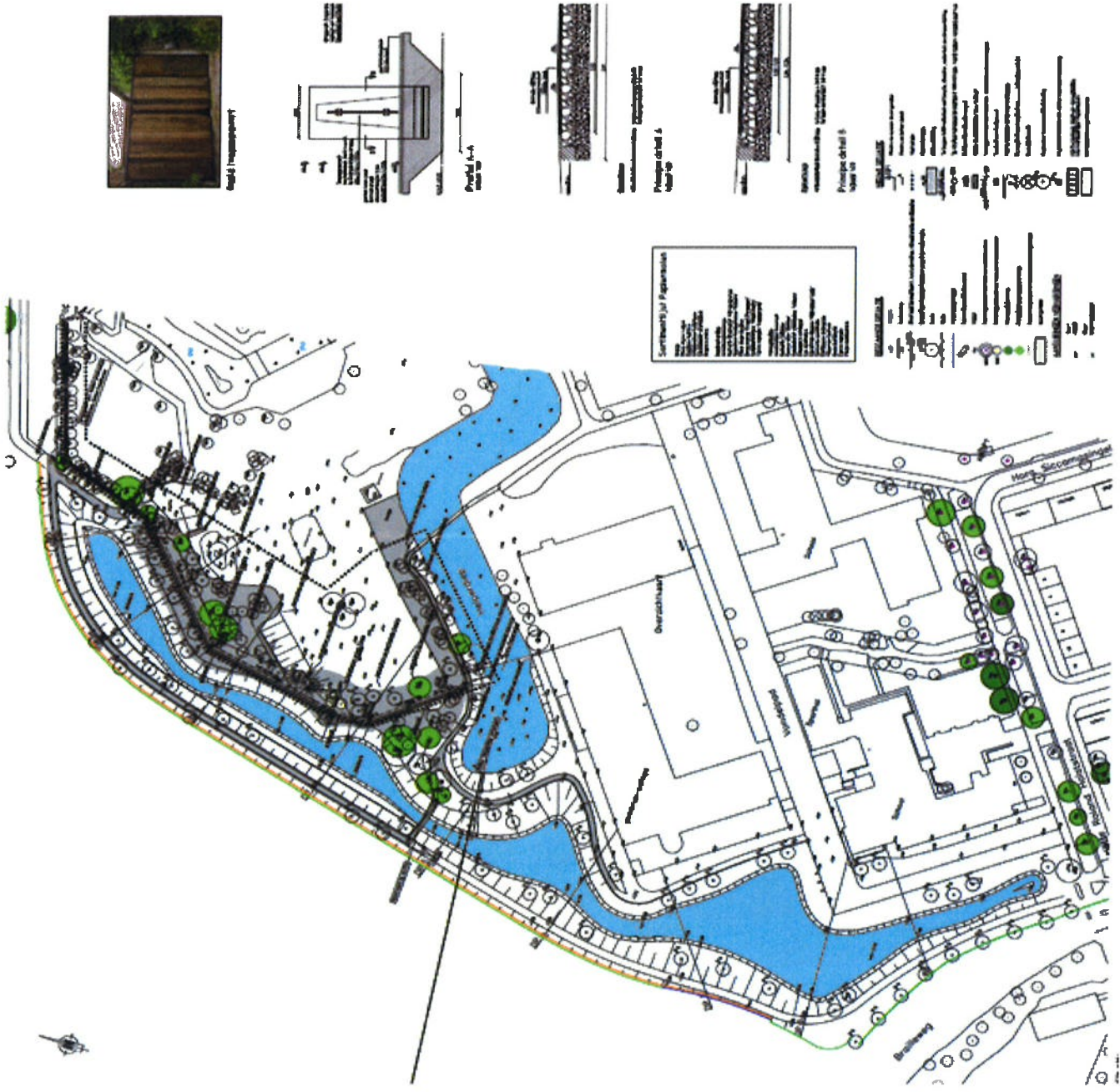
Nu

opgave   aanleiding   analyse   visie   ontwerp   uitwerking   conclusie

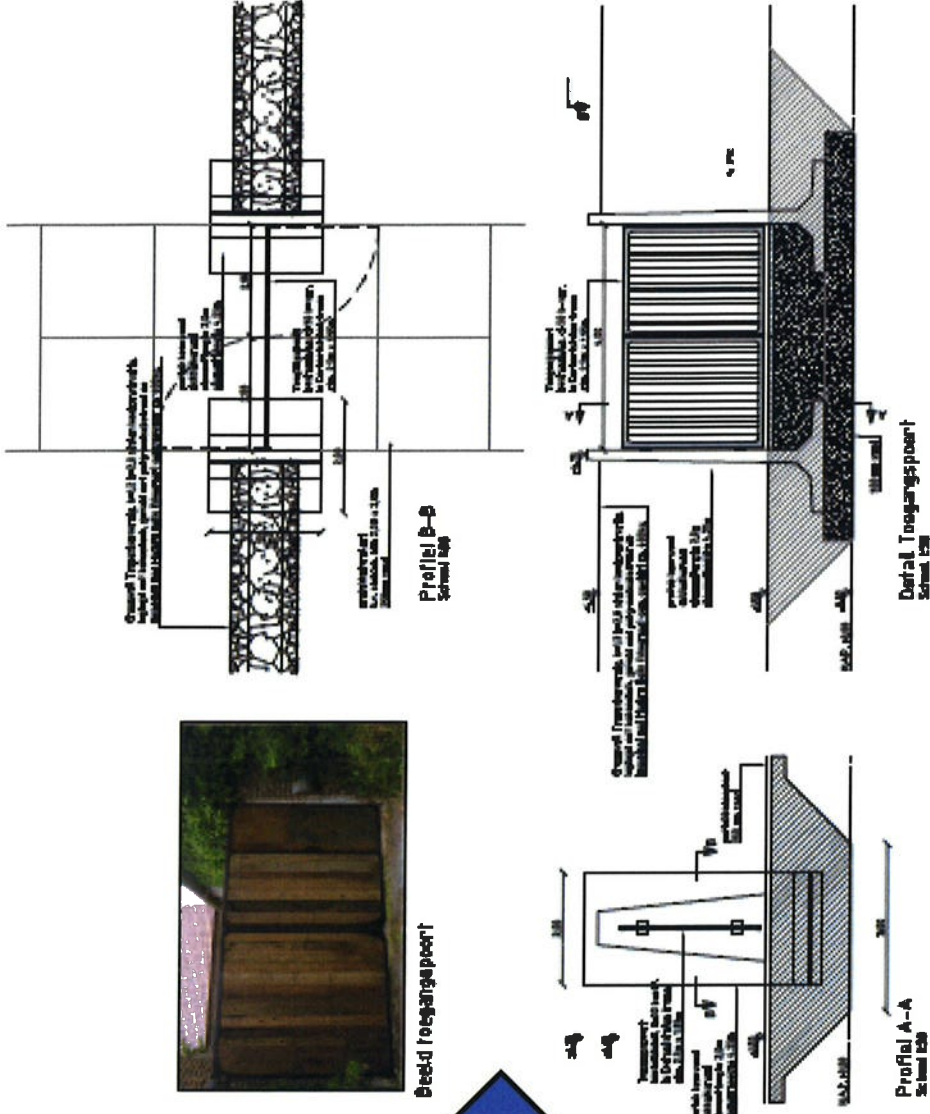
Straks

opgave   aanleiding   analyse   visie   ontwerp   uitwerking   conclusie

Beeld toegangspoort

Vervangen toegangspoort

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

opgave

aanleiding

analyse

visie

ontwerp

uitwerking

conclusie

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

College van Burgemeester en Wethouders van Groningen,
Afdeling Vergunningverlening, Toezicht en handhaving (VTH),
Postbus 7081,
9701 JB Groningen.

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon

T 033 42
F 033 4217799

Onze referentie
CIK-2015-576

Uw referentie
201570778/ 470

Uw adviesaanvraag
9 juli 2015

Olo aanvraagnummer

Datum
Betreft

28 JULI 2015

Advies omgevingsvergunning monumenten (art. 2.1, lid 1,
onder f, en 2.26, lid 3, Wabo en art. 6.4, lid 1, onder a, Bor)

Gegevens beschermd monument

Naam	Openluchtwembad 'De Papiermolen'
Adres	Papiermolenlaan 2
Postcode/plaats	9721 GR, Groningen
Gemeente/provincie	Groningen/GR
Monumentnummer	531516

Geacht college,

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ontving op 10 juli 2015 in goede orde uw adviesaanvraag over de voorgenomen wijziging(en) van bovengenoemd monumentaal complex. De aanvraag valt binnen het bestek van de Wabo en heeft betrekking op een omgevingsvergunning. De gemeente Groningen ontving de aanvraag op 12 maart 2015.

Het advies van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed luidt *positief*.

Hieronder volgt een toelichting op de totstandkoming van dit advies. Bij de advisering zijn de stukken betrokken die bij de aanvraag zijn ingediend en werden geregistreerd onder nummer CIK-2015-576. Op 22 juli 2015 voorzag de gemeente Groningen in een nadere presentatie van het plan en de achtergronden.

Het plan

Het plan behelst aanpassing van het terrein van het openluchtwembad De Papiermolen ten behoeve van de reconstructie van de Rijkswegen A7 en A28 ('Aanpak Ring Zuid'), meer in het bijzonder aanpassing van de ligweide (verkleining) en van de beplanting inclusief plaatsing van een geluidswal (een zogenoemde green wall). De monumentale gebouwen, de tribune, de paden(structuur) en de baden maken geen deel uit van het plan.

Motivering

Gelet op het monument en de Ingrep zijn de volgende aspecten in het advies verwerkt:

- o De registeromschrijving van het monumentale complex 'De Papiermolen'.

- o Aanvullende opmerkingen naar aanleiding van het overleg d.d. 22 juli 2015.
- o Bouwkundige/bouwhistorische aspecten.
- o Architectuurhistorische/architectonische aspecten.
- o Ruimtelijke/stedenbouwkundige aspecten.
- o Duurzaamheid.
- o Tuinhistorische aspecten.
- o Functie/herbestemming/bestemmingplan.
- o Het gebruik van het monument (artikel 2.15 van de Wabo).

Het bovenstaande geeft aanleiding tot enkele opmerkingen.

. Op 27 februari 2014 formuleerde de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een preadvies over de planvorming met betrekking tot Openluchtwembad De Papiermolen. Het preadvies bevatte o.m. aanbevelingen en kritische kanttekeningen. Het is verheugend te kunnen constateren dat het voorliggende plan zowel aan het een als het ander tegemoetkomt. De Rijksdienst waardeert deze vorm van dialoog en samenwerking met de gemeente Groningen. Het eindresultaat wint immers aan waarde, het samenwerkingsverband is verbreed en verdiept.

. De kruising van A7 en A28 is gelijkvloers en de verkeersafwikkeling wordt ter hoogte van het Julianaplein met verkeerslichten geregeld. Verkeerstechnische overwegingen en eisen ten aanzien van de verkeersveiligheid nopen tot een gering beslag op de ligweide van De Papiermolen. Het plan voorziet in een ongelijkvloerse oplossing hetgeen leidt tot een groter beslag op de beschikbare ruimte.

. De voorgestelde aanpassing van de ligweide is beperkt. Het resultaat kan wat betreft vormgeving en inpassing als 'vanzelfsprekende aansluiting' op het ontwerp van Jac. Koolhaas worden aangemerkt. De nieuwe bergingsvijver voor rioolwater van de aanpalende Rivierenbuurt wordt landschappelijk ingepast, het beloop van de padenstructuur is eveneens landschappelijk vormgegeven.

. De beplanting en de boomgroepen op de terreingrens in het noordwesten van het Openluchtwembad zullen worden gerooid. Er zijn geen bijzondere sortimenten in het geding, zo bleek uit een veldinventarisatie. Door middel van nieuwe (rand)beplanting wordt behoud van het (open) parkachtige karakter van De Papiermolen nagestreefd. Het aanvullende sortiment sluit aan op het bestaande. Een aan te brengen infiltratiedrain vervangt de huidige ringsloot. Als gevolg is het beheer van het grondwaterpeil gegarandeerd.

. De 'green wall' zal het monumentale complex van de snelweg afschermen, dempt verkeerslawaai en vervangt een niet monumentaal hekwerk. De beslotenheid die De Papiermolen kenmerkt wordt zodoende bestendig.

. Naar verwachting zal binnen de stedelijke context de ruimtelijke en functionele verbinding tussen De Papiermolen, het Sterrenbos en de R.K. Zuiderbegraafplaats aan samenhang toenemen als het gemeentelijke streven naar het (laten)

aansluiten van de wandelpaden en groenvoorzieningen daadwerkelijk wordt geïntensiveerd. De recreatieve potentie en de publieke functie van dit gebied, inmiddels gemunt als 'Zuiderplantsoen', zijn evident.

Vragen

Bij vragen over de inhoud van dit advies kan uiteraard contact worden opgenomen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (briefhoofd).

Afschrift en tekeningen

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ziet een afschrift van het ontwerpbesluit en te zijner tijd een afschrift van het definitieve besluit met de bijbehorende stukken belangstellend tegemoet.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

M.S. Verweij
Adviseur architectuurhistorie

